

JUGOSLOVENSKI PREGLED

*INFORMATIVNO-DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

MAJ 1964. GODINA VIII

5

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GODINA VIII
Maj 1964.

Uredivački odbor:

SLAVKO KOMAR, *predsednik*

DRAGOLJUB BUDIMOVSKI, BOŽIDAR ĐUROVIĆ, DUŠAN KVEDER,
LJUBICA MIHIĆ, ANTE NOVAK, JOVAN POPOVIĆ, VOJISLAV RAKIĆ,
DRAŽEN SESARDIĆ, ALEKSANDAR ŠOKORAC, DRAGO VUČINIĆ

Glavni urednik: BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač: SAVEZNI SEKRETARIJAT ZA INFORMACIJE

SADRŽAJ

STANOVNIŠTVO

Porast gradskog stanovništva 191—194

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Kriminalitet i neke druge društveno štetne pojave 195—204

Preporuka Savezne skupštine o daljem radu na suzbijanju
kriminala i nekih drugih društveno štetnih
pojava 205—206

PRIVREDA

Ukupan prihod i njegova raspodela u 1963. 207—216

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Izdavačka delatnost 1956—1963. 217—227

Pregled izdavačkih preduzeća i drugih značajnijih
izdavača u 1963. 228—229

Preporuka Savezne skupštine o unapređenju izdavačke
delatnosti 230—232

PORAST GRADSKOG STANOVNIŠTVA

Obim i tempo porasta stanovništva u gradovima zavise od stepena nataliteta i mortaliteta gradskog stanovništva i od stepena doseljavanja, tj. od visine prirodnog priraštaja i od migracionog priliva. U Jugoslaviji, usled intenzivnog razvoja industrije, na porast gradskog stanovništva najveći uticaj ima migracioni priliv, koji je, uglavnom, rezultat preseljavanja stanovništva iz poljoprivrednih i pasivnih krajeva u industrijske centre.

Procesi industrijalizacije i urbanizacije, međutim, ne odvijaju se istim tempom, jer prelazak agrarnog stanovništva u nepoljoprivredna zanimanja ne povlači uvek i preseljavanje tog stanovništva u gradove. Iz raznih razloga, znatan deo ovog nepoljoprivrednog stanovništva živi van gradskih naselja i svakodnevno odlazi na posao u obližnji grad odnosno industrijsko mesto, a uveče se vraća kući. Pored toga, izvestan deo nepoljoprivrednog stanovništva je i zaposlen van gradskih naselja.

Urbanizacija je u uskoj vezi sa privrednim razvojem i može, donekle, da na njega utiče kao pozitivan faktor, ali može da dovede i do mnogih problema (oskudica stanova, teškoće u snabdevanju velikih gradova, opterećenost saobraćajnih veza, nedovoljnost komunalnih objekata, i sl.), koji često ostaju nerešivi, naročito u uslovima preterane koncentracije stanovništva u gradovima i neravnomernog razmeštaja proizvodnih snaga. Iz tih i sličnih razloga, istraživanja veličine i, naročito, stepena koncentracije gradskog stanovništva u nacionalnim okvirima imaju višestruk značaj.

* * *

Utvrđivanje veličine udela gradskog stanovništva u ukupnom stanovništvu je u neposrednoj zavisnosti od metoda njihovog razgraničenja. Za razlučivanje gradskih i seoskih naselja i stanovništva postoji veći broj kriterijuma, ali ne postoji jedinstvena definicija grada odnosno sela.

S obzirom da raniji popisi nisu obrađivani po naseljima, kretanje gradskog stanovništva može se pratiti samo na osnovu rezultata popisa stanovništva od 1953. do 1961. Pored toga, lista gradova nije sastavljena po jedinstvenom kriterijumu, već su od popisa do popisa za gradove proglašavana različita mesta, od kojih mnoga, zbog čestih promena u administrativno-teritorijalnoj podeli zemlje, već u sledećem popisu nisu imala kvalifikaciju grada.

U novijoj jugoslovenskoj stručnoj literaturi postoji nekoliko različitih definicija gradskog naselja, ali se sve zasnivaju na kombinaciji veličine naselja prema broju stanovnika i udelu nepoljoprivrednog stanovništva u njemu. Razlika između ovih definicija postoji uglavnom u odnosu na donju granicu veličine naselja, ali ni po jednoj od njih kao grad se ne uzima naselje ispod 2.000 stanovnika. Definicije se razlikuju i prema visini udela nepoljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu jednog naselja, koja se uzima kao kriterijum za određivanje gradskog naselja.

U ovoj informaciji razgraničenje gradskog stanovništva u 1953. i 1961. izvršeno je na osnovu šeme¹ koja kao gradska obuhvata naselja koja imaju:

¹ Dr Miloš Macura: »Jedan nov kriterij za razgraničenje gradskog i seoskog stanovništva«; II godišnji sastanak Jugoslovenskog statističkog društva, Beograd, 1954.

	Ukupan broj stanovnika	% nepoljoprivrednog stanovništva
a)	2.000—2.999	90 i više
b)	3.000—9.999	70 i više
c)	10.000—14.999	40 i više
d)	15.000 i više	30 i više

BROJ I PORAST GRADSKIH NASELJA 1953. I 1961.

Za naseljenost Jugoslavije karakterističan je pretežan broj sitnih seoskih naselja. Od ukupno 27.919 naselja u 1961. godini, bilo je 19.168 naselja sa manje od 500 stanovnika i 7.696 naselja sa 500 do 2.000 stanovnika (odnosno 69% od svih naselja, ali a 59% od celokupnog stanovništva Jugoslavije), a svega 1.055 naselja sa 2.000 i više stanovnika, od čega samo 348 naselja gradskog karaktera.

Gradska naselja (po pravilu veće aglomeracije stanovnika sa šire razvijenom podelom rada) izdiferencirana su i u Jugoslaviji na veći broj gradova sa složenom strukturom, u kojima su istovremeno razvijeni i industrija, i trgovina, i kultura, i prosveta, i nauka, itd., kao i na razna naselja industrijskog tipa, rudarska naselja, turistička mesta i lečilišta, zatim naselja koja su izrazito administrativni centri, naselja koja su izrazito trgovinski centri, naselja mešovitog oblika, itd. Pored gradskih i seoskih, u zemlji postoji i veći broj manjih naselja sa nedovoljno razvijenom društvenom podelom rada, ali sa znatnim udelom nepoljoprivrednog stanovništva, tj. naselja »mešovitog« karaktera. Na veličinu naselja odnosno broj i strukturu stanovništva u njima bitno su uticali geografski, saobraćajni, ekonomski i različiti političko-istorijski uslovi njihovog razvoja još u daljoj prošlosti.

U 348 gradskih naselja živi 28% od ukupnog stanovništva Jugoslavije.

I urbana struktura odlikuje se relativno malim naseljima: preko 69% od ukupnog broja gradskih naselja ima manje od po 10.000 stanovnika. U tim naseljima (sa 2.000—9.999 stanovnika) živi 20,7% gradskog stanovništva, dok u naseljima veličine 10.000—49.999 stanovnika živi 37,9%, a u gradovima sa 50 hiljada i više stanovnika 41,4% od ukupnog broja gradskog stanovništva.

Po broju najbrže rastu naselja sa 2.000 do 2.999 i naselja sa 3.000 do 4.999 stanovnika. To povećanje, međutim, dobrim delom je posledica transformacije mešovitih (ili drugih naselja) u gradska u periodu 1953—1961. (Tabela 1.)

TABELA 1 — GRADOVI I GRADSKO STANOVNIŠTVO PREMA POPISIMA U 1953. I 1961.

Naselja prema broju stanovnika (u hiljadama)	G r a d o v i				Gradsko stanovništvo					
	broj		%		u hiljadama		%		Indeks 1961 1953	
	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961		
Ukupno	241	348	100	100	3.688	5.242	100	100	142,1	
2—3	21	53	8,7	15,2	47	126	1,3	2,4	268,1	
3—5	58	94	24,1	27,3	176	356	4,8	6,8	203,4	
5—10	61	93	25,4	26,7	312	604	8,5	11,5	193,6	
10—20	43	50	17,8	14,3	494	707	13,3	13,5	143,1	
20—30	28	28	11,6	8,0	507	686	13,7	13,1	135,3	
30—50	16	16	6,6	4,5	457	595	12,4	11,3	130,2	
50 i više	14	14	5,8	4,0	1.695	2.168	46,0	41,4	127,9	

U periodu 1953—1961. kvalifikaciju grada (prema napred navedenom kriterijumu o razgraničenju gradskog i seoskog stanovništva) steklo je 107 naselja. S obzirom da su ova »nova« gradska naselja imala u 1953. oko 350 hiljada, a u 1961. nešto preko 500 hiljada stanovnika, broj gradskog stanovništva u mestima koja su i 1953. bila gradska povećan je u istom periodu za oko 29%. Najveći porast stanovništva

zabeležen je u gradovima sa 20.000—29.999 (indeks porasta 135,2) i u gradovima sa 30.000—49.999 stanovnika (indeks 130,2).

Broj malih gradskih naselja, tj. naselja u grupi od 2.000 do 2.999 stanovnika, povećan je za 32, ili za dva i po puta. To su mala naselja koja su u ovom periodu ispunila uslove za sticanje kvalifikacije gradskog naselja. Ukupan broj stanovnika u ovim naseljima, ne računajući 32 »nova«, porastao je svega za 8%, a zajedno sa »novim« naseljima za 168,1%.

Po pojedinim republikama i pokrajinama najviše »novih« naselja u periodu 1953—1961. pojavilo se na Kosovu i Metohiji — 38% od ukupnog broja gradskih naselja u toj pokrajini u 1961, zatim u Vojvodini — 35,3%, u Sloveniji uže području Srbije — po 33%, u Makedoniji — 30%.

Porast broja gradskih naselja u periodu 1953—1961. u pojedinim republikama i pokrajinama uglavnom odgovara procentu »novih« naselja u njima, osim u Makedoniji, koja po porastu broja gradskih naselja dolazi na šesto mesto (indeks 138,8) a po procentu »novih« naselja — na četvrto mesto. (Tabela 2.)

Razlike u broju gradskih naselja i tempu njihovog nastajanja po pojedinim republikama i pokrajinama, kao i po užim područjima, posledica su u prvom redu različitog stepena i intenziteta privrednog razvoja pojedinih krajeva, ali i drugih istorijskih i ekonomskih uslova.

PORAST BROJA STANOVNIKA U GRADSKIM NASELJIMA

Udeo gradskog stanovništva u ukupnom stanovništvu Jugoslavije porastao je od 21,7% u 1953. na 28,3% u 1961. Pri tom je porast gradskog stanovništva bio najbrži u onim republikama u kojima je njegov udeo u ukupnom stanovništvu ranije bio najmanji. (Tabela 3.)

Intenzivniji porast gradskog stanovništva u Jugoslaviji u periodu posle drugog svetskog rata rezultat je u prvom redu migracija selo—grad koje su, kao posledica brzog tempa industrijalizacije, uzele velike razmere. Porast gradskog stanovništva, naročito u periodu 1953—1961, bio je, prema tome, više uslovljen mehaničkim nego prirodnim kretanjem stanovništva.²

Apsolutni porast gradskog stanovništva u periodu 1953—1961. apsorbuje celokupni porast stanovništva Jugoslavije, naročito ako se ona posmatra kao celina. U pojedinim republikama, međutim, porast gradskog stanovništva premašuje u znatnoj meri i sam porast ukupnog stanovništva na njihovoj teritoriji. Pri tom je na porast gradskog stanovništva, pored priliva stanovništva u gradove, uticao i sam porast broja gradova koji je nastao usled toga što su mnogi od njih stekli status grada po usvojenoj definiciji. Stoga promene u broju gradskog stanovništva adekvatnije pokazuju podaci o kretanju gradskog stanovništva u odre-

TABELA 2 — GRADSKA NASELJA PO REPUBLIKAMA 1953. I 1961.

Republika	1953		1961		% od svih naselja u Jugoslaviji sa 2.000 i više stanovnika	Indeks (1953=100)
	broj	%	broj	%		
Jugoslavija	241	100,0	348	100,0	33,1	144,3
Bosna i Hercegovina	52	21,6	72	20,7	45,9	138,3
Crna Gora	9	3,7	11	3,2	68,7	122,2
Hrvatska	52	29,1	73	20,9	40,8	140,3
Makedonija	18	28,1	25	7,1	39,1	138,8
Slovenija	32	64,0	48	13,8	96,0	150,0
Srbija	78	13,3	119	13,4	20,4	152,5
uže područje	48	15,8	72	20,7	23,7	150,0
Kosovo i Metohija	8	29,6	13	37,4	48,1	162,5
Vojvodina	22	8,6	34	9,8	13,3	154,5

TABELA 3 — UKUPNO I GRADSKO STANOVNIŠTVO PO REPUBLIKAMA U 1953. I 1961.

(U hiljadama)

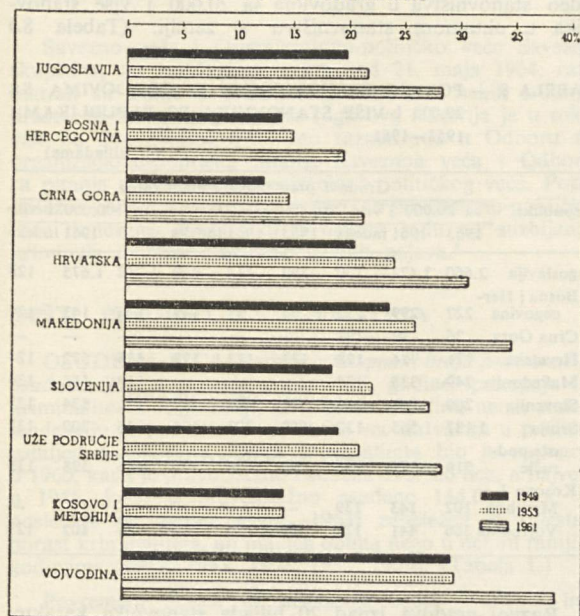
Republika	1953			1961			Indeks (1953 = 100)
	ukupno stanov- ništvo	g r a d s k o		ukupno stanov- ništvo	g r a d s k o		
		broj	% od ukupnog		broj	% od ukupnog	
Jugoslavija	16.991	3.688	21,7	18.549	5.242	28,3	142,1
Bosna i Her- cegovina	2.847	427	15,0	3.278	640	19,5	150,0
Crna Gora	420	62	14,7	472	102	21,5	164,0
Hrvatska	3.936	953	24,2	4.160	1.282	30,8	134,6
Makedonija	1.305	340	26,0	1.406	490	34,9	144,3
Slovenija	1.504	337	22,4	1.592	436	27,4	129,4
Srbija	6.979	1.570	22,5	7.642	2.292	30,0	145,9
uže područje	4.464	947	21,2	4.823	1.381	28,6	145,9
Kosovo i Me- tohija	816	118	14,5	964	192	20,0	162,6
Vojvodina	1.670	506	29,8	1.855	719	38,7	142,1

² Ne raspolaze se direktnim podacima o migracionom saldu, kao ni podacima o prirodnom priraštaju gradskog stanovništva.

denom broju gradskih naselja odnosno ako se ne uzmu u obzir i ona »nova« — znači porast samo u naseljima koja su bila gradska i 1953. godine. (Zato se samo ta gradska naselja — iz 1953 — pokazuju u tabeli 4.)

Porast stanovništva u gradskim naseljima iz 1953. u periodu 1948—1961. pokazuje veća ili manja regionalna odstupanja od jugoslovenskog proseka. Različito tempo porasta stanovništva u ovim gradovima zavisio je od njihovih mogućnosti da zaposle radnu snagu i da prime doseljeno stanovništvo, kao i od prirodnog priraštaja gradskog stanovništva.

GRAFIKON 1 — UČEŠĆE GRADSKOG STANOVNIŠTVA U UKUPNOM STANOVNIŠTVU 1948, 1953. I 1961. PO REPUBLIKAMA

U uslovima brzog privrednog razvoja, industrijski i gradski centri sve su više privlačili stanovništvo iz bliže i dalje okoline, tako da je preseljavanje stanovništva iz sela u gradove bilo karakteristična pojava u toku poslednjih deset i više godina, te su migracije stanovništva u pravcu gradova u periodu 1948—1953. dovele do znatno bržeg porasta stanovništva u gradovima od porasta ukupnog stanovništva. (Tabela 5.)

TABELA 5 — PROSEČAN GODIŠNJI PORAST UKUPNOG I GRADSKOG STANOVNIŠTVA U MEĐUPOISPISNIM PERIODIMA 1948—1961.

	Prosečan godišnji porast od prethodnog popisa	
	u hiljadama	na 1.000 stanovnika
1948—1953		
ukupno stanovništvo	243,8	14,8
gradsko stanovništvo	114,2	33,5
1953—1961		
ukupno stanovništvo	194,7	10,9
gradsko stanovništvo	194,3	43,5

Porast gradskog stanovništva meren godišnjom stopom rasta bio je nekoliko puta brži od porasta ukupnog stanovništva.

I po pojedinim republikama, osim u Bosni i Hercegovini, na Kosovu i Metohiji i u Crnoj Gori, porast gradskog stanovništva bio je i u periodu 1953—1961. veći od porasta ukupnog stanovništva. (Tabela 6.)

TABELA 6 — PORAST UKUPNOG I GRADSKOG STANOVNIŠTVA PO REPUBLIKAMA 1953—1961.

Republika	Ukupno stanovništvo	(U hiljadama)	
		Gradsko stanovništvo broj	indeks (porast ukupnog = 100)
Jugoslavija	1.558	1.553	99,7
Bosna i Hercegovina	430	213	49,5
Crna Gora	52	40	76,1
Hrvatska	224	330	147,4
Makedonija	101	150	148,2
Slovenija	87	99	113,6
Srbija	663	721	108,8
uže područje	360	434	120,8
Kosovo i Metohija	148	74	50,0
Vojvodina	155	213	137,0

Izuzetno mali porast gradskog u odnosu na porast ukupnog stanovništva u Bosni i Hercegovini, na Kosovu i Metohiji i u Crnoj Gori, pokazuje da znatan deo porasta stanovništva iz ovih krajeva ostaje na selu. To su, ujedno, i područja vrlo visokog prirodnog priraštaja.

TABELA 4 — PORAST STANOVNIŠTVA U GRADSKIM NASELJIMA IZ 1953. U PERIODU 1948—1961. PO REPUBLIKAMA

Republika	Broj gradskih naselja u 1953	Stanovništvo u hiljadama			Indeks porasta	
		1948*	1953	1961	(1948 = 100)	(1953 = 100)
Jugoslavija	241	3.117	3.688	4.759	118,3	129,0
Bosna i Hercegovina	52	359	427	571	118,9	133,7
Crna Gora	9	47	62	96	131,9	154,8
Hrvatska	52	779	953	1.209	122,3	126,9
Makedonija	18	274	340	451	124,1	132,6
Slovenija	32	263	337	375	128,1	111,3
Srbija	78	1.375	1.570	2.057	112,5	131,0
uže područje	48	800	947	1.267	118,4	133,8
Kosovo i Metohija	8	106	118	175	111,3	148,3
Vojvodina	22	489	506	615	103,5	121,5

* Za 1948. podaci su uzeti iz knjige dr M. Macure: »Stanovništvo kao činilac privrednog razvoja Jugoslavije«, Ekonomska biblioteka 7, Beograd, 1958.

Relativno nizak stepen urbanizacije u Jugoslaviji uopšte, kao i po pojedinim područjima, ukazuje da proces urbanizacije ne ide uporedo sa procesom deagrarizacije stanovništva. Tako je, na primer, od ukupnog nepoljoprivrednog stanovništva u Sloveniji u 1961. van gradskih naselja bilo nastanjeno preko 59%, u Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori preko 58% i u Hrvatskoj i na Kosovu i Metohiji po 48%. Karakteristično je da je ovaj deo nepoljoprivrednog stanovništva u stalnom apsolutnom porastu.

Najveći porast nepoljoprivrednog stanovništva nastanjenog van gradskih naselja u periodu 1953—1961. zabeležen je u Bosni i Hercegovini (indeks 144,1), a zatim u Crnoj Gori (indeks 140,2) i Hrvatskoj (132,8). Kao posledica ovog porasta postaje sve izrazitija i pojava dnevnih migracija radne snage.

KONCENTRACIJA STANOVNIŠTVA U GRADOVIMA

I pored relativno niskog stepena urbanizacije (pri čijoj oceni, međutim, treba uzeti u obzir i već navedeni stalni porast nepoljoprivrednog stanovništva koje živi van gradskih naselja, jer i to u izvesnom smislu predstavlja širenje procesa urbanizacije i van gradskih aglomeracija), u gradovima ipak postoji relativno visok stepen koncentracije stanovništva. Ovakva pojava je više posledica neravnomernog razvoja u prošlosti nego savremenog toka razvoja gradova. Prema podacima popisa stanovništva od 1961, u ukupno 7 gradova sa 100 i više hiljada stanovnika živi oko 32% od ukupnog gradskog ili 9% od ukupnog jugoslovenskog stanovništva, a u 12 gradova sa 50 i više hiljada stanovnika — skoro 42% od ukupnog gradskog stanovništva odnosno preko 11% od ukupnog stanovništva u zemlji.

Najveća koncentracija stanovništva je u glavnim gradovima, tj. u republičkim i pokrajinskim centrima, u kojima živi gotovo 1/3 ukupnog gradskog stanovništva. (Tabela 7.)

TABELA 7 — STANOVNIŠTVO U GLAVNIM GRADOVIMA
REPUBLIKA I POKRAJINA U 1953. I 1961.

Gradovi	Broj stanovnika (u hiljadama)		indeks (1953 = 100)	% od ukupnog stanovništva u republikama		% od gradskog stanovništva u re- publici odnosno pokrajini	
	1953	1961		1953	1961	1953	1961
Beograd	443	598	135	9,9	12,4	46,8	43,3
Zagreb	351	431	122	8,9	10,4	36,8	33,6
Skopje	119	166	139	9,1	11,8	35,1	33,8
Sarajevo	115	143	124	4,1	4,4	27,0	22,4
Ljubljana	111	134	120	7,4	8,4	33,0	30,8
Novi Sad	83	102	123	4,9	5,5	16,5	14,2
Priština	24	39	162	2,9	4,0	20,3	20,2
Titograd	15	29	193	3,7	6,2	25,0	28,6

Izuzimajući Titograd i Prištinu, koji su po broju stanovnika neuporedivo manji od ostalih gradova i još u razvoju i izgradnji (naročito Titograd), po dinamici porasta

stanovništva najviše se ističu Beograd i Skopje. U njima je najjače izražena i koncentracija ukupnog gradskog stanovništva. Posle Beograda i Skopja dolaze Zagreb, Ljubljana i ostali republički centri. U odnosu na stanje iz 1953, jačina ove koncentracije relativno je ublažena, naročito u Sarajevu, Novom Sadu i donekle u Zagrebu i Lju Ljani, što znači da je gradsko stanovništvo sada ravnomernije raspoređeno, i u drugim manjim, gradovima. Tako, na primer, prema podacima popisa od 1961, u naseljima između 10.000 i 49.999 stanovnika živi 37%, a u naseljima sa 20 ili više hiljada stanovnika (58 mesta) oko 19% od ukupnog, odnosno 66% od gradskog stanovništva (računajući i republičke i pokrajinske centre).

Kao jedno od merila stepena urbanizacije uzima se i udeo stanovništva u gradovima sa 20.000 i više stanovnika u ukupnom stanovništvu u zemlji. (Tabela 8.)

TABELA 8 — PORAST STANOVNIŠTVA U GRADOVIMA SA
20.000 I VIŠE STANOVNIKA PO REPUBLIKAMA
1953—1961.

Republika	(U hiljadama)							
	Gradovi prema broju stanovnika							
	sa 20.000 i više		sa 50.000—100.000		sa 100.000 i više			
	1953	1961 indeks	1953	1961 indeks	1953	1961 indeks		
Jugoslavija	2.660	3.472	130	399	515	129	1.298	1.675 129
Bosna i Hercegovina	227	299	132	36	51	139	115	143 124
Crna Gora	26	49	191	—	—	—	—	—
Hrvatska	771	984	128	133	173	129	426	532 124
Makedonija	249	335	134	—	—	—	119	166 139
Slovenija	200	238	119	71	83	117	111	134 121
Srbija	1.187	1.565	132	159	209	131	526	700 133
uže područje	719	982	136	99	134	135	443	598 135
Kosovo i Metohija	102	143	139	—	—	—	—	—
Vojvodina	366	441	121	60	75	126	83	102 123

Razvoj gradova iznad 20 hiljada stanovnika karakterističan je kako po porastu broja stanovnika, tako i po promenama ekonomske strukture njihovog stanovništva, a naročito u gradovima veličine između 20 i 50 hiljada stanovnika. Tempo porasta stanovništva u tim gradovima je ubrzan i posledica je intenzivnog razvoja industrije i tzv. tercijarnih delatnosti, što pokazuje i porast ekonomski aktivnog stanovništva zaposlenog u sekundarnim i naročito, tercijarnim delatnostima koje sad čini 58,4% od ukupnog aktivnog stanovništva gradova sa preko 20 hiljada stanovnika.

IZVOR: za 1953 — »Rezultati popisa stanovništva od 1953. godine«, knj. XIII i XV, Savezni zavod za statistiku; za 1961 — podaci na osnovu rezultata popisa stanovništva od 1961. godine, koji su obrađeni u Saveznom zavodu za statistiku za potrebe Centra za demografska istraživanja i ne predstavljaju zvanične rezultate statističkih organa, niti su od Saveznog zavoda za statistiku objavljivi.

I. G.

KRIMINALITET I NEKE DRUGE DRUŠTVENO ŠTETNE POJAVE

Savezno veće i Organizaciono-političko veće Savezne skupštine, na zajedničkoj sednici od 21. maja 1964, razmatrali su stanje u oblasti kriminaliteta i nekih srodnih društveno štetnih pojava. Pre toga ova materija je u toku više od dva meseca svestrano razmatrana u Odboru za organizaciono-politička pitanja Saveznog veća i Odboru za pitanja pravosuđa Organizaciono-političkog veća. Posle opsežne i svestrane debate, Savezno i Organizaciono-političko veće doneli su Preporuku o daljem radu na suzbijanju kriminala i nekih društveno štetnih pojava.¹

OPŠTI PREGLED KRIMINALITETA

OSUĐENA LICA. Podaci o *ukupnom broju pravosnažno osuđenih lica*² u periodu posle 1952. godine³ pokazuju da kriminalitet u Jugoslaviji, posmatran u celini, nema stalnu tendenciju ni porasta ni opadanja, već da varira u prilično ustaljenim okvirima. Obim kriminaliteta bio je najmanji u 1960, kada je pravosnažno osuđeno 110.000 lica, a najveći u 1955, kada je pravosnažno osuđeno 144.000 lica. U poslednje tri godine (1961—1963) zabeležen je izvestan porast kriminaliteta, ali manjeg obima nego u nekim ranijim godinama (1952, 1955, 1956, 1957, 1959). (Tabela 1.)

Povremeni porast ili smanjenje broja osuđenih lica posledica su u prvom redu promena u privrednom i društveno-političkom razvitku zemlje. Usled tih promena neka krivična dela prestala su da postoje (npr.: povreda zabrane prometa nepokretnosti, neizvršenje obaveznih isporuka poljoprivrednih proizvoda i niz drugih), neka dela su izgubila prvobitnu društvenu opasnost, tako da se više ne gone kao krivična dela već kao prekršaji (npr.: nedozvoljena trgovina malog obima i male vrednosti, sitne šumske krivice, nedozvoljen prelaz preko državne granice koji nije izvršen na opasan način, i dr.), dok su neke nove društveno opasne delatnosti inkriminisane kao krivična dela (npr.: izdavanje i stavljanje u promet čeka bez pokrića, posluga motornim vozilom). Pored toga, na kretanje kriminaliteta utiču i efikasnost otkrivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca, blaži ili stroži stav u krivičnom gonjenju, i dr.

Ove okolnosti delovale su uglavnom podjednako na kretanje kriminaliteta u svim republikama. (Tabela 2.)

Naročito je značajno da se kriminalitet punoletnih lica, imajući u vidu porast stanovništva, nalazi u opadanju. Kriminalitet maloletnika, naprotiv, u relativnom je porastu.

TABELA 1 — BROJ OSUĐENIH LICA 1952—1963.

Godina	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Osuđeno lica	135.164	118.988	119.953	144.006	140.537	127.668	114.456	125.198	110.361	122.155	124.157	121.846

¹ Potpun tekst Preporuke vidi u ovom broju.

² Pod izrazom »osuđena lica« svuda u tekstu gde nije dato drukčije objašnjenje treba podrazumevati sva punoletna i maloletna lica koja su pravosnažnim sudskim odlukama osuđena na kaznu i prema kojima su primenjene druge krivičnopravne mere (sudska opomena i vaspitna mera).

³ Uzeta je 1952. kao prva godina posle donošenja Krivičnog zakonika.

⁴ O definiciji pojedinih grupa krivičnih dela vidi: »Krivično pravo FNRJ« — odeljak Krivična dela, »Jug. pregled«, 1959, oktobar, str 370—372 (76—78).

TABELA 2 — BROJ OSUĐENIH LICA PO REPUBLIKAMA 1952—1963.

Republika	1952	1955	1960	1963
Bosna i Hercegovina	19.963	18.327	14.997	16.417
Crna Gora	2.277	2.325	1.966	1.938
Hrvatska	32.445	38.305	26.886	30.459
Makedonija	6.045	5.712	6.788	5.997
Slovenija	14.128	17.013	11.090	11.448
Srbija	60.306	62.324	48.634	55.587

Tako, na primer, na 100.000 punoletnih stanovnika u 1953. bilo je osuđeno 1.075, a u 1963. godini 966 punoletnih lica. Na 100.000 stanovnika od 14 do 18 godina starosti bila su osuđena 1953. godine 272, a 1963. godine 279 maloletnih lica. Po republikama, međutim, intenzitet kriminaliteta je dosta različit. U 1963. ta razlika se kreće od 642 do 1.073 osuđena punoletna lica na 100.000 punoletnih stanovnika, odnosno od 93 do 616 osuđenih maloletnih lica na 100.000 stanovnika od 14 do 18 godina starosti. (Tabela 3.)

TABELA 3 — BROJ OSUĐENIH LICA NA 100.000 STANOVNIKA U 1953. I 1963 PO REPUBLIKAMA

Republika	Punoletnih		Maloletnih*	
	1953	1963	1953	1963
Jugoslavija	1.075	966	272	279
Bosna i Hercegovina	952	807	128	180
Crna Gora	829	642	174	93
Hrvatska	1.076	998	366	444
Makedonija	546	672	147	302
Slovenija	1.312	982	734	616
Srbija	1.164	1.073	229	176
uže područje	1.332	1.232	222	147
Kosovo i Metohija	800	443	203	130
Vojvodina	872	909	264	285

* Lica od 14 do 18 godina starosti.

Podaci o osuđenim licima za *pojedine grupe krivičnih dela*⁴ pokazuju da neka krivična dela stalno opadaju, neka se održavaju na prilično ustaljenom nivou, a neka su u većem ili manjem porastu. (Tabela 4.)

Krivična dela protiv naroda i države i protiv čovečnosti i međunarodnog prava su u stalnom i brzom opadanju. Broj osuđenih lica za ova krivična dela smanjen je od 2.604 u 1952. na 144 u 1963. Pri tom je zabeleženo smanjenje svih dela iz ove grupe.

Na uglavnom ustaljenom nivou kreću se krivična dela protiv radnih odnosa, protiv dostojanstva ličnosti i morala, protiv zdravlja ljudi i protiv pravosuđa.

Broj krivičnih dela protiv narodne privrede je do 1960 opadao, ali je u 1961. znatnije povećan, da bi se u 1962 i 1963. zadržao uglavnom na istom nivou, koji je, međutim znatno niži od nivoa koji su ta dela dostizala u periodu

TABELA 4 — BROJ OSUĐENIH LICA PO POJEDINIM GRUPAMA KRIVIČNIH DELA 1952—1963.

Krivična dela protiv	1952	1954	1956	1958	1960	1961	1962	1963
naroda i države	2.344	880	809	331	461	321	154	142
čovečnosti i međunarodnog prava	260	199	116	72	6	8	1	2
života i tela	22.300	27.987	28.845	29.103	30.925	31.658	31.910	29.523
slobode i prava građana	1.662	2.357	2.390	1.833	2.087	2.452	2.609	2.591
radnih odnosa	72	186	206	60	53	63	60	87
časti i ugleda	23.797	26.257	28.340	29.923	29.737	33.824	33.031	31.923
dostojanstva ličnosti i morala	705	788	1.044	841	963	992	1.071	1.035
braka i porodice	1.601	1.711	1.898	1.817	2.015	2.596	2.690	2.826
zdravlja ljudi	159	273	318	157	118	173	171	132
narodne privrede	30.105	13.372	14.618	6.312	5.887	8.022	8.481	8.487
društvene imovine	16.782	12.551	16.584	10.369	9.728	10.382	10.700	11.002
službene dužnosti	8.198	6.210	9.838	6.026	4.765	4.722	5.347	5.448
privatne imovine	14.421	14.852	17.380	13.041	12.649	15.334	16.645	17.114
opšte sigurnosti ljudi i imovine	1.414	1.815	3.263	3.818	5.312	6.312	6.597	6.638
pravosuda	731	579	749	553	553	573	596	695
javnog reda i pravnog saobraćaja	10.431	9.530	13.806	9.915	4.961	4.665	4.065	4.165
oružanih snaga	159	59	10	4	1	4	5	4
ostala	23	347	323	281	140	54	24	32

1952—1957. Kretanje krivičnih dela protiv društvene imovine i protiv službene dužnosti u poslednjih šest godina (1958—1963) ne pokazuje veće promene, ali je njihov broj mnogo manji nego u prethodnom periodu. Odstupanja od ove tendencije kretanja navedenih vrsta krivičnih dela pokazuju neka dela koja se nalaze u porastu, kao što su: nesavesno poslovanje u privredi, šumske krađe, krađe društvene imovine, zloupotrebe službenog položaja i pronevere

Krivična dela protiv privatne imovine osetnije su porasla. tako da su u 1963. dostigla nivo iz 1955. i 1956. U okviru ove grupe u porastu su prvenstveno krađe, a u manjoj meri i prevare, utaje i oštećenja tuđih prava.

Krivična dela protiv života i tela i krivična dela protiv časti i ugleda su u porastu u poređenju s ranijim godinama, a naročito tuče i teške telesne povrede, i uvrede i klevete.

Tendenciju porasta imaju i krivična dela protiv braka i porodice: neplaćanje alimentacije, zlostavljanje i zapuštanje maloletnika i kršenje porodičnih obaveza.

Tendencija stalnog porasta ispoljava se i kod krivičnih dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine. Ovaj porast se odnosi isključivo na krivično delo ugrožavanja javnog saobraćaja.⁵

STRUKTURA KRIMINALITETA PO VRSTAMA, TEŽINI I UČESTALOSTI POJEDINIH KRIVIČNIH DELA U PERIODU 1960—1963. Od svih lica osuđenih u periodu 1960—1963, oko 27% je osuđeno za krivična dela protiv časti i ugleda, oko 26% za krivična dela protiv života i tela i oko 22% za krivična dela protiv imovine, tako da ove tri grupe krivičnih dela čine oko 75% celokupnog kriminaliteta. Ostale grupe krivičnih dela zastupljene su znatno manjim procentom. Tako, na primer, od svih osuđenih lica za krivična dela protiv narodne privrede osuđeno je oko 7%, za krivična dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine oko 5%, a za krivična dela protiv službene dužnosti oko 4% lica. (Tabela 5.)

U strukturi krivičnih dela po težini preovlađuju dela lakše i lake prirode, dok su teža i teška dela relativno malobrojna. Samo četiri dela lakše prirode, i to: uvrede, klevete, lake telesne povrede i krađe (obične i sitne), čine oko 60% celokupnog kriminaliteta. Teža i teška dela zastupljena su znatno manjim procentom. Tako su, na primer, u 1963. ubistva sa umišljajem bila zastupljena u ukupnom kriminalitetu s 0,51%, teške telesne povrede s 2,6%, teške krađe s 2,7%, razbojničke krađe i razbojništva s 0,16%, pljačke s 0,15%, pronevere s 2,5%, nesavesno poslovanje u privredi s 0,49%, zloupotreba službenog

TABELA 5 — STRUKTURA KRIMINALITETA PO POJEDINIM GRUPAMA KRIVIČNIH DELA 1960—1963.

(U %)				
Krivična dela protiv	1960	1961	1962	1963
naroda i države	0,4	0,3	0,1	0,1
čovečnosti i međunarodnog prava	0,0	0,0	0,0	0,0
života i tela	28,0	25,9	25,7	24,2
slobode i prava građana	1,9	2,0	2,1	2,1
radnih odnosa	0,0	0,0	0,0	0,1
časti i ugleda	27,0	27,7	26,6	26,2
dostojanstva ličnosti i morala	0,9	0,8	0,9	0,9
braka i porodice	1,8	2,1	2,2	2,3
zdravlja ljudi	0,1	0,1	0,1	0,1
narodne privrede	5,4	6,6	6,9	7,0
društvene imovine	8,8	8,6	8,6	9,0
službene dužnosti	4,3	3,9	4,3	4,5
privatne imovine	11,5	12,6	13,4	14,1
opšte sigurnosti ljudi i imovine	4,8	5,2	5,3	5,4
pravosuda	0,5	0,5	0,5	0,6
javnog reda i pravnog saobraćaja	4,5	3,7	3,3	3,4
oružanih snaga	0,0	0,0	0,0	0,0
ostala	0,1	0,0	0,0	0,0

položaja ili ovlašćenja s 0,85%, itd. Udeo političkog kriminala iznosi samo 0,12%.

Relativnu malobrojnost težih krivičnih dela pokazuje i činjenica da je od ukupno osuđenih lica u 1963. godini 84% osuđeno za krivična dela iz nadležnosti opštinskog suda, a samo 16% krivična dela iz nadležnosti okružnog suda.

Na strukturu kriminaliteta po težini izvršenih dela ukazuju i podaci o izrečenim sankcijama. U periodu 1960—1963. kazna strogog zatvora u trajanju dužem od 5 godina izrečena je samo u oko 0,5% slučajeva, a u trajanju od 1 do 5 godina u oko 3% slučajeva. Kazna zatvora u trajanju od 1 do 3 godine izrečena je u oko 1,5%, u trajanju od 6 meseci do jedne godine u oko 5,5%, u trajanju od 3 do 6 meseci u oko 12%, a kazna zatvora u trajanju manjem od 3 meseca u oko 35,5% slučajeva. Novčana kazna izrečena je u oko 36%, a sudska opomena u oko 6% slučajeva. Prema tome, kazna lišenja slobode u trajanju dužem od 6 meseci izrečena je samo u oko 10% slučajeva, dok je u oko 90% slučajeva izrečena blaža sankcija. Pored toga, oko 45% od ukupnog broja kazni izrečeno je uslovno. (Tabela 6.)

Po učestalosti vršenja pojedinih krivičnih dela u okviru pojedinih grupa⁶ poslednjih godina nije bilo znatnijih

⁵ Opširnije o kretanju i strukturi krivičnih dela do 1960. vidi: »Kretanje kriminaliteta i rad krivičnih sudova«, »Jug. pregled« 1961, septembar, str. 347—350 (69—72).

⁶ Vidi fusnotu 4.

TABELA 6 — STRUKTURA IZREČENIH KRIVIČNOPRAVNIH SANKCIJA 1960—1963.

	(U %)			
	1960	1961	1962	1963
Sankcije izrečene punoletnim licima				
Kazna strogog zatvora				
20 godina	0,02	0,01	0,02	0,02
preko 10 do 15 godina	0,22	0,14	0,17	0,18
preko 5 do 10 godina	0,48	0,38	0,45	0,38
preko 2 do 5 godina	1,20	1,12	1,32	1,25
do 2 godine	2,10	1,52	1,66	1,73
Kazna zatvora				
preko 2 do 3 godine	0,27	0,25	0,28	0,28
preko 1 do 2 godine	1,12	1,20	1,32	1,30
preko 6 meseci do 1 godine	4,78	5,02	5,43	5,80
preko 3 do 6 meseci	11,29	11,63	11,98	12,95
preko 2 do 3 meseca	9,42	10,15	10,20	10,18
preko 1 do 2 meseca	8,15	7,31	7,60	7,25
preko 15 do 30 dana	14,14	13,16	12,53	12,00
do 15 dana	6,73	6,21	5,31	4,59
Novčana kazna	36,67	35,93	35,97	36,82
Sudska opomena	3,01	5,87	5,68	5,16
Vaspitna mera	0,02	0,03	0,03	0,03
Proглашено krivim a oslobođeno kazne	0,38	0,07	0,05	0,08
Od izrečenih kazni uslovnih je bilo	46,63	48,22	45,37	45,72
Sankcije izrečene maloletnim licima				
Maloletnički zatvor	4,3	4,3	2,9	2,1
Vaspitne mere	95,7	95,7	97,1	97,9

promena, pa to stanje mogu da ilustruju i podaci samo za 1963.

U grupi krivičnih dela protiv naroda i države najčešće je vršeno krivično delo izazivanja nacionalne, rasne ili verske netrpeljivosti, mržnje ili razdora, za koje su osuđena 53 lica. Ostala dela iz ove grupe su još malobrojnija, a neka se uopšte i ne pojavljuju.

U grupi krivičnih dela protiv života i tela najčešće je bilo krivično delo lake telesne povrede za koje je osuđeno 22.389 lica, ili 18,4% od ukupnog broja osuđenih lica za sve vrste krivičnih dela. Za teške telesne povrede osuđena su 3.162 lica, ili 2,6%, za učestvovanje u tuči 844, ili 0,7%, za ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svadi 1.927, ili 1,6%, a za ubistva sa umišljajem (čl. 135. KZ) 624 lica, ili 0,5% od ukupnog broja osuđenih lica za sve vrste krivičnih dela. Za ubistva namah osuđena su 34 lica, za ubistva iz nehata 43, za ubistva deteta pri porođaju 148, za navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu 6, i za nedozvoljen pobačaj 288 lica.

U grupi krivičnih dela protiv slobode i prava građana najčešće je krivično delo ugrožavanja sigurnosti, za koje je osuđeno 1.695 lica (1,4%) i krivično delo narušavanja nepovredivosti stana, za koje je osuđeno 637 lica (ili 0,5% od ukupnog broja osuđenih lica). Ostala dela iz ove grupe su relativno malobrojna, a neka se u poslednje četiri godine nisu ni pojavljivala (povreda biračkog prava, sprečavanje štampanja i rasturanja štampanih stvari, povreda ravnopravnosti građana).

Za krivična dela protiv radnih odnosa bilo je osuđeno 87 lica, od kojih 19 za povredu propisa o pravima lica u radnom odnosu, 18 za povredu prava iz socijalnog osiguranja, 49 za nepreduzimanje higijensko-tehničkih zaštitnih mera pri radu i 1 za neobezbeđenje smeštaja i ishrane lica na radu.

U grupi krivičnih dela protiv časti i ugleda najčešća su bila krivična dela uvrede (za koje su bila osuđena 23.922, ili 19,6% od ukupnog broja osuđenih lica), i klevete (za koje su osuđena 7.564, ili 6,2% od ukupnog broja osuđenih lica), dok su ostala dela iz ove grupe relativno malobrojna.

U grupi krivičnih dela protiv dostojanstva ličnosti i morala najbrojnije je krivično delo silovanja, za koje su osuđena 353 lica, što u odnosu na sva osuđena lica čini 0,3%. Za bludne radnje osuđeno je 280 lica, a za obljudu i protivprirodni blud sa maloletnicima 186.

U grupi krivičnih dela protiv braka i porođice najčešće je krivično delo neplaćanje alimentacije, za koje je osuđeno 1.738, ili 1,4% od svih osuđenih lica. Za vanbračni život sa maloletnim licima osuđena su 502, a za zlostavljanje i zapuštanje maloletnika 410 lica.

Od krivičnih dela protiv zdravlja ljudi, najčešća su bila krivična dela nadržilekarstva (sa 65 osuđenih), i proizvodnje i stavljanja u promet škodljivih životnih namirnica (32 osuđena lica).

Među krivičnim delima protiv narodne privrede najbrojnije su šumske krađe za koje je osuđeno 3.447, odnosno 2,8% od svih osuđenih lica, a slede: krivično delo nedozvoljene trgovine, za koje je osuđeno 1.501 lice, ili 1,2%, krivično delo pustošenja šuma, za koje je osuđeno 617, ili 0,5%, i krivično delo nesavesnog poslovanja u privredi, za koje je osuđeno 598, ili 0,5% od svih osuđenih lica. Ostala dela iz ove grupe vršena su u znatno manjem broju.

Od krivičnih dela protiv imovine (društvene i privatne) najbrojnije su krađe, za koje je osuđeno 21.840, ili 17,9% od svih osuđenih lica, od čega za obične krađe 12.560 (ili 10,3%), za sitne krađe 6.016 (ili 4,9%), i za teške krađe 3.264 (ili 2,7%) lica. Za prevaru je osuđeno 1.680 (ili 1,4%), za utaju 1.107 (ili 0,9%) i za prikrivanje 910 lica (ili 0,7%), dok su ostala dela iz ove dve grupe vršena znatno manje.

Od krivičnih dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine najčešće je bilo krivično delo ugrožavanja javnog saobraćaja, za koje su osuđena 5.784, odnosno 4,7% od ukupnog broja osuđenih lica.

Među krivičnim delima protiv pravosuđa na prvo mesto dolazi krivično delo davanja lažnog iskaza, za koje je osuđeno 412 lica, ili 0,3%, a zatim krivično delo lažnog prijavljivanja, za koje su osuđena 194, ili 0,1% od svih osuđenih lica.

U grupi krivičnih dela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja najbrojnije je krivično delo falsifikovanja isprava, za koje je osuđeno 1.370, ili 1,1%, a zatim krivično delo samovlašća, za koje je osuđeno 950 lica, ili 0,8%, i krivično delo sprečavanja službenog lica u vršenju službene radnje, za koje su osuđena 842, ili 0,7% od svih osuđenih lica.

Od krivičnih dela protiv službene dužnosti najčešće je krivično delo pronevere, za koje su osuđena 3.093 lica, ili 2,5%, i krivično delo zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja (čl. 314. i 314-a Krivičnog zakonika) za koje je osuđeno 1.039, ili 0,9% od svih osuđenih lica. Broj ostalih krivičnih dela iz ove grupe je znatno manji.

Povratništvo predstavlja poseban društveni problem, koji se ispoljava u povećanoj društvenoj opasnosti ličnosti koje ponavljaju vršenje krivičnih dela i u iznalaženju i preduzimanju najadekvatnijih mera za njegovo sprečavanje. Težina ovog problema zavisi pre svega od brojnosti slučajeva povratništva, od stepena u kome se pojavljuje višestruki povrat i od vrste i težine dela koja se vrše u povratu.

U periodu 1960—1963. u celoj zemlji bilo je prosečno godišnje oko 14.500 povratnika,⁷ što čini oko 12% od ukupnog broja svih osuđenih lica (u 1960. godini 12,3%, u 1961. godini 11,6%, u 1962. godini 11,8%, u 1963. godini 12,4%).

⁷ Kao povratnici ovde su iskazana sva lica koja su ranije bila osuđivana na kaznu bezuslovno i uslovno, zatim lica koja su bila proglašena krivim a oslobođena od kazne, i lica prema kojima su bile izrečene druge krivičnoppravne mere (sudska opomena i vaspitna mera), i to bez obzira da li su ranije osuđeni brisane po čl. 88. Krivičnog zakonika, ili su pravne posledice ukinute amnestijom ili pomilovanjem.

Od svih povratnika oko 58% ranije je bilo osuđivano samo jedanput, a oko 42% po dva i više puta. Procenat višestrukih povratnika se postepeno ali stalno povećava (1960. iznosio je 39,8%, 1961 — 41,7%, 1962 — 42,8%, 1963 — 45,3% od ukupnog broja povratnika).

Od svih povratnika oko 57% je ranije bilo osuđivano za istovrsna dela,⁸ a oko 43% za druga dela. Procenat vršenja istih ili srodnih dela u ukupnom povratu takođe postepeno ali stalno raste (1960. iznosio je 55,0%, 1961 — 57,3%, 1962 — 57,4%, 1963 — 58,0%).

Povrat je najčešći u vršenju krivičnih dela protiv privatne imovine. U 1963. povratnici su činili 25,5% od ukupnog broja lica osuđenih za krivična dela protiv privatne imovine, 16,6% od ukupnog broja osuđenih za krivična dela protiv društvene imovine, 11,2% osuđenih za krivična dela protiv narodne privrede, i 16,2% od ukupnog broja osuđenih za krivična dela protiv službene dužnosti. Kod ostalih grupa krivičnih dela procenat povratništva kreće se od 5% do 20%.

POVREDE LIČNOSTI I PRAVA GRAĐANA

UBISTVA I TELESNE POVREDE (čl. 135—138. i 141—143. Krivičnog zakonika) su najteži oblici napada na ličnost i telesni integritet građana. Poslednjih godina (1960—1963) za ubistva i telesne povrede osuđivano je prosečno godišnje oko 28.000 lica, što čini oko 1/4 od ukupnog broja svih osuđenih lica. Od toga najveći deo čine lake telesne povrede — oko 80% od svih krivičnih dela ove vrste.

U periodu 1953—1963. broj dela sa smrtnim ishodom, kao i lakih telesnih povreda, ne pokazuje znatne promene, ali je broj teških povreda i tuča u znatnijem porastu.

Ubistva i telesne povrede vrše se pretežno na selu (76%), a učinioci su najčešće mladi ljudi (18—30 godina), po zanimanju zemljoradnici i radnici (82%), s najnižim školskim obrazovanjem ili bez njega.

Uzroci izvršenja ubistava i telesnih povreda raznovrsni su i složeni. Do izvršenja ovih dela najčešće dolazi usled teškog narušavanja bračnih i porodičnih odnosa, fizičkog napada oštećenog na učinioca dela, teškog poremećaja rodbinskih, susedskih, susanarskih i drugih odnosa, i sl. Dublji koreni pojave ovih dela su često razni imovinski sukobi koji proističu iz svojinskih odnosa, u prvom redu svojine na zemlji, zatim maltretiranje okoline ili ukućana, pijanstvo ili rasipništvo nekog člana domaćinstva, mladička surevnjivost i dr. U znatnom broju slučajeva uzrok izvršenja dela su i koristoljublje, obest, razuzdanost, i sl. Do najvećeg broja ubistava i telesnih povreda dolazi u nastalim svađama i sukobima, a samo mali broj se unapred priprema.

Jedan od najznačajnijih faktora koji utiču na vršenje ovih krivičnih dela je alkoholizam. Uticaj alkohola je naročito izražen kod ubistava iz obesti i ubistava u svađi, koja se najčešće vrše u napitom stanju. Tome treba dodati da se najveći broj ubistava vrši u dane praznika. Ipak, uticaj alkoholizma na vršenje krivičnih dela protiv života i tela smanjen je u odnosu na ranije stanje.

Na vršenje dela protiv života i tela posrednog uticaja ima i migracija stanovništva i, s njom u vezi, pojava nepriлагоđenosti novim uslovima i odnosima. To se naročito odnosi na sezonsku radnu snagu, kojoj se često ne poklanja dovoljna pažnja (uslovi smeštaja, organizovanje korišćenja slobodnog vremena). Zbog nepogodnih smeštajnih uslova i odvojenosti od porodice, veći broj sezonskih radnika provodi slobodno vreme po gostionicama, zbog čega češće dolazi do manjih i većih incidenata, pa i krivičnih dela.

Pojava da je velik broj povreda, a naročito ubistava, izvršen vrlo opasnim sredstvima posledica je prilično raspro-

stranjene navike, uglavnom mladih ljudi, da nose noževe, pa i vatreno oružje, i da s takvim sredstvima dolaze i na skupove, priredbe, igranke i druga mesta gde ih lako mogu zloupotrebiti. Analize pokazuju da je 1/3 svih ubistava izvršena nožem, a blizu 1/4 vatrenim oružjem.

Ubistva iz krvne osvete, kojih još ima u nekim područjima zemlje, nalaze se u osetnom opadanju, i njihov broj je sasvim mali. U nekim krajevima, u kojima su se ranije češće pojavljivala, sada su potpuno iščezla. Krvna osveta uspešno se suzbija zahvaljujući opštem podizanju ekonomskog i kulturnog nivoa stanovništva, kao i organizovanju aktivnosti Socijalističkog saveza i drugih društvenih činilaca koji su postigli veoma značajne rezultate u mirenju krvno zavedenih porodica.

Otkrivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca je, u celini uzev, efikasno. Broj nerasvetljenih ubistava je minimalan.

Krivične sankcije koje se izriču za ubistva, naročito za najteže oblike ovih dela, kao i za telesne povrede koje su ostavile teške posledice po zdravlje i radnu sposobnost povređenih, uglavnom su oštre, što je i nužno s obzirom da se radi o najtežim delima protiv ličnosti. Međutim, za ostale teške, kao i za lake povrede, broj uslovnih osuda je znatan i približuje se polovini svih presuđenih slučajeva.

Siledžijski ekscesi. U velikom broju većih gradova, kao i u mnogim manjim mestima i selima, ima pojava da grupe ili pojedinci, većinom mladi ljudi i maloletnici (od 16 do 30 godina), vrše razne ispađe koji se ogledaju u provociranju tuče, napadima na mirne građane i skupove, namernom oštećivanju društvene i privatne imovine, izazivačkom i drskom ponašanju, narušavanju reda i mira na javnim mestima, omalovažavanju i ometanju rada organa Narodne milicije i sl. Ponekad ova dela dobijaju vid teških krivičnih dela — telesnih povreda. Izgrednici se regrutuju prvenstveno među neradnicima, ljudima bez zanimanja, skitnicama, licima sklonim pijančenju i kocki, osuđivanim za krivična dela i prekršaje, ali u sastavu grupa, a i pojedinačno, izgrede vrše ponekad i učenici u privredi, srednjoškolski, studenti. U periodu 1961—1963. zaštitna mera upućivanja na boravak u određeno mesto — posebnu ustanovu, koja se primenjuje isključivo prema siledžijama, izrečena je u administrativno-kaznenom postupku prema 522 lica.

POVREDE ČASTI. Krivična dela kojima se vredi tuđa čast i ugled su najbrojnija kategorija krivičnih dela i čine više od 1/4 ukupnog broja sudski utvrđenih krivičnih dela presuđenih u periodu 1960—1963. U poslednjih deset godina broj lica osuđenih za uvrede i klevete povećan je za oko 45%.

Postupajući po tužbama za dela uvrede i klevete, sudovi se suočavaju i sa osetljivim i često složenim *problemom razgraničenja dozvoljene kritike od krivičnih dela protiv časti*. Obično je reč o slučajevima u kojima se jedan član radne ili društvene organizacije nađe povređen u svojoj časti izjavom koju je dao drugi član iste organizacije na nekom skupu — sastanku radnog kolektiva, sednici organa upravljanja, sastanku društvene organizacije ili nekog njenog organa, zboru birača, i sl. Takve izjave daju se obično prilikom izbora za neki organ ili telo, diskusije o radu pojedinaca, odlučivanja o raspodeli ličnog dohotka ili prestanku radnog odnosa, itd. U takvim slučajevima često je mnogo celishodnije da se, umesto vođenja krivičnog postupka pred sudom, sukob raspravi u samom kolektivu, odnosno organizaciji gde je i nastao, jer se na taj način može najbolje razlučiti opravdana kritika od nedozvoljenih povreda tuđe časti i sagledati suština i dublji uzroci nastalih sporova. Nema sumnje da to može veoma pozitivno delovati kako na članove koji su u sporu, tako i na stanje, odnose i buduću delatnost čitave radne odnosno društvene organizacije.

Pojedini sudski postupci po ovim tužbama pokazuju da su protiv članova radnog kolektiva koji su kritikovali postupke rukovodećih lica i organa upravljanja ili neke negativne pojave u svojoj radnoj organizaciji, iako je njihova kritika

⁸ Pod terminom "istovrsna dela" u sudskoj statistici se iskazuju dela koja imaju isti zaštitni objekt, odnosno koja su izvršena iz istih pobuda.

bila osnovana i dobronamerna, preduzimane mere odmazde: premeštanje na drugo radno mesto, disciplinsko kažnjavanje, zakidanje na ličnim dohocima, otkazivanje radnog odnosa i sl. U nekim slučajevima podršku takvim pojavama daju, bar formalno, i organi upravljanja i rukovodstva društveno-političkih organizacija u radnoj organizaciji.

POVREDE NEKIH USTAVNIH PRAVA GRAĐANA. Krivičnim zakonikom predviđeni su kao krivična dela određeni postupci kojima se krše osnovna prava građana zagarantovana Ustavom i zakonima. Time je obezbeđena i krivičnopravna zaštita niza ustavnih prava, kao što su pravo na ravnopravnost građana, pravo samoupravljanja, biračko pravo, prava radnih ljudi koja im pripadaju na osnovu radnog odnosa, pravo nepovredivosti stana i druga prava.

Podaci o kršenju ustavnih prava građana pokazuju da je za neka od navedenih krivičnih dela osuđen minimalan broj lica. Tako su za četiri godine, od 1960. do 1963, za krivično delo povrede prava samoupravljanja osuđena samo 4, za krivično delo povrede propisa o pravima lica u radnom odnosu 41, a za krivično delo povrede prava iz socijalnog osiguranja 78 lica, dok za krivično delo povrede ravnopravnosti građana nije osuđeno nijedno lice. Treba, međutim, istaći da je broj ovih dela u praksi veći, ali adekvatno krivičnopravno reagovanje izostaje iz raznih razloga, kao što su: nepodnošenje prijave javnom tužiocu od strane organa samoupravljanja, radnih ljudi i nadležnih inspekcija; pogrešna shvatanja o neprikladnosti vođenja krivičnog postupka za ova dela; teškoće oko njihovog otkrivanja i dokazivanja; identičnost ili velika sličnost nekih krivičnih dela ove vrste sa odgovarajućim prekršajima, i sl.

Povrede prava iz radnog odnosa. U praksi ima veći broj slučajeva nepridržavanja propisa o radnim odnosima. Na to ukazuju i podaci da je u 1962. inspekcija rada preduzela 104.493 intervencije u oblasti radnih odnosa, zatim da su redovni sudovi u 1963. presudili 14.264 radna spora i da se u tim sporovima često mogu utvrditi teže povrede zakona na štetu radnika, kao i da su u 1962. godini 4.604 lica kažnjena za prekršaje iz oblasti radnih odnosa. Najveći broj nepravilnosti koje je utvrdila inspekcija rada odnosio se na prestanak radnog odnosa, radno vreme i lične dohotke i naknade, a zatim na nepravilnosti koje se odnose na učenike u privredi, zasnivanje radnog odnosa, odmora i odsustva, i najzad na posebnu zaštitu invalida, žena i omladine u radnom odnosu. Neki pojedinačni primeri ukazuju na pojavu grubog kršenja prava radnika i izigravanja zakonskih propisa od strane rukovodilaca privrednih organizacija, kao i privatnih poslodavaca.

Povrede propisa o zaštiti na radu. Ustav obezbeđuje radnom čoveku pravo na ličnu sigurnost i zaštitu pri radu. Međutim, nepridržavanje postojećih propisa o merama zaštite na radu često dovodi do teških posledica po život i zdravlje radnika, kao i do znatne materijalne štete.

Međutim, pred sudove dolazi samo mali broj slučajeva povreda propisa o higijensko-tehničkim zaštitnim merama. To su većinom slučajevi u kojima je došlo do težih i najtežih posledica po život i zdravlje ljudi, odnosno do oštećenja društvene imovine u velikom obimu. Ni broj lica kažnjenih za prekršaje zbog nepridržavanja navedenih propisa nije velik (u 1962. godini 609), ali se poslednjih godina nalazi u porastu.

IMOVINSKI KRIMINAL

I NEKE SRODNE POJAVE

Privatna i lična imovina građana često je objekt kriminalnih napada pojedinaca. Broj osuđenih lica za dela ove vrste porastao je od 12.649 u 1960. na 17.114 u 1963, odnosno za 35,3%. Kriminalnim napadima ugrožena je i društvena imovina. U periodu od 1960. do 1963. broj lica osuđenih za krivična dela protiv društvene imovine i za krivična dela protiv narodne privrede i službene dužnosti

porastao je od 20.380 na 24.937, odnosno za 22,3%. No, najveći broj ovih krivičnih dela je sitne prirode.

U sudskom postupku utvrđeno je da je izvršenjem dela imovinskog kriminala⁹ u 1960. naneta šteta društvenoj imovini za 1.220.577.000 din., u 1961. za 1.265.111.000 din., a u 1962. za 1.613.490.000 din.

U dosta velikom broju krivičnih dela protiv privatne i društvene imovine učinilac nije poznat, pa za njim treba tragati. U 1963. bilo je 67.886 takvih dela, uglavnom krađa, Organi unurašnjih poslova uspevaju da otkriju većinu delinkvenata, ali izvestan broj ipak ostaje neotkriven. To su većinom izvršioi sitnih krađa i drugih lakših dela. No, broj otkrivenih krivičnih dela nalazi se u stalnom porastu.

Među delima imovinskog kriminala preovlađuju *krade*. Gotovo 1/3 svih krađa su sitna dela, kod kojih vrednost prisvojene stvari ne prelazi iznos od 5.000 din. Teži oblici krađa (provalne krađe) pojavljuju se u znatno manjem obimu. Na svakih 7 krađa jedna je izvršena provalom ili na drugi način koji se po zakonu smatra opasnim. Razbojništva i razbojničke krađe su u blagom porastu. Zbog izvršenih razbojništava i razbojničkih krađa 1960. bilo je osuđeno 161 lice, 1961. godine 176, 1962. godine 193, a 1963. godine 195. lica. Pri tom je 1962. razbojništvo bilo povezano sa ubistvom u 6 slučajeva, a 1963. nije osuđeno nijedno lice za takav slučaj.

Izvršioi krađa su uglavnom mlađi ljudi, nekvalifikovani i sezonski radnici i zemljoradnici. Među njima je velik broj lica koja nemaju stalnog zaposlenja ili su uopšte bez zaposlenja i žive bez stalnog mesta boravka, te nakon izvršenja dela napuštaju mesto krađe i odlaze u druga udaljena mesta.

Iznude, ucene i zelenašenje pojavljuju se u sasvim malom broju slučajev: U 1963. osuđena su za krivično delo iznude 22, a za krivično delo ucene 19 lica. Za krivično delo ugovaranja nesrazmerne imovinske koristi (zelenašenje) osuđeno je u 1963. godini 81 lice, uglavnom zbog uzimanja visokih kamata na dati zajam ili ugovaranja nesrazmerne imovinske koristi iskorišćavanjem teških stambenih prilika.

Krivična dela pronevere i pljačke društvene imovine i zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja iz koristoljublja od strane pojedinih lica u privrednim organizacijama i drugim radnim zajednicama, ustanovama, skupštinama i društvenopolitičkim organizacijama pokazuju tendenciju porasta. Od 1960. do 1963. osuđeno je 11.366 lica za proneveru društvene imovine (po godinama: 2.586 — 2.681 — 3.006 — 3.093), 536 za pljačku društvene imovine (98 — 97 — 160 — 181) i 3.199 lica za zloupotrebu službenog položaja ili ovlašćenja (čl. 314. i 314-a Krivičnog zakonika; po godinama: 653 — 660 — 847 — 1.039).

Oblici u kojima se vrše ova krivična dela su raznovrsni. Najčešći su: jednostavno protivpravno prisvajanje društvenog novca kojim se raspolaže; prodaja robe po višim cenama i protivpravno prisvajanje ostvarene razlike u cenama; stvaranje viškova putem zakidanja na prodatoj robi potrošačima; stvaranje tehničkog viška i njegovo protivpravno prisvajanje; sklapanje fiktivnih ugovora; ispostavljanje fiktivnih faktura i njihova isplata; isplata fiktivnih provizija; zakidanje ličnih dohodaka radnika i službenika; korišćenje mašina i materijala preduzeća za lične svrhe, i dr. Pronevere, zloupotrebe i pljačku prate često falsifikati i uništavanje isprava, poslovnih knjiga i dokumentacije.

Ova dela vrše najčešće poslovođe, blagajnici, računovođe, magacioneri, nabavjači, jer oni raspolažu društvenom imovinom ili se nalaze na rukovodećim položajima, a osnovni motiv za njihovo vršenje je koristoljublje i težnja za bogaćenjem i lakim životom.

⁹ Krivična dela iz čl. 213, 213a, 213b, 213v, 249, 250, 254, 255, 257, 257a, 258, 259, 314, 314a, 317. i 322. Krivičnog zakonika izvršena na štetu društvene imovine.

Posle Pisma Izvršnog komiteta CK SKJ znatno su zaoštrene mere protiv nosilaca ovakvih negativnih tendencija kako od strane političkih, privrednih i drugih društvenih organizacija, tako i od strane državnih, a naročito pravosudnih organa. Pored organa unutrašnjih poslova, u otkrivanju i prijavljivanju krivičnih dela izvršenih na štetu društvene imovine sve više učestvuju i radne organizacije, njihovi organi upravljanja, razne službe u opštinama i srezovima, državni organi, kao i građani.

Kao posledica uspešnijeg otkrivanja i pravilnijeg gonjenja povećao se i broj lica optuženih za ova krivična dela i privredne presteupe. Taj porast nije, međutim, posledica porasta ovog kriminaliteta, već efikasnijeg otkrivanja dela izvršenih ranijih godina. Mnogi slučajevi otkriveni u 1962. i u 1963. izvršeni su 1961. i ranije.

Nesavesno poslovanje u privredi. Znatna materijalna šteta i gubici nanose se privredi i uopšte društvenoj imovini nesavesnim poslovanjem, nečuvanjem i neobezbeđivanjem društvene imovine.

Broj osuđenih za ova dela je 1960. iznosio 258 lica, 1961 — 355, a 1962 — 545 i 1963 — 598 lica.

Po funkciji najviše optuženih su poslovođe, a slede šefovi računovodstva, šefovi komercijalne službe, razni referenti i drugi službenici, radnici, direktori i upravnici.

Najčešći uzroci ovog dela su neodgovoran odnos prema društvenoj imovini i poslu, a zatim neznanje, nestručnost i nesposobnost za obavljanje poverenih dužnosti.

Oblici u kojima se ovo krivično delo pojavljuje u praksi su veoma raznovrsni: nebriga u čuvanju i održavanju mašina i drugih uređaja, nepravilno postupanje prilikom rashodovanja osnovnih sredstava; loše organizovanje procesa proizvodnje; poslovanje na poverenje i familijarnost, što omogućava prikrivanje nastalih manjkova; davanje robe na veresiju ili novčanih pozajmica; nesavestan rad članova komisija za inventarisiranje (koje se često vrši samo formalno i ponekad služi kao sredstvo za prikrivanje pronevera i drugih zloupotreba); nepreduzimanje potrebnih mera za zaštitu i obezbeđenje društvene imovine od raznih oštećenja, a naročito od krađa i elementarnih nepogoda; neosiguravanje osnovnih sredstava privrednih organizacija; i dr.

Požari. Naročito veliku štetu društvenoj imovini nanose požari, koji u velikom broju slučajeva nastaju usled nemarnosti, nepažnje i nepreduzimanja neophodnih mera obezbeđenja objekata, nepoznavanja rukovanja uređajima za zaštitu od požara, nepoštovanja najosnovnijih odredaba o zabrani pušenja, držanja zapaljivih i eksplozivnih materijala na nepropisnim mestima, neispravnih električnih instalacija i dr. Broj požara je poslednjih godina u porastu. U periodu 1961—1963. u celoj zemlji zabeleženo je 28.414 požara, koji su prouzrokovali neposrednu štetu od 13.202.407.000 din., dok je posredna šteta, kao što su gubici zaposlenja, isplata materijalnog obezbeđenja, i dr., mnogo veća. (Prema važećim ekonomskim kriterijumima u svetu, posredna šteta od požara je 4 do 5 puta veća od neposredne, pa prema tome, šteta od požara u Jugoslaviji iznosi prosečno godišnje oko 22 milijarde dinara.)

Osnovnim zakonom o zaštiti od požara, republičkim zakonima i drugim propisima nisu dovoljno precizirane obaveze srezova, opština i radnih organizacija u odnosu na službu protivpožarne zaštite. Veći broj srezova i opština nije doneo bliže propise o požarnoj preventivi na svom području, dok su opštine i srezovi koji su takve propise doneli problematiku protivpožarne zaštite regulisali veoma različito, i po pravilu, nepotpuno. Organi radničkog samoupravljanja takođe nisu poklonili dovoljno pažnje donošenju tehničkih propisa i pravilnika kojima bi se regulisala požarna preventiva u radnim organizacijama. Pored toga, požare često prouzrokuju i druga lica, a ne samo službena odnosno odgovorna lica u privrednim i drugim organizacijama, što takođe otežava suzbijanje ove pojave.

Zaključenje štetnog ugovora. Za krivično delo zaključenja štetnog ugovora u 1960. bilo je osuđeno 6 lica, 1961

— 7 lica, 1962 — 8 i 1963 — 6 lica, iako je štetnih ugovora bilo znatno više.

Ima slučajeva da radne organizacije ulaze u ugovorne obaveze sa inostranim firmama bez potrebne saradnje i pomoći stručnjaka (ekonomista, pravnika, stručnih službi banaka i sl.), što dovodi do znatnih gubitaka. Ponude inostranim partnerima čine se katkad brzopleto, prihvataju se nerealne obaveze, preuzimaju se obaveze o izvozu robe bez traženja pokrića pre otpremanja robe ili bez proveravanja boniteta stranog partnera.

Zbog toga što društvena pravna lica ne poklanjaju dovoljno pažnje pravnoj strani poslova, često nastaju situacije za koje u ugovoru nema rešenja ili je rešenje predviđeno na način koji daje mogućnost za sasvim različita tumačenja. Ovakvi ugovori redovno dovode do neblagovremenog izvršenja ugovornih obaveza, parničnica i nanošenja imovinske štete koja je katkada veoma visoka. Naročito su štetne posledice koje nastaju iz takvih ugovora sa inostranstvom.

Zapaženi su i slučajevi da se ugovorima o zakupu poslovnih prostorija i drugih objekata između privrednih organizacija i drugih društveno-pravnih lica vrši u stvari nezakonito preliivanje sredstava u korist društveno-političke zajednice ili neke privredne organizacije, a na štetu šire društvene zajednice.

Nezakonito korišćenje fondova. U praksi je uočena pojava nepravilnog i nezakonitog korišćenja fondova i njihovog nenamenskog trošenja i, u vezi s tim, vršenja raznih krivičnih dela — zloupotreba, prevara i falsifikata.

Među ovim pojavama naročito se ističe nezakonito obračunavanje premija za tov stoke putem falsifikovanih dokumenata o tobožnjem tovu.

Postoje nezakonitosti i u naplati regresa. Neke zadruge nabavljaju poljoprivredne mašine uz regres, a zatim ih ustupaju drugim organizacijama koje nemaju pravo na regres ili privatnicima, ili kupuju gorivo za motore uz regres, a zatim ga prodaju ili upotrebljavaju u druge svrhe, i sl. Bilo je i nepravilnog korišćenja regresa za ugaj za potrebe široke potrošnje. Pojedine privredne organizacije su koristile ovaj regres i na količine uglja koje nisu prodale.

U trošenju sredstava fondova za stambenu izgradnju ustanovljene su takođe nepravilnosti i zloupotrebe. Sredstva ovih fondova trošena su za izgradnju administrativnih i poslovnih prostorija, za pokriće budžetskih rashoda komuna, nabavku osnovnih sredstava za lokalna preduzeća i rešavanje raznih drugih komunalnih problema.

Ovakvih i drugih nepravilnosti bilo je i u poslovanju drugih fondova.

Korupcija. Broj lica osuđenih za ova dela relativno je mali. Za krivično delo primanja mita u 1960. osuđeno je 100 lica, u 1961 — 89 lica, u 1962 — 129, i u 1963 — 155. Za krivično delo davanja mita 1960. bilo je osuđeno 180 lica, 1961 — 215 lica, 1962 — 197 lica, i u 1963 — 175.

Korumpiranje se vrši na razne načine, počev od raznih sitnih davanja, poklona ili pogodnosti, omogućavanja raznih putovanja, letovanja, zapošljavanja srodnika i sl., do direktnog davanja mita.

U trgovini, da bi se nabavila kurentna roba, koje nema u dovoljnoj količini na tržištu, podmićuju se katkad komercijalni radnici proizvodnih organizacija ili veletrgovine, a da bi se plasirala nekurentna roba i roba lošeg kvaliteta, korumpiraju se radnici trgovine. Pojava korupcije ima i u spoljnoj trgovini, naročito pri nabavci investicionih dobara iz inostranstva, zaključivanju ugovora, izvozu robe i sl.

U državnoj upravi otkriveni su slučajevi sprege privatnih zanatlija sa organima uprave prihoda radi prikrivanja dohotka i izbegavanja obaveza prema zajednici, zatim ima korumpiranja komunalnih i stambenih organa radi dobijanja lokacije za gradnju stanova ili stambenih dozvola i sl.

Odavanje poslovne i službene tajne. Broj lica osuđenih za odavanje poslovne i službene tajne (čl. 218. i 320. Krivičnog zakonika) je mali (1960. godine 10 lica, 1961 — 7 lica, 1962 — 13 lica, i 1963 — 17), ali taj broj nije izraz stvarnog stanja, jer je otkrivanje i dokazivanje ovog dela vezano sa znatnim teškoćama. Utvrđeni slučajevi odavanja tajne uglavnom se odnose na nacрте za pojedine objekte, dokumentaciju tehnološkog procesa, naročito dokumentaciju o usavršavanju ovog procesa, podatke iz konkursnih elaborata i investicionih programa i sl.

Ne postoje propisi koji bi bliže regulisali ovu materiju i odredili kriterijume po kojima bi se moglo ustanoviti koji dokumenti i podaci predstavljaju tajnu. Mnoge privredne organizacije i ustanove još nisu donele svoje interne propise u kojima bi bilo precizirano šta se smatra tajnom sa stanovišta te organizacije odnosno ustanove i kakav je način njenog čuvanja. Sve to otežava uspešno otkrivanje i gonjenje ovakvih dela.

Nelojalna konkurencija. U cilju da po svaku cenu omoguće što veći plasman svoje robe na tržištu, pojedine privredne organizacije ponekad pribegavaju sredstvima koja nisu u skladu s dobrim poslovnim običajima i načelima poslovnog morala: prodaju robu pod imenom ili nazivom robe drugih privrednih organizacija; daju svojim proizvodima nazive ili im pripisuju svojstva (kvalitet) koja nemaju; stavljaju na svoje proizvode žig drugih privrednih organizacija koje prodaju iste proizvode; podmiću članove radnih kolektiva drugih privrednih organizacija da bi ovi prodavali prvenstveno njihove proizvode, i sl.

Pojave nelojalne konkurencije javljaju se i u spolnotrgovinskom poslovanju. Pojedine privredne organizacije, stupajući u poslovne odnose sa stranim firmama, nastoje da se po svaku cenu probiju na određeno tržište, ne vodeći pri tom računa o interesima društvene zajednice u celini. Tako, među spolnotrgovinskim organizacijama ima pojava međusobnog istiskivanja sa inostranog tržišta — nuđenjem nižih cena ili širenjem lažnih vesti o poslovnoj sposobnosti, tehničkoj opremi i kvalitetu proizvoda konkurentskog domaćeg preduzeća i sl. Usled toga na spolnom tržištu dolazi do obaranja cena jugoslovenskih proizvoda, rasikdanja već zaključenih poslova, gubljenja inostranog poslovnog partnera, i sl.

Nepravilnosti kod službenih putovanja u inostranstvo. Iako je broj službenih putovanja u inostranstvo, u odnosu na obim prometa sa inostranstvom, u relativnom opadanju, još uvek se preduzimaju nepotrebna putovanja. Tako, na primer, u inostranstvo se putuje i radi poslova koji bi se mogli obaviti korespondencijom, ili bi mogla da ih obave i druga jugoslovenska predstavništva u inostranstvu (trgovinska predstavništva, misije i dr.). Ima slučajeva da proizvodna preduzeća pristaju na prodaju ili kupovinu robe samo pod uslovom da im spolnotrgovinska preduzeća omoguće određeni broj poslovnih putovanja u inostranstvo. Zatim, u inostranstvo odlazi istovremeno više lica iz jedne privredne organizacije, a zapaženi su i slučajevi da se u grupe uključuju i ljudi van privredne organizacije. U sastav grupe često ulaze i lica čije se putovanje ne može opravdati, s obzirom na njihovu stručnost i radno mesto. O putovanju u inostranstvo u dosta slučajeva odlučuje rukovodilac privredne organizacije, a organi upravljanja daju samo formalnu saglasnost, ponekad i posle izvršenog putovanja.

Nedozvoljena trgovina. Za krivična dela nedozvoljene trgovine 1960. bilo je osuđeno 1.755 lica, 1961 — 1.559 lica, 1962 — 1.601, i 1963 — 1.501 lice. Uslovi koji pogoduju nedozvoljenoj trgovini u prvom redu su u stanju domaćeg tržišta i slabostima trgovine, zbog kojih su neka tržišta lišena izvesnih proizvoda ili ostala nedovoljno snabdevena.

Koristoljublje je osnovni motiv izvršenja dela nedozvoljene trgovine, a samo relativno mali broj izvršilaca čini ova dela zbog slabih materijalnih prilika. Ova dela često vrše lica van radnog odnosa — zemljoradnici, zanatlije, domaćice, penzioneri i lica bez određenog zanimanja.

U blizini većih gradova ima dosta preprodavaca poljoprivrednih proizvoda, a znatne razmere imalo je i torbarenje po manjim mestima i selima robom pribavljenom ilegalnim kanalima u inostranstvu. Posle zabrane uvoza motornih vozila i usled povećane domaće proizvodnje tehničke robe, došlo je do smanjenja nedozvoljene trgovine ovim artiklima.

Utaja poreza. Više od 1/3 optuženih za utaju poreza čine privatne zanatlije, znatan broj dolazi na slobodne profesije, a 1/3 su službenici državnih organa koji su pomagali pri utaji. Za ovo krivično delo 1960. osuđena su 152 lica, 1961 — 128, 1962 — 238, i 1963 — 380 lica.

Način utaje poreza je raznovrstan: neprijavlivanje prihoda za oporezivanje; netačno prijavljivanje prometa i bruto-prihoda; netačno iskazivanje materijalnih troškova u cilju prikazivanja manjeg čistog prihoda; razbijanje ostvarenog prometa na više lica da bi se izbeglo oporezivanje po višoj stopi; falsifikovanje računa i drugih dokumenata koji su od uticaja za utvrđivanje visine poreske obaveze; i dr.

Međusobno parničenje korisnika društvene imovine. U 1963. rešeno je 568.186 sporova između korisnika društvene imovine. Od toga je platnim nalogom okončano 484.728, odnosno 85,3% sporova, što znači da dužnici nisu imali opravdanih razloga za neizvršenje obaveza. Do ove pojave dolazi zbog toga što korisnici društvene imovine ne obezbeđuju potrebna sredstva za izvršenje obaveza po ugovorima, ili ih upotrebljavaju za druge svrhe; finansijsko poslovanje im je neuredno i bez potrebnih evidencija o dospelosti obaveza; odgovorna lica iz nemara propuštaju da na vreme izvrše plaćanje, i sl. Na vreme se ne isplaćuju ni sitne obaveze, kao što su poštanske usluge i dr.

Korisnici društvene imovine u međusobnim sporovima isplatili su na ime parničnih troškova, tj. nenamenski upotreбили, u toku 1963. najmanje 2 milijarde din., ne računajući troškove prinudnog izvršenja koji su takođe znatni.

Nesređeni imovinskopravni odnosi. Imovinskopravni odnosi u vezi s nepokretnostima, a naročito oni koji su nastali usled krupnih društveno-političkih mera (agrarna reforma i kolonizacija, eksproprijacija v'ška poljoprivrednog zemljišta i dr.) velikim delom nisu pravno rasčišćeni i sređeni.

Prilikom sprovođenja pomenutih mera nadležni organi i organizacije najčešće su se ograničavali na faktično sprovođenje pojedine mere, a često nisu blagovremeno, ponekad ni uopšte, donosili konkretne odluke i u javnim knjigama sprovodili odgovarajuću evidenciju nastalih promena. Zbog toga nisu potpuno rasčišćeni i sređeni čak ni oni imovinskopravni odnosi koji su nastali usled primene Zakora o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1945. Iz tih razloga velike površine zemljišta i mnoge zgrade koje su postale društvena svojina ne vode se u javnim knjigama kao društvena svojina, ili nije izvršeno razgraničenje zemljišta, ili zemljišta i zgrade ne koriste društvena pravna lica, itd.

Štetne posledice ovakvog stanja ne ograničavaju se samo na znatnu imovinsku štetu. Takvo stanje otežava i redovan promet nepokretnosti, što se naročito pokazalo pri otkupu zemljišta i eksproprijacijama širih razmera.

Naknada štete prouzrokovane krivičnim delima. Iako je šteta pričinjena delima imovinskog kriminala znatna, nadoknađuje se samo njen neznatan deo. Do toga dolazi iz sledećih razloga: znatan broj učinilaca nema imovine ili su je otuđili; radne organizacije često izbegavaju pokretanje parnica zbog troškova, teškoća oko utvrđivanja visine oštećenja, a u nekim slučajevima i zbog oportunitizma prema izvršiocima, tako da je Javno pravobranilaštvo umesto oštećenih radnih organizacija i u njihovo ime u 1963. preduzimalo odgovarajuće radnje u preko 5.000 slučajeva; postupak javne prodaje nepokretnosti je otežan zbog neinteresovanja za kupovinu, i dr.

PRIMENA KRIVIČNIH SANKCIJA. Problem izricanja adekvatnih krivičnih sankcija za dela iz oblasti tzv. privrednog kriminala u širem smislu (krivična dela protiv narodne privrede, društvene imovine i službene dužnosti) bio je i ranijih godina predmet razmatranja nadležnih saveznih i republičkih pravosudnih organa. Posle Pisma Izvršnog komiteta CK SKJ došlo je do značajnijih promena u politici kažnjavanja za ova krivična dela. Realnija ocena društvene opasnosti ove vrste kriminaliteta od strane sudova uticala je i na izbor i oštrinu izricanih kazni i drugih krivičnih sankcija, što je doprinelo efikasnijem suzbijanju ovih krivičnih dela i učvršćenju zakonitosti. U 1962. i 1963. za dela iz ove oblasti povećan je broj strožih kazni lišenja slobode, apsolutno i relativno, dok je istovremeno smanjen broj uslovnih osuda. Pored toga, sudovi su više nego ranije izricali i sporedne kazne — novčanu kaznu i konfiskaciju imovine, kao i inere bezbednosti — zabranu bavljenja određenim zanimanjem i oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim delom.

Krivične sankcije pooštrene su, uglavnom, za teža i najteža krivična dela ove vrste. Međutim, još ima slučajeva da se i za dela teže prirode izriču neosnovano blage, pa i uslovne osude.

Karakteristična je i pojava neujednačenosti u primeni krivičnih sankcija između sudova na pojedinim područjima, koja nema osnov u okolnostima konkretnog slučaja ili specifičnostima određene teritorije, već u neopravdanim razlikama u kriterijumu pri oceni društvene opasnosti određene vrste kriminala.

PREVENTIVNE MERE. Kaznena represija predstavlja značajan faktor u borbi protiv kriminaliteta uopšte, a naročito protiv imovinskog kriminala. Efikasnost krivičnog gonjenja i adekvatne sankcije prema onima koji prisvajaju tuđa dobra svakako doprinose borbi za zaštitu društvene imovine i imovine građana. Međutim, suzbijanju imovinskog kriminala može se mnogo više doprineti: otklanjanjem uslova koji mu pogoduju i uzroka koji do njega dovode, kao i sužavanjem mogućnosti za nesmetano vršenje krivičnih dela. Tako bi, na primer, smanjenju broja pronevera, zloupotreba i pljačke društvene imovine najviše doprinelo ako se više pažnje pokloni redovnim i stručnim kontrolama rada pojedinaca i organa kojima je povereno rukovanje društvenom imovinom u preduzećima, ustanovama i društvenim organizacijama, ako se licima koja su bila ranije osuđivana zbog imovinskog kriminala onemogućiti da ponovo rade na mestima gde mogu vršiti ista ili slična krivična dela, i sl. Boljom organizacijom poslovanja u privrednim organizacijama, sređivanjem evidencije o imovini, otklanjanjem kadrovskih slabosti itd. smanjio bi se broj krivičnih dela nesavesnog poslovanja u privredi i nesavesnog rada u službi, a samim tim i broj drugih krivičnih dela koja izviru iz nesređenog stanja u radnim organizacijama. Broj provalnih krađa u prodavnicama industrijske robe, magacinima, građevinskim radilištima i poljoprivrednim skladištima bio bi mnogo manji ako bi se preduzele odgovarajuće mere za obezbeđenje prostora u kojima je smeštena imovina, itd. Veća aktivnost društvenih snaga i mobilisanje javnosti u borbi protiv negativnih pojava i iznalaženju mera za njihovo suzbijanje, takođe bi bili značajan instrument na liniji preventivnog delovanja protiv kriminala i drugih društveno štetnih pojava.

Posebnu važnost u prevenciji kriminala i prestupa na štetu društvene imovine imaju unutrašnja i spoljna kontrola (inspekcije).

Privredne organizacije nisu dosad poklonile dovoljnu pažnju organizaciji *unutrašnje kontrole*, čime se omogućuje odnosno olakšava vršenje brojnih i raznih nepravilnosti, kao što su: stavljanje u promet robe lošijeg kvaliteta; neosnovano podizanje cena; zloupotrebe prilikom inventarisanja; olako otpisivanje i prikrivanje manjkova; priznavanje visokog procenta kala, loma, rastura i škarta; veštačko povećanje vrednosti zaliha gotove robe, inventara i ambalaže; izmišljanje dužnika; neopravdana službena putovanja; i sl.

Inspeksijske službe su takođe nedovoljno efikasne, u prvom redu zbog nedostatka kadra. U Službi društvenog knjigovodstva broj finansijskih inspektora daleko je od broja koji je potreban da bi se kod svake privredne organizacije i drugih korisnika društvene imovine bar jednom godišnje mogao izvršiti pregled finansijskog i materijalnog poslovanja. U tržišnoj inspekciji stanje kadrova je još teže. U 57 opština ova služba uopšte nije organizovana, a u 83 opštine vrše je drugi ovlašćeni službenici organa uprave. Tržišnih inspektora u celoj zemlji ima svega oko 1.000, a broj privrednih subjekata koje oni treba da kontrolišu iznosi oko 250.000.

PRIVREDNI PRESTUPI¹⁰

Kretanje u periodu 1960—1963. Broj utvrđenih privrednih prestupa, kao i pravosnažno osuđenih pravnih i odgovornih lica, održavao se u periodu 1961—1963. na približno istom nivou, koji je u odnosu na 1960. znatno viši. Taj porast je, međutim, posledica pre svega povećanja aktivnosti inspeksijskih službi na otkrivanju počinjenih privrednih prestupa i prijavljivanju njihovih izvršilaca. (Tabela 7.)

TABELA 7 — KRETANJE PRIVREDNIH PRESTUPA 1960—1963.

Godina	Utvrđeno privrednih prestupa	Pravosnažno osuđeno	
		pravnih lica	odgovornih lica
1960	4.499	3.921	5.356
1961	6.598	5.727	8.182
1962	6.029	5.500	8.583
1963	6.086	5.506	8.343

Struktura privrednih prestupa se unekoliko menja svake godine, zavisno od izmena propisa koji sadrže odredbe o privrednim prestupima i okolnosti koje pogoduju kršenju pojedinih propisa. Od oko 150 propisa koji sadrže odredbe o privrednim prestupima u praksi dolaze do primene odredbe samo iz oko 70 propisa. Međutim, karakteristično je da se po učestalosti povreda u celom posmatranom periodu izdvaja uglavnom samo 5—6 propisa. Tako su u 1963. privredni prestupi najčešće vršeni povredom odredaba Uredbe o trgovinskoj delatnosti i trgovinskim preduzećima i radnjama, na koje dolazi 25,5% od svih utvrđenih prestupa, zatim slede povrede odredaba Uredbe o knjigovodstvu privrednih organizacija (18,2% od svih prestupa utvrđenih u 1963), povrede odredaba Zakona o zdravstvenom nadzoru nad životnim namirnicama (9,3% prestupa), povrede odredaba Zakona o mernim jedinicama i merilima (6,4% prestupa), povrede odredaba Zakona o sredstvima privrednih organizacija (5,8% prestupa), povrede odredaba Zakona o kreditima i drugim bankarskim poslovima (5,1% od svih prestupa). Povrede odredaba samo navedenih propisa čine oko 70% svih utvrđenih privrednih prestupa, dok se povrede ostalih propisa otkrivaju u znatno manjem broju slučajeva.

¹⁰ Privredni prestup je povreda pravila o privrednom ili finansijskom poslovanju privrednih organizacija i drugih pravnih lica koja je prouzrokovala, ili je mogla prouzrokovati, teže posledice i koja je propisom nadležnog organa određena kao privredni prestup. Ako je povreda pravila o privrednom ili finansijskom poslovanju samo malog značaja i ako nije prouzrokovala štetne posledice, ili je prouzrokovala samo neznatne štetne posledice, nije privredni prestup.

Za privredne prestupe mogu biti odgovorne privredne organizacije, samostalne ustanove, društvene organizacije i druga pravna lica, izuzev društveno-političkih zajednica i državnih organa. Za privredni prestup domaćeg pravnog lica odgovaraju i odgovorna lica. To su lica kojima je poveren određen krug poslova (direktor, upravnik, rukovodilac komercijalne službe, knjigovoda, blagajnik, magacioner, i dr.). U predmetima privrednih prestupa sude privredni sudovi. (Vidi Zakon o privrednim prestupima, »Službeni list FNRJ«, br. 16/60.)

Zbog nedovoljnog broja kadrova, njihove nestručnosti i drugih nedostataka, privredne inspekcije, u čiju nadležnost spada kontrola primene propisa o privrednom i finansijskom poslovanju, orijentisu se po pravilu na otkrivanje onih nepravilnosti čije utvrđivanje dokazivanje ne predstavlja veću teškoću. To su povrede propisa o cenama, o rokovima za unošenje deviza u zemlju, o vođenju knjigovodstva, o obavljanju neke delatnosti bez propisanog odobrenja nadležnog organa, i sl. Takve povrede, koje su više formalne prirode, čine najveći deo otkrivenih privrednih prestupa.

Inspekcije, međutim, znatno teže uočavaju nepravilnosti za čije je otkrivanje potrebno poznavanje ne samo propisa o privrednim prestupima, nego i dobro poznavanje organizacije i načina privrednog i finansijskog poslovanja u odnosnoj privrednoj organizaciji, kao i duži rad, proveravanje i ispitivanje (npr. lažno bilansiranje u cilju izbegavanja obaveza prema zajednici, monopolističko poslovanje, razni oblici špekulacije i nelojalne utakmice, teže povrede u oblasti deviznog i spoljnotrgovinskog poslovanja, nepravilno korišćenje regresa i premija, i dr.).

Iz napred navedenih razloga broj gonjenih privrednih prestupa ne odražava pravo stanje povreda propisa o privrednom i finansijskom poslovanju. Naprotiv, znatan broj privrednih prestupa, i to po pravilu najtežih, ostaje neprijavljen, a njihovi počinioci nekažnjeni.

I podaci o izrečenim kaznama upućuju na zaključak da se u najvećem broju slučajeva radi o otkrivanju, gonjenju i kažnjavanju lakših povreda pojedinih propisa. Tako, na primer, u 1963. pravnim licima izrečena je u 40,5% slučajeva novčana kazna u visini do 50.000 din. i u 51,8% slučajeva u visini od 50.000 do 200.000 din., a samo u 7,7% slučajeva novčana kazna veća od 200.000 din. U istoj godini odgovornim licima izrečena je u 88,5% slučajeva novčana kazna u visini do 10.000 din., a samo u 11,5% slučajeva veća kazna. Ukupan iznos izrečenih novčanih kazni za privredne prestupe iznosio je u 1961. godini 373,777.180 din., u 1962. godini 458,234.124 din., a u 1963. godini 613,423.981 din. Pored toga što se u najvećem broju slučajeva izriču blaže kazne, one se često izriču uslovno (u 1963. pravnim licima u 18,1% slučajeva, a odgovornim licima u 21,1% slučajeva), što takođe upućuje na konstataciju da se u osetnom broju slučajeva radi o lakim oblicima povreda, odnosno o manjem stepenu krivice izvršilaca privrednih prestupa.

U strukturi osuđenih za privredne prestupe u periodu 1960—1963. najveći deo čine privredna preduzeća i radnje (od pravnih lica), odnosno direktori, upravnici i poslovođe (od odgovornih lica). (Tabela 8.)

TABELA 8 — STRUKTURA OSUĐENIH ZA PRIVREDNE PRESTUPE 1960—1963.

	(U %)			
	1960	1961	1962	1963
Pravna lica				
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0
Privrednih preduzeća i radnji	62,2	60,4	62,1	66,9
Zadruga i zadružnih preduzeća	33,7	34,4	27,5	24,9
Samostalnih ustanova	1,1	2,1	3,6	4,1
Ostalih	3,0	3,1	6,8	4,1
Odgovorna lica				
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0
		18,9	23,5	20,6
Direktora i upravnika	36,7	19,0	17,2	14,0
Poslovođa	21,4	18,2	16,6	20,3
Ostalih	41,9	43,9	42,7	45,1

Uzroci vršenja privrednih prestupa. Dosadašnja praksa inspekcija, javnih tužilaštava i privrednih sudova pokazuje da veliki broj privrednih organizacija i drugih društvenih pravnih lica i njihovih odgovornih lica krše propise o privrednom i finansijskom poslovanju radi ostvarenja neopravdane imovinske koristi na račun šire ili uže društveno-političke zajednice. Pored koristoljublja, privredne organizacije i druga društvena pravna lica i njihova odgovorna lica krše propise o privrednom i finansijskom poslovanju i zbog nestručnosti kadrova, slabe organizacije poslovanja, usled nedostatka ili odsustva unutrašnje kontrole, nezainteresovanosti organa samoupravljanja za primenu propisa, kao i slabosti inspeksijske službe. Kod većih i ekonomski jačih privrednih organizacija, koje imaju dobru organizaciju i dovoljan broj stručnog kadra, koristoljublje predstavlja osnovni razlog za kršenje propisa. Manje privredne organizacije, kao, na primer, zadružna i manja trgovinska preduzeća, čiji su kadrovi malobrojni i stručno nedovoljno osposobljeni, pored koristoljubivih pobuda, često više privredne p estupe i zbog nepoznavanja propisa. Pored toga, i veliki broj propisa o privrednim prestupima od kojih su neki već prevaziđeni i zastareli, doprinosi da privredne organizacije i njihova odgovorna lica krše propise o privrednom i finansijskom poslovanju.

BEZBEDNOST DRUMSKOG I ŽELEZNIČKOG SAOBRAĆAJA

Brz opštedruštveni i privredni razvitak zemlje praćen je i brzim razvojem drumskog i železničkog saobraćaja. Broj motornih vozila povećao se od 1957. tri puta, a broj inostranih motornih vozila koja su u 1963. ušla u Jugoslaviju iznosio je oko 1,100.000, prema svega 17.815 u 1957. Ovako nagli porast saobraćaja bio je praćen i porastom broja saobraćajnih nezgoda i njihovih žrtava, koje se, najvećim delom, javljaju kao direktna posledica kršenja propisa o bezbednosti i regulisanju saobraćaja.¹¹

Za krivična dela ugrožavanja javnog saobraćaja osuđeno je 1960. godine 4.609 lica, 1961 — 5.519 lica, 1962 — 5.729 lica, i 1963 — 5.784. Međutim, prema velikom broju okrivljenih izriču se relativno blage kazne. Tako je oko 1/3 osuđenih lica kažnjeno novčanom kaznom ili zatvorom koji ne prelazi 30 dana. Pri tome je oko 45% kazni izrečeno uslovno. Na kaznu zatvora preko godinu dana osuđeno je samo oko 5,0% lica. Blage kazne primenjuju se u onim slučajevima saobraćajne delinkvencije u kojima nisu nastupile teže posledice. Velik broj sudskih kazni koje se kreću u okvirima kazni predviđenih za prekršaje nameće pitanje da li se tu radi o delima takve društvene opasnosti da postoji potreba za krivičnim gonjenjem. Praksa pokazuje da su odredbe Krivičnog zakonika koje se odnose na krivična dela protiv javnog saobraćaja delimično zastarele i da ne odgovaraju uslovima modernog saobraćaja i potrebama efikasnog suzbijanja saobraćajnog kriminaliteta.

U toku 1963. u administrativno-kaznenom postupku izrečeno je 204.677 kazni za prekršaje propisa iz oblasti drumskog saobraćaja. Smanjenje broja kažnjenih za saobraćajne prekršaje rezultat je šire orijentacije na kažnjavanje novčanom kaznom na licu mesta. S tim u vezi oseća se potreba da se za saobraćajne prekršaje propisima predviđi izricanje na licu mesta novčanih kazni u većem iznosu. Time bi se postigli efikasnija represija u okviru samog administrativno-kaznenog postupka, kao i rasterećenje sudova u pogledu krivičnog gonjenja učinilaca lakših saobraćajnih delikata.

MALOLETNIČKO PRESTUPNIŠTVO

Obim i struktura. Udeo maloletničkog prestupništva u ukupnom kriminalitetu kreće se poslednjih godina od 2,2% do 2,6%. U 1963. od ukupno 121.846 lica prema

¹¹ Vidi: »Krivično-pravna zaštita bezbednosti drumskog saobraćaja«, »Jug. pregled«, 1962, februar, str. 49—54 (1—6).

kojima su pravosnažno izrečene krivične sankcije, bilo je 118.626, ili 97,4% punoletnih, a 3.220, ili 2,6% maloletnih. Za poslednje četiri godine maloletničko prestupništvo se znatno povećalo, mada ne predstavlja osobito zabrinjavajuću pojavu. Tako se broj krivičnih prijava protiv maloletnika od 13.929 u 1960. povećao na 22.583 u 1963, a broj maloletnika prema kojima su sudovi pravosnažno izrekli vaspitne mere i druge sankcije od 2.421 u 1960. na 3.220 u 1963.

Pri oceni obima maloletničkog prestupništva, međutim, treba imati u vidu i sledeće: da se zbog prekršaja kažnjava prosečno godišnje preko 6.000 maloletnika; da javni tužioci zbog celishodnosti ne izvode svakog maloletnog prestupnika na sud, što je u skladu sa intencijom zakona; da deca ispod 14 godina, koja takođe vrše krivična dela i prekršaje, ne mogu odgovarati ni krivično ni prekršajno.

Broj dece (do 14 godina) izvršilaca krivičnih dela i prekršaja zauzima veliki procent u maloletničkom prestupništvu. U pojedinim republikama udeo dece u ukupnom maloletničkom prestupništvu iznosi oko jednu trećinu. Broj prestupa mladih maloletnika (14—16 godina) u bržem je porastu nego broj prestupa starijih maloletnika (16—18 godina). Ako se 1960. uzme kao 100, indeks prestupništva mladih maloletnika iznosio je 1961 — 131, 1962 — 157, i 1963 — 192, a starijih maloletnika: 1961 — 101, 1962 — 104, i 1963 — 109.

U strukturi sudski utvrđenog maloletničkog prestupništva najbrojnija su krivična dela protiv imovine (u 1963. zastupljena su sa 81,8%), od čega najveći broj dolazi na obične i sitne krađe. Usled naglog povećanja broja motornih vozila zabeležen je porast krivičnog dela posluge motornim vozilima, koje u velikom broju čine maloletna lica.

Na drugo mesto u strukturi maloletničkog kriminaliteta dolaze krivična dela protiv života i tela (s 9,7% u 1963). Ovde se najviše radi o lakim telesnim povredama, mada ima i slučajeva teških telesnih povreda, pa i ubistva.

Udeo ostalih krivičnih dela u strukturi maloletničke delinkvencije je neznatan, iako među njima ima i nekih težih dela, kao što su slučajevi silovanja. Od ostalih pojava treba navesti slučajeve skitnje, besposličjenja, opijanja i prostiuisanja, zatim nepristojno ponašanje na javnim mestima, sitno kockanje, itd.

Najveći broj maloletnih izvršilaca krivičnih dela živi u gradovima. Oko 47% ovih krivičnih dela vrši se u gradovima s preko 100.000 stanovnika.

Primena vaspitnih mera. U kaznenoj politici prema maloletnicima sudovi se, u skladu sa intencijom zakona, pretežno orijentišu na izricanje vaspitnih mera, dok se kazna maloletničkog zatvora izriče sasvim izuzetno. U 1963. godini 3.153, ili 97,7% maloletnika, izrečene su razne vaspitne mere (ukor, pojačani nadzor od strane organa starateljstva, odnosno roditelja ili staraoca, upućivanje u vaspitne ustanove i domove, itd.), dok je kazna maloletničkog zatvora izrečena u 67, ili 2,1% slučajeva (vidi tabelu 6).

Osnovni problem u primeni sudskih sankcija prema maloletnicima predstavlja činjenica da na mnogim područjima još nisu stvoreni uslovi za izvršenje nekih vaspitnih mera predviđenih zakonom (upućivanje u disciplinski centar, pojačani nadzor u drugoj porodici, pojačani nadzor organa starateljstva, kao i upućivanje u vaspitne ustanove i u vaspitno-popravne domove usled nedovoljnog broja i kapaciteta takvih zavoda).

Prevenција maloletničkog prestupništva. Struktura maloletničkog prestupništva, kao i činjenica da njegovi neposredni uzroci leže u vaspitnoj zapuštenosti maloletnika (što je rezultat delovanja raznih faktora koji proističu iz stanja u porodici, školi, sredini u kojoj se maloletnik kreće, kao i niza drugih socijalnih faktora)¹² upućuju i na oblike prevencije maloletničkog prestupništva.

Za uspešno suzbijanje svih vidova delinkvencije kod dece i maloletnika od najvećeg je značaja svestrana i organizovana preventivna delatnost organa i institucija socijalne zaštite, društvenih organa u čiju delatnost spada briga o deci i omladini, škola i njihovih samoupravnih organa, omladinskih i drugih društvenih organizacija, kao i organa pravosuđa i unutrašnjih poslova.

IZVOR: Elaborat »Kriminalitet i neke druge društveno negativne pojave«, koji su za Saveznu skupštinu pripremili savezni pravosudni organi i Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, i dokumentacija statističke službe Saveznog sekretarijata za pravosuđe.

Gr. At.

¹² Opširnije o maloletničkom prestupništvu vidi: »Jug. pregled«, 1958, april, str. 176—178 (18—20); 1959, oktobar, str. 370 (70); 1961, septembar, str. 348—349 (70—71).

PREPORUKA

SAVEZNE SKUPŠTINE O DALJEM RADU NA SUZBIJANJU KRIMINALA I NEKIH DRUGIH DRUŠTVENO ŠTETNIH POJAVA

Razmatrajući stanje i kretanje kriminala i nekih društveno štetnih pojava, Savezno veće i Organizaciono-političko veće Savezne skupštine konstatuju da je u dinamičnoj izgradnji našeg socijalističkog društva postignut značajan ekonomski, kulturni i opštedruštveni napredak, što je omogućilo učvršćenje socijalističkih društvenih odnosa, razvoj raznovrsnih oblika samoupravljanja u svim oblastima društvenog života i podizanje životnog standarda. Istovremeno je ostvaren i dalji razvoj i uspješnije delovanje organa i društvenih službi čiji je neposredni zadatak borba protiv raznih društveno negativnih pojava. Sve je to doprinelo da je naše društvo postiglo vidne rezultate u suzbijanju kriminala i drugih društveno štetnih pojava. To se posebno odnosi na period posle Pisma Izvršnog komiteta CK SKJ i govora Predsednika Republike druga Tita u Splitu, kad je došlo do organizovanije i efikasnije društvene akcije protiv raznih deformacija.

Pored svega ovoga, nisu otklonjeni svi uslovi pod kojima nastaju društveno negativne pojave i kriminal, kao što su: još uvek nedovoljno razvijene materijalne snage društva, protivrečnosti u njegovom razvoju, ostaci prošlosti u načinu života i svesti ljudi, neusavršenost i nedograđenost privrednog sistema, kao i razne subjektivne slabosti, birokratske i malograđanske deformacije.

Društvena opasnost kriminala i njemu srodnih društveno štetnih pojava sastoji se pre svega u tome što oni izazivaju određene moralno-političke posledice, ugrožavaju slobode i prava čoveka i građanina, nanose materijalne štete i ometaju uspješniji razvoj našeg socijalističkog društva.

I

Kretanje kriminala gledano u celini poslednjih nekoliko godina u osnovi se zadržava na istom nivou ili je čak u opadanju. Unutar takvog kretanja, međutim, neke vrste kriminala su postale po broju neznatne (krivična dela protiv naroda i države), neke stoje na približno istom nivou, dok su neke u izvesnom porastu (telesne povrede, uvrede, klevete, tuče, sitne krađe i maloletničko prestupništvo).

U strukturi kriminala sve više prevlađuju lakša dela, ali se ne sme potceniti postojanje još uvek relativno brojnih dela koja su u većoj meri društveno opasna.

To su pre svega razni oblici kriminala i drugih pojava na štetu društvene imovine i prava radnih ljudi, a posebno: zloupotreba službenog položaja ili ovlašćenja, kršenje i narušavanje samoupravnih prava radnih ljudi i organizacija, nečuvanje i prisvajanje društvene imovine, nesavesno poslovanje, podmićivanje, nepreduzimanje mera higijensko-tehničke zaštite pri radu i mera protivpožarne zaštite, zaključivanje štetnih ugovora, zloupotreba pri korišćenju fondova, nelojalna utakmica, posebno na stranom tržištu, kršenje poslovnog morala. Pored drugih vidova lokalizma i partikularizma, ponegde se u radnim organizacijama i društveno-političkim zajednicama krše postojeći propisi i vrše zloupotrebe, pravdajući to interesima radne organizacije i uže društveno-političke zajednice.

Do navedenih pojava u radnim organizacijama pretežno dolazi usled: nedovoljne aktivnosti i efikasnosti organa samoupravljanja, slabe evidencije, neažurnosti u radu, nestručne administracije, nepostojanja efikasne unutrašnje kontrole i kontrole javnosti, kao i nedovoljne lične odgovornosti.

Među ostalim oblicima kriminala još uvek su relativno brojna teža dela koja predstavljaju napad na život i dostojanstvo čoveka, siledžijski postupci, teži prekršaji javnog reda i mira i saobraćajni delikti. Pored ostalog, mnoga od ovih dela vrše se pod dejstvom alkohola.

Naročitu pažnju zaslužuje maloletničko prestupništvo. Pored ostalog, uzroci ovih pojava su određeni socijalno-ekonomski problemi, nedovoljan vaspitni rad sa maloletnim licima — prvenstveno nerazvijanje radnih navika i nesticanje kvalifikacija — kao i zanemarivanje ovog problema u određenim sredinama.

II

Sudovi, tužilaštva, pravobranilaštva i drugi pravosudni organi i organi unutrašnjih poslova uspešno su izvršavali svoje zadatke u borbi protiv kriminala i drugih društveno negativnih pojava, usklađujući svoju delatnost s potrebama i uslovima opštedruštvenog kretanja. Oni su pravilno reagovali na one vrste kriminala koje su u određenim periodima i uslovima našeg razvitka bile od osobitog značaja.

Bilo je slabosti u otkrivanju i gonjenju izvršilaca krivičnih dela, a u ostvarivanju kaznene politike ispoljavala se izvesna neujednačenost u primeni krivičnih sankcija od strane pojedinih sudova koja se ne može pravdati nekim posebnim uslovima.

III

S obzirom da je kriminal veoma složena društvena pojava kako po svojim korenima, tako i po svojim nosiocima i posledicama, rad na njegovom suzbijanju zadatak je čitavog društva. Stalni rad na otkrivanju i otklanjanju uzroka koji dovode do pojava kriminala i ostalih društveno negativnih pojava, dosledno ostvarivanje socijalističke zakonitosti, poštovanje i zaštita ustavnih sloboda i prava čoveka i građanina, jačanje društvene i individualne odgovornosti, svesne i organizovane discipline, obezbeđivanje i razvijanje socijalističkih društvenih i moralnih normi i odnosa, jesu najefikasniji način za suzbijanje kriminala.

Isto tako je od velikog značaja stvaranje i razvijanje takvih moralno-političkih uslova u kojima bi kriminal i druge društveno negativne pojave nailazile na još dosledniju opštedruštvenu osudu. Treba pružiti punu podršku i ohrabrenje svakom radnom čoveku i građaninu da bez bojazni iznosi nepravilnosti, a svi društveni faktori dužni su da ga zaštite od birokratske samovolje i proganjanja, jer je to jedan od preduslova aktivnog uključivanja radnog čoveka i građanina u borbu protiv negativnih pojava.

U suzbijanju štetnih pojava, pored pravosudnih i drugih organa uprave, treba aktivnije da učestvuju i sve naše radne organizacije i društveno-političke zajednice i njihovi organi, društveno-političke i druge društvene organizacije i svi građani naše zemlje, osobito kroz razne forme samoupravljanja.

Štampa i drugi vidovi informacija su značajno i efikasno sredstvo u borbi protiv društveno negativnih pojava, kao i u pravilnom obaveštavanju i vaspitnom delovanju na građane. Pored pozitivnih rezultata koje su oni u tom pravcu postigli, bilo je slučajeva da se društveno negativne pojave, kao i sudski procesi, neadekvatno tretiraju, što je građane dovodilo u zabludu, a pri tome je izostala njihova vaspitna i društveno odgovorna funkcija objektivnog informisanja.

IV

Politiku i konkretnu akciju za suzbijanje kriminala i njemu srodnih društveno negativnih pojava treba odlučnije orijentisati na preventivne mere, na otklanjanje uzroka i uslova tih pojava, a posebno:

U radnim organizacijama razraditi sistem unutrašnje kontrole kao sastavni deo mehanizma samoupravljanja;

Poboljšati i učiniti efikasnijim sistem spoljne kontrole osobito od strane Službe društvenog knjigovodstva i inspekcija;

Više aktivirati savete unutrašnjih poslova i njihove organe;

Posvetiti više pažnje mirovnim većima i odgovarajućim institucijama radi uklanjanja sporova među građanima;

Uspostaviti punu evidenciju društvene imovine;

Angažovati sve društvene faktore za pravilan odgoj vaspitno zapuštenih maloletnika;

Ostvariti bržu i potpuniju resocijalizaciju učinilaca krivičnih dela;

Obezbediti veću stručnost i naučnost u rešavanju problema kriminala razvijanjem specijalizovanih institucija;

Sistematski i blagovremeno usklađivati pravne propise sa društvenim potrebama i ispitati potrebu za eventualnu dopunu sistema krivično-pravne zaštite ustavnih sloboda i prava građana.

Pravosudni organi i organi unutrašnjih poslova treba da preduzmu odgovarajuće mere za efikasnije otkrivanje krivičnih dela i njihovih učinilaca i da obezbede još ekspeditivniji postupak gonjenja i presuđivanja.

Za ostvarivanje svih ovih zadataka neophodno je obezbediti odgovarajuće kadrovske, materijalne i druge uslove.

V

Savezni organi uprave treba što pre o svim ovim pitanjima da razrade predloge konkretnih mera, a republičkim organima se preporučuje da to isto učine u okviru svoje nadležnosti.

Polazeći od toga da naše društvo može i mora svoditi društveno negativne pojave na sve manju meru, otklanjajući ne samo njihove posledice već, pre svega, materijalne i društvene korene i uzroke, Savezno veće i Organizaciono-političko veće Savezne skupštine preporučuju svim organizacijama, organima i ustanovama, kao i svim građanima, da što više doprinesu uspešnom radu na suzbijanju kriminala i drugih društveno štetnih pojava.

UKUPAN PRIHOD I NJEGOVA RASPODELA U 1963.

U okviru postignutih rezultata u kretanju privrede u 1963. naročito se ističu visoka stopa rasta proizvodnje, dalje proširenje ekonomskih odnosa sa inostranstvom i veća usklađenost u kretanju proizvodnje i potrošnje. Obim proizvodnje (bez poljoprivredne) povećan je za 14%, a u industriji za 16% u odnosu na 1962. Zatim, povećani su efektivni radni časovi u građevinarstvu za 5%; prevoz robe železničkim saobraćajem za 15%; rečnim za 13%; javnim auto-saobraćajem za 26%; promet trgovine na veliko za 20% i na malo za 20%, promet ugostiteljstva za 20%, vrednost izvoza za 14% i vrednost uvoza za 19%.

Na povećanje proizvodnje znatno su uticali i novi kapaciteti. Vrednost novih osnovnih sredstava porasla je za 15%, od čega oruđa za rad 12%. Međutim, ekonomska struktura investicionih ulaganja prethodnih godina nije u dovoljnoj meri obezbedila odgovarajući razvoj svih privrednih oblasti i grana, pa je došlo do zaostajanja u razvoju grana energetske i bazične industrije, zatim poljoprivrede (naročito stočarske proizvodnje) i saobraćaja. Ovo je dovelo do prenapregnutosti energetskog bilansa, nedostatka nekih reproduktivnih materijala i poljoprivrednih proizvoda, a isto tako do nesklada između saobraćajnih kapaciteta i rastućih potreba privrede.

Na porast privredne aktivnosti i realizacije uticalo je proširivanje tržišta i povećanje obima spolnotrgovinske razmene. Lična potrošnja je porasla za oko 19%, investiciona za 19%, a budžetska potrošnja za 4%.

Brzi porast proizvodnje b'o je omogućen relativno boljom snabdevanošću domaćim i uvoznim reproduktivnim materijalom, povoljnijim odnosima između kupovnih i robnih fondova, naročito kod industrijskih proizvoda. To je uticalo i na stabilnije kretanje cena proizvođača industrijskih proizvoda, koje pokazuju povećanje od 1%. Međutim, cene proizvođača poljoprivrednih proizvoda porasle su za 10% u odnosu na prethodnu godinu. Cene na malo pokazuju nešto bržu dinamiku porasta od cena proizvođača, što je uticalo da troškovi života porastu za 6% u odnosu na 1962. godinu.¹

Radi stvaranja što povoljnijih uslova za privrednu aktivnost i poslovanje privrednih organizacija u toku 1963. preduzet je niz mera za poboljšanje uslova privređivanja.² Međutim, i dalje ostaju izvesni problemi i disproporcije u privredi, kao i nepotpuno rešena pitanja u privrednom sistemu. To se u prvom redu odnosi na zaostajanje razvoja poljoprivrede i saobraćaja za potrebama privrede, deficitarnost nekih proizvoda, zaostajanje proizvodnje nekih reproduktivnih materijala, povećanje gubitaka u privredi, na teškoće u pogledu obezbeđenja sredstava za njihovo pokriće i na neka nerešena pitanja u vezi sa sistemom raspodele i uslovima privređivanja i sl.

UKUPAN PRIHOD

Brzi porast proizvodnje i realizacije, kao i izvesne razlike u načinu obračuna, doveli su do visokog porasta ukupnog prihoda u 1963. To se odrazilo i na porast neto-

-produkta, dohotka i čistog prihoda privrednih organizacija, na povećanje izdvajanja za fondove i sl.

U 1963. došlo je do znatnog porasta ukupnog prihoda u svim *privrednim oblastima* (tabela 1).

TABELA 1 — DINAMIKA UKUPNOG PRIHODA PRIVREDNIH ORGANIZACIJA PO OBLASTIMA 1963.

(1962 = 100)

	Indeks 1963/62
Oblasti — ukupno	132
Industrija	134
Poljoprivreda	129
Šumarstvo	135
Građevinarstvo	136
Saobraćaj	122
Trgovina i ugostiteljstvo	129
Zanatstvo	147
Stambeno-komunalna delatnost	143
Kulturno-socijalna delatnost	133
Društvene i državne službe*	194

* Brz porast ukupnog prihoda kod društvenih i državnih službi nastaje zbog toga što znatan broj organizacija iz ove oblasti u 1963. prvi put podnosi završne račune.

Ukupan prihod pokazuje znatno bržu dinamiku porasta od obima ostvarene proizvodnje zbog razlika u obračunu ukupnog prihoda po naplaćenju realizaciji, zatim zbog izvesnog porasta cena, brže dinamike prodaje od proizvodnje, sporijeg kretanja zaliha gotovih proizvoda itd.

Na brz porast ukupnog prihoda, pored porasta privredne aktivnosti, uticala je brža naplata potraživanja od kupaca. U privredi, u celini, ukupna potraživanja od kupaca porasla su za 19%, dok je fakturisana realizacija porasla za 24%.

Na visinu ukupnog prihoda uticalo je i kretanje cena gotovih proizvoda i usluga. Do izvesnog porasta cena došlo je kod grana koje proizvode reproduktivni materijal, zatim kod poljoprivrednih proizvoda i šumarstva, što je dovelo do povećanja cena i kod nekih prerađivačkih grana. Pored toga, cene usluga povećane su u proseku za 4%. Cene u ugostiteljstvu porasle su za oko 12%, a došlo je do izvesnog povećanja cena i u građevinarstvu.

Na formiranje ukupnog prihoda uticao je i stepen korišćenja kapaciteta. I pored njihovog potpunijeg korišćenja, mnoge privredne organizacije nedovoljno koriste postojeće kapacitete zbog nedostatka nekih sirovina i električne energije, neusklađenosti kapaciteta u okviru pojedinih preduzeća, teškoća u plasmanu nekih proizvoda i sl.

U protekloj godini došlo je do brzog porasta ukupnog prihoda kod većine *industrijskih grana* (tabela 2).

Kod većeg broja industrijskih grana na kretanje ukupnog prihoda delovalo je više faktora, čije se dejstvo može približno oceniti.

Tako je na porast ukupnog prihoda kod proizvodnje uglja, pored povećanja fizičkog obima proizvodnje, delovalo i povećanje cena onih asortimana uglja čije se cene slobodno formiraju (prosečno za granu 1%); zatim, smanjenje potraživanja od kupaca za 1,6 milijardi i smanjenje zaliha za 400 miliona din. u odnosu na 1962.

U crnoj metalurgiji u toku godine došlo je do povećanja cena nekih proizvoda, mada su cene železne rude, čelika i drugih proizvoda ove grane ostale nepromenjene. Istovremeno su potraživanja od kupaca smanjena za 8,2 milijarde i zalihe gotovih proizvoda za 3,5 milijardi dinara.

Bržem porastu ukupnog prihoda u metalnoj industriji, pored porasta fizičkog obima proizvodnje, doprinela je povećana realizacija proizvoda, koja je dovela do smanjenja zaliha gotovih proizvoda za 9,9 milijardi dinara, kao i do brže naplate potraživanja od kupaca.

¹ Podaci Saveznog zavoda za statistiku, Indeks br. 4/64.

² O poslovanju privrednih organizacija, ukupnom prihodu i njegovoj raspodeli u raniem periodu vidi: »Jug. pregled«, 9/61, 10/61, 1/62, 7—8/62.

TABELA 2 — UKUPAN PRIHOD U INDUSTRIJI 1963. PO GRANAMA

	(1962 = 100)
Industrijske grane	Indeks 1963/62
Industrija — ukupno	134
Proizvodnja električne energije	122
Proizvodnja uglja	129
Proizvodnja nafte	117
Crna metalurgija	137
Obojena metalurgija	127
Proizvodnja nemetala	127
Metalna industrija	143
Brodogradnja	119
Elektroindustrija	131
Hemijska industrija	138
Industrija građevinskog materijala	135
Drvena industrija	142
Industrija papira	135
Tekstilna industrija	143
Industrija kože i obuće	146
Industrija gume	133
Prehrambena industrija	131
Grafička industrija	129
Industrija duvana	126
Filmska industrija	115
Istraživački radovi	150
Raznovrsna industrija	136

Na porast ukupnog prihoda u industriji građevinskog materijala, pored porasta proizvodnje, uticalo je i povećanje cena nekih proizvoda i smanjenje zaliha gotovih proizvoda za 2,2 milijarde dinara u odnosu na 1962.

U drvnoj industriji cene su povećane za 3%, a smanjene su zalihe gotovih proizvoda za 6,7 milijardi dinara. U proizvodnji papira, uz povećanje cena od 4%, potraživanja od kupaca su smanjena za 700 miliona dinara a zalihe gotovih proizvoda za 1,4 milijarde dinara. Pored porasta proizvodnje, na kretanje ukupnog prihoda u industriji kože i obuće uticalo je smanjenje zaliha za 1,1 milijardu, a u industriji gume smanjenje zaliha za 1 milijardu i potraživanja od kupaca za 300 miliona dinara.

U okviru *poljoprivrede* kod poljoprivredno-industrijskih kombinata ukupan prihod je porastao za 21%, kod poljoprivrednih dobara za 60%, kod opštih zemljoradničkih zadruga za 25%, zatim kod stočarskih farmi za 114%, kod živinarskih farmi za 175%, kod seljačkih radnih zadruga za 43% i kod specijalizovanih zemljoradničkih zadruga za 35%. Ukupan obim proizvodnje u poljoprivredi povećan je za 6% u odnosu na 1962 (na društvenim gazdinstvima za 15%).³ Pored znatnog porasta obima proizvodnje, na porast ukupnog prihoda u poljoprivredi u 1963. delovalo je i povećanje cena za 10%.

Povećanje ukupnog prihoda od 36% u oblasti *građevinarstva* delimično je rezultat povećanog obima radova (5%), a u većoj meri rezultat povećanja cena građevinskih i zanatskih usluga.

U oblasti *saobraćaja* povećan je ukupan prihod za 22%, dok su se tarife zadržale na nivou iz 1962. U železničkom saobraćaju ukupan prihod je povećan za 14%, u pomorskom za 33%, u rečnom i jezerskom za 15%, u vazdušnom za 83%, u drumskom za 42% itd.

Na povećanje ukupnog prihoda u vazdušnom saobraćaju od 83% uticalo je i povećanje kapaciteta od 26%. Nabavka savremenijih aviona omogućila je porast prometa putnika i robe, naročito sa inostranstvom. Tarife za prevoz ostale su na nivou iz 1962, osim za aerodromske usluge.

Ukupan prihod u *trgovini* takođe je znatno porastao, mada je njegova dinamika nešto sporija nego u drugim

privrednim oblastima. U trgovini na malo ukupan prihod je povećan za 22%, u trgovini na veliko za 33%, u spoljnoj trgovini za 29%, u ugostiteljstvu za 25%, u turizmu za 37% itd.

Pored povećanja prometa u trgovini, u celini, za oko 20%, razlika u ceni neznatno je smanjena. U trgovini na malo povećana je razlika u ceni od 17,7% u 1962. na 18,5% u 1963. U trgovini na veliko razlika u ceni je ostala na nivou iz prethodne godine (16,9%), dok je u spoljnoj trgovini smanjena od 8,7% na 8%.

UTROŠENA SREDSTVA

Na kretanje utrošenih sredstava i njihovu strukturu u 1963, pored porasta obima proizvodnje, uticali su i porast cena nekih sirovina i reprodukcioni materijala, izvršena revalorizacija vrednosti osnovnih sredstava (što je povećalo izdvajanja za amortizaciju i troškove investicionog održavanja) i sl.

Povećanje vrednosti utrošenih sredstava u privredi je približno porastu ukupnog prihoda, tj. povećano je za 31% u odnosu na 1962. Učešće utrošenih sredstava u ukupnom prihodu se nešto smanjilo: od 75,5% u 1962. na 75,1% u 1963. Slične tendencije ispoljile su se gotovo u svim privrednim oblastima. (Tabela 3.)

TABELA 3 — UTROŠENA SREDSTVA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA 1963.

	Indeks 1963/62		Učešće utrošenih sredstava u ukupnom prihodu (%)	
	ukupni prihod	ukupno utrošena sredstva	1962	1963
Oblasti — ukupno	132	131	75,5	75,1
Industrija	134	134	67,3	67,2
Poljoprivreda	129	129	79,2	79,3
Šumarstvo	135	144	44,9	48,0
Građevinarstvo	136	136	60,2	60,2
Saobraćaj	122	118	59,3	57,3
Trgovina i ugostiteljstvo	129	129	90,8	90,8
Zanatstvo	147	144	61,4	60,3

Porast utrošenih sredstava brži je od ukupnog prihoda u oblasti šumarstva, a sporiji u saobraćaju i zanatstvu. U svim ostalim privrednim oblastima porast utrošenih sredstava ima gotovo istu dinamiku kao i ukupan prihod.

Međutim, u okviru ukupno utrošenih sredstava ispoljile su se različite tendencije u kretanju pojedinih vrsta troškova pod dejstvom povećanja cena sirovina i reprodukcioni materijala, povećanja vrednosti osnovnih sredstava zbog revalorizacije, povećanja cena usluga i sl.

Dinamika pojedinih vrsta troškova u privredi u celini je veoma različita (tabela 4).

TABELA 4 — UTROŠENA SREDSTVA PO VRSTAMA 1963.

	(1962 = 100)
	Indeks 1963/62
Utrošena sredstva — ukupno	
U tome:	131
vrednost utrošenog materijala	136
izdaci za usluge	141
nabavna vrednost trgovinske robe	128
amortizacija	138
troškovi investicionog održavanja	121
troškovi obnavljanja, održavanja i istraživanja rezervi rudnog blaga	121
troškovi osvajanja nove proizvodnje	198
troškovi reklame i reprezentacije	187
troškovi podvoza, utovara i istovara	
realizovanih proizvoda	118
vanredni troškovi	98
razni troškovi	66

³ Podaci Saveznog zavoda za statistiku (Statistički kalendar za 1964).

Porast vrednosti utrošenog materijala i usluga je rezultat povećanog obima proizvodnje i realizacije, povećanja cena reprodukcionog materijala i usluga, kao i poskupljenja nekih sirovina iz uvoza. Ovakvo kretanje cena reprodukcionog materijala uticalo je na povećanje učešća troškova materijala, naročito kod onih delatnosti čije su cene gotovih proizvoda određene.

Na kretanje i strukturu troškova izvesno dejstvo imala je revalorizacija osnovnih sredstava. Na osnovu aproksimativnog proračuna povećanje troškova zbog revalorizacije osnovnih sredstava iznosi oko 65 milijardi dinara, i to: amortizacije za oko 36,6 milijardi, investicionog održavanja za oko 28,3 milijarde, što znači da je revalorizacija uticala na povećanje ukupno utrošenih sredstava za oko 1%. Revalorizacija je u izvesnoj meri delovala na povećanje troškova kod svih privrednih oblasti i grana. Povećani troškovi usled revalorizacije jedino u saobraćaju učestvuju sa većim procentom (od 7,5%) u ukupno utrošenim sredstvima. Takođe, i kod nekih industrijskih grana ovi troškovi imaju nešto veći uticaj na kretanje ukupno utrošenih sredstava (proizvodnja uglja, obojena metalurgija itd.).

NETO-PRODUKT I NJEGOVA RASPODELA

Neto-produkt u privredi povećan je u 1963. za 34%, što je za 2 poena brže od porasta ukupnog prihoda. Brži porast neto-produkta od ukupnog prihoda nastaje zbog nešto sporijeg porasta utrošenih sredstava.

Različito kretanje neto-produkta po pojedinim oblastima je uticalo i na izmenu njegove strukture po delatnostima. (Tabela 5.)

TABELA 5 — DINAMIKA I STRUKTURA NETO-PRODUKTA PO OBLASTIMA U 1962. I 1963.

	Struktura		Indeks 1963/62
	1962	1963	
Oblasti — ukupno	100	100	134
Industrija	48,9	49,0	134
Poljoprivreda	5,9	5,6	128
Šumarstvo	1,8	1,7	127
Građevinarstvo	8,7	8,9	136
Saobraćaj	9,3	8,9	128
Trgovina i ugostiteljstvo	14,7	14,2	129
Zanatstvo	4,5	5,0	151
Kulturno-socijalna delatnost	4,2	4,2	135
Stambeno-komunalna delatnost	1,1	1,2	144
Društvene i državne službe	0,9	1,3	128

Faktori koji su delovali na visinu ukupnog prihoda i utrošenih sredstava uticali su istovremeno i na kretanje neto-produkta, koji ima brži porast od utrošenih sredstava.

U svim industrijskim granama znatno je porastao neto-produkt. Najbrži porast ostvaren je u industriji kože i obuće — 53%, u elektroindustriji — 46%, u metalnoj i industriji gume po 44%, u drvnoj industriji — 42% itd. Sporiji porast je u proizvodnji nafte — 17%, u brodogradnji — 18%, u proizvodnji elektroenergije — 21%, u proizvodnji uglja — 23% itd.

Povećanje neto-produkta u oblasti poljoprivrede iznosi 28% i to: kod poljoprivredno-industrijskih kombinata 9,0 milijardi dinara, ili 17%, kod poljoprivrednih dobara 9,0 milijardi, ili 43%, a kod opštih zemljoradničkih zadruga 27,6 milijardi dinara, ili 23%.

Neke grane u saobraćaju imaju relativno nisku stopu porasta neto-produkta: u rečnom saobraćaju za 11%, u gradskom za 16%, u PIT saobraćaju za 15% i železničkom za 22%. Nasuprot tome, neto-produkt u pomorskom saobraćaju porastao je za 48% i u vazdušnom saobraćaju za 69%.

U 1963. nije došlo do bitnijih promena u raspodeli neto-produkta na deo za zajednicu i na deo za privredne organizacije u odnosu na 1962. U većini privrednih oblasti deo za privredne organizacije raste nešto sporije nego deo za zajednicu. To se u prvom redu odnosi na osnovne proizvodne privredne oblasti kao što su: industrija, poljoprivreda, šumarstvo, građevinarstvo i zanatstvo. (Tabela 6.)

TABELA 6 — RASPODELA NETO-PRODUKTA NA DEO ZA ZAJEDNICU I DEO ZA PRIVREDNE ORGANIZACIJE 1963.

	(1962 = 100)	
	Deo za zajednicu indeks 1963/62	Deo za privredne organizacije indeks 1963/62
Oblasti — ukupno	133,4	133,9
Industrija	134,5	133,0
Poljoprivreda	132,4	122,0
Šumarstvo	126,4	124,2
Građevinarstvo	135,7	135,1
Saobraćaj	125,0	131,3
Trgovina	127,7	131,8
Zanatstvo	152,4	150,7
Stambeno-komunalna delatnost	142,5	143,9
Kulturno-socijalna delatnost	136,6	135,0
Društvene i državne službe	145,5	363,1

Nešto brže povećanje dela neto-produkta koji pripada privrednim organizacijama od dela koji pripada zajednici nastalo je kod saobraćaja i trgovine, što je uticalo da ovaj deo neto-produkta raste u privredi u celini za 0,5% brže nego deo za zajednicu.

I pored bržeg porasta dela neto-produkta za privredne organizacije, u privredi u celini, od dela za zajednicu — za 0,5 poena, zajednica je, ipak, u masi znatno više zahvatila nego privredne organizacije, jer je njeno učešće u neto-produktu veće (tabela 7).

TABELA 7 — UČEŠĆE ZAJEDNICE I PRIVREDNIH ORGANIZACIJA U RASPODELI NETO-PRODUKTA 1960—1963.

	(U %)			
	1960	1961	1962	1963
Zajednica	56,8	54,1	54,4	54,3
Privredne organizacije	43,2	45,9	45,6	45,7

U 1963. odnosi u raspodeli neto-produkta su nepovoljniji za privredne organizacije nego u 1961. Kod pojedinih privrednih oblasti odnosi u raspodeli ne samo što su nepovoljniji za privredne organizacije u odnosu na 1961, nego su nepovoljniji i u odnosu na 1962, usled povećanja učešća zajednice u ukupnom neto-produktu.

Karakteristično je da u najznačajnijim proizvodnim oblastima (industriji, poljoprivredi, šumarstvu i građevinarstvu), koje učestvuju u ukupnom neto-produktu privrede sa 67,7%, brže raste deo neto-produkta za zajednicu od dela za privredne organizacije (tabela 8).

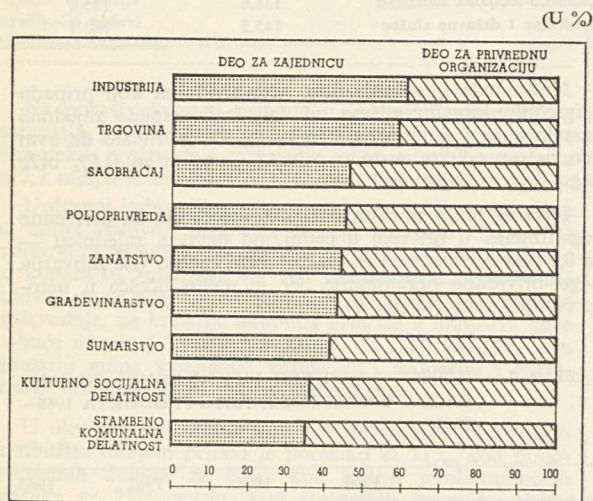
U industriji, koja u ukupnom delu neto-produkta za zajednicu u 1963. učestvuje sa 54,8%, deo za zajednicu je porastao brže od dela za privredne organizacije za 1,5 poena, odnosno za 91,8 milijardi dinara. U oblasti industrije 11 industrijskih grana je u nepovoljnijem položaju, jer brže raste deo neto-produkta za zajednicu, odnosno smanjuje se učešće dela za privredne organizacije. Najveće smanjenje učešća dela za privredne organizacije u odnosu na 1962. imale su: brodogradnja za 5,0 poena, crna metalurgija za 2,5, grafička industrija za 2,0 i metalurgija obojenih metala za 1,6 poena. Na povećanje učešća zajednice najvećim

TABELA 8 — UČEŠĆE ZAJEDNICE I PRIVREDNIH ORGANIZACIJA U RASPODELI NETO-PRODUKTA 1961—1963. PO OBLASTIMA

	Deo za zajednicu			Deo za privredne organizacije		
	1961	1962	1963	1961	1962	1963
Oblasti — ukupno	54,1	54,4	54,3	45,9	45,6	45,7
Industrija	58,7	60,4	60,7	41,3	39,6	39,3
Poljoprivreda	43,0	43,2	44,8	57,0	57,8	55,2
Šumarstvo	35,2	41,0	41,4	64,8	59,0	58,6
Građevinarstvo	41,8	43,3	43,4	52,2	56,7	56,6
Saobraćaj	44,5	47,0	45,7	55,5	53,0	54,3
Trgovina	60,0	60,0	59,3	40,0	40,0	40,7
Zanatstvo	42,3	44,0	44,3	57,7	56,0	55,7
Stambeno-komunalna delatnost	33,6	35,6	35,3	66,4	64,4	64,7
Kulturno-socijalna delatnost	34,5	35,6	35,9	65,5	64,4	64,1

delom je uticalo povećanje kamata (zbog porasta kredita) i poslovnog fonda (usled revalorizacije), kao i doprinosa iz ličnih dohodaka.

GRAFIKON 1 — RASPODELA NETO-PRODUKTA PRIVREDNIH ORGANIZACIJA U 1963. PO OBLASTIMA

Nepovoljni su odnosi raspodele i u *poljoprivredi*, u kojoj učešće neto-produkta za zajednicu raste za 1,6 poena brže od dela za privredne organizacije. Ovo je uticalo i na opadanje učešća dela neto-produkta za privredne organizacije za 2,6 poena, što je više nego kod ostalih privrednih oblasti. Do povećanog učešća zajednice u raspodeli neto-produkta došlo je najvećim delom zbog povećane stope doprinosa na lične dohotke za 6,2%, zbog znatnog povećanja kamata za 103% (kao posledica porasta kredita za osnovna i obrtna sredstva) i zbog povećanog poreza na promet za 20%.

Poljoprivredne organizacije bile bi još u nepovoljnijem položaju u raspodeli da ne uživaju znatne povlastice putem instrumenata raspodele (u doprinosu iz dohotka, u doprinosu na vanredni prihod, u kamati na poslovni fond i dr.). Ovakvi odnosi u raspodeli ukazuju na činjenicu da se, i pored preduzetih mera, nije bitno izmenio položaj poljoprivrednih organizacija u 1963.

U oblasti poljoprivrede u najnepovoljnijem položaju u raspodeli nalaze se poljoprivredna dobra, kod kojih je u 1963. deo za zajednicu porastao za 53%, a deo za poljoprivredna dobra za 27%, pri porastu neto-produkta od 43%. Usled toga je kod njih i najveći porast učešća zajednice u neto-produktu — za 4,8 poena, dok kod poljoprivredno-industrijskih kombinata ovaj porast iznosi 1,8, a kod zemljoradničkih zadruga 1,5 poena.

Kod većeg broja grana *saobraćaja* deo za privredne organizacije sporije raste od dela za zajednicu. Povoljniji odnosi, u celini, za ovu oblast nastaju zbog bržeg porasta dela za privredne organizacije kod železničkog i pomorskog saobraćaja, koji u ovoj oblasti učestvuju sa 52,3% u ukupnom delu neto-produkta za zajednicu. Do povoljnijih odnosa u železničkom i pomorskom saobraćaju došlo je usled smanjenja kamatnih stopa, što je dovelo do sporijeg porasta prihoda zajednice od kamata.

Pri oceni dejstva pojedinih faktora na izmenu strukture raspodele u privredi treba imati u vidu i porast kamate na poslovni fond usled povećane vrednosti osnovnih sredstava pod dejstvom revalorizacije. Ovo povećanje kamata za privredu iznosi oko 12,2 milijarde dinara (industrija 7,5, saobraćaj 3,3, trgovina 0,5 milijardi dinara itd.).

Tempo porasta dela neto-produkta za zajednicu i dela za privredne organizacije po jednom zaposlenom takođe ukazuje na položaj pojedinih oblasti i grana u raspodeli neto-produkta (tabela 9).

TABELA 9 — DEO NETO-PRODUKTA ZA ZAJEDNICU I PRIVREDNE ORGANIZACIJE PO JEDNOM ZAPOSLENOM 1963. PO OBLASTIMA

(1962 = 100)

	Indeks 1963/62 po jednom zaposlenom		
	neto- produkt	deo za zajednicu	deo za privredne organizacije
Oblasti — ukupno	124,8	123,8	124,2
Industrija	126,1	125,6	124,2
Poljoprivreda	123,3	127,0	116,6
Šumarstvo	117,5	122,1	118,7
Građevinarstvo	123,8	123,2	122,8
Saobraćaj	122,5	119,1	125,2
Trgovina	120,0	118,1	122,0
Zanatstvo	130,2	131,0	129,6
Stambeno-komunalna delatnost	119,4	124,5	116,5
Kulturno-socijalna delatnost	126,9	128,3	126,2

U 1963. povećano je učešće zajednice u neto-produktu za 116 hiljada, a privrednih organizacija za 106 hiljada dinara po jednom zaposlenom.

Dinamika porasta dela neto-produkta za zajednicu po jednom zaposlenom brža je u industriji, poljoprivredi, šumarstvu, građevinarstvu, zanatstvu i kulturno-socijalnoj delatnosti.

Najveći neto-produkt po jednom zaposlenom ostvaruju privredne organizacije iz oblasti trgovine, i to: za 9% više nego u industriji, za 40% više nego u saobraćaju, za preko 2 puta više nego u poljoprivredi i zanatstvu itd. Usled toga i najveći deo neto-produkta za privredne organizacije po jednom zaposlenom izdvaja se u trgovini, što pokazuje da se ona u tom pogledu nalazi u najboljem položaju. Visoka marža u trgovini, uz porast prometa, omogućila je ostvarenje znatno većih prihoda po jednom zaposlenom nego u drugim oblastima.

Za podmirenje potreba federacije, ostalih društveno-političkih zajednica i za određene društvene potrebe zajednica ostvaruje prihode preko instrumenata koji se primenjuju na uložena sredstva, koja koriste privredne organizacije, na ostvareni promet i dohodak.

Pored povećanja uložених sredstava, proizvodnje i realizacije, na porast prihoda zajednice uticale su i neke izmene instrumenata u 1963:

— povećane su stope doprinosa za socijalno osiguranje i za naknade saobraćajnim preduzećima za 1% na lične bruto-dohotke kod privrednih organizacija iz svih oblasti (sem poljoprivrede);

— u poljoprivredi povećane su stope doprinosa za socijalno osiguranje i za naknade saobraćajnim preduzećima za 3% na lične bruto-dohotke;

— uveden je doprinos za izgradnju Skopja od 2% na ukupno izdvojena sredstva iz čistog prihoda za poslovni fond i fond zajedničke potrošnje privrednih organizacija itd.

Pored toga, u nekim granama i grupama privrednih organizacija izvršene su izvesne izmene u instrumentima raspodele radi poboljšanja njihovog položaja. Tako je kod rudnika uglja ukinut rudnički doprinos i doprinos na vanredni prihod. Kod nekih grana i grupa izvršeno je smanjenje poreza na promet (drvena industrija, industrija građevinskog materijala, industrija uglja itd.), dok je kod nekih grupa došlo do povećanja stope poreza.

Učešće zajednice u neto-produktu, primenom instrumentata na sredstva, povećano je u 1963. za 0,4 poena, na dohodak za 1,3 poena, a na promet je smanjeno za 1,7 poena. Zajednica najveće prihode ostvaruje od doprinosa iz ličnih dohoda, poreza, kamata i doprinosa iz dohotka. Ovi doprinosi imaju i najbržu dinamiku porasta u toj godini.

Po pojedinim oblastima različita je dinamika zahvatanja neto-produkta za zajednicu (tabela 10).

TABELA 10 — NAJZNAČAJNIJI VIDOVI PRIHODA ZAJEDNICE 1963. PO OBLASTIMA

	(Indeksi 1963/62)				
	Kamata	Porez na promet	Doprinos iz dohotka	Doprinos na vanredni prihod	Doprinos iz ličnih dohoda
Oblasti — ukupno	137	126	137	133	138
Industrija	143	126	138	135	140
Poljoprivreda	203	121	222	82	132
Šumarstvo	149	133	—	74	132
Građevinarstvo	130	141	142	122	136
Saobraćaj	105	131	132	113	129
Trgovina	125	125	132	149	131
Zanatstvo	148	162	148	166	150
Stambeno-komunalna delatnost	116	164	158	—	153
Kulturno-socijalna delatnost	146	122	118	—	136
Društvene i državne službe	138	118	134	211	420

Neki osnovni doprinosi društvenoj zajednici u 1963. brže rastu od porasta neto-produkta i to: kamate, doprinosi iz dohotka i doprinosi iz ličnih dohoda. Dejstvo ovih doprinosa imalo je i najvećeg uticaja na odnose u raspodeli neto-produkta na deo za zajednicu i deo za privredne organizacije. Porez na promet ima nešto sporiji tempo porasta od ukupnog prihoda i neto-produkta.

Najbrži porast imaju doprinosi na lične dohotke, koji su povećani za 175,1 milijardu dinara, ili za 38% u odnosu na prethodnu godinu. U okviru toga, doprinosi budžetima iz ličnih dohoda rastu za 34%, doprinosi za socijalno osiguranje za 38,2%, naknada saobraćajnim privrednim organizacijama za 105,8% itd. Ovakav tempo porasta doprinosa nastaje usled porasta ličnih neto-dohoda iz čistog prihoda za 33,9% i naknadnog povećanja stopa doprinosa za socijalno osiguranje i iz naknada saobraćajnim preduzećima. Zahvatanje zajednice zbog povećanja stopa doprinosa je veće za 9,1 milijardu dinara (od čega se 7,5 milijardi odnosi na doprinose za socijalno osiguranje, a 1,6 milijardi dinara na naknade saobraćajnim preduzećima).

Doprinosi iz ličnih dohoda imaju veće dejstvo na one privredne oblasti i grane kod kojih je veće učešće živog rada u procesu proizvodnje.

I kamate imaju brzu dinamiku porasta u 1963 — ukupno za 78,4 milijarde, ili za 37,1% prema 1962. Pri tome je kamata na poslovni fond porasla za 36%, a kamata na kredite za 37%. Na ovakav porast kamata uticali su povećanje poslovnog fonda i kredita i revalorizacija osnovnih sredstava.

Kamate su najbrže rasle u industriji i trgovini, što je dovelo i do porasta učešća industrije za 2,4 poena, a poljoprivrede za 1,4 poena u ukupnim kamatama privrede. Od ukupno ostvarenih prihoda od kamata zajednica najviše zahvata iz industrije (63,5%), dok ova oblast u ukupno uloznim sredstvima privrede učestvuje u 1963. sa 49,2%. Trgovina i građevinarstvo, takođe, učestvuju sa nešto većim procentom u kamatama nego u ukupno uloznim sredstvima. Većina ostalih oblasti znatno više učestvuje u uloznim sredstvima nego u kamatama, što znači da uživaju povlastice.

Poljoprivredne organizacije su oslobođene plaćanja kamate na poslovni fond, izuzev pojedinih pogona koji vrše nepoljoprivrednu delatnost. Isto tako, organizacije iz ove oblasti dobijaju kredite pod znatno povoljnijim uslovima.

Privredne organizacije u oblasti saobraćaja imaju, takođe, povlastice pri plaćanju kamata, a na neka sredstva poslovnog fonda su i oslobođene. Kamata na poslovni fond u železniškom, rečnom, pomorskom i drumskom saobraćaju iznosi 2%, a u vazdušnom 1%. Zbog smanjenja kamatnih stopa na poslovni fond u železniškom saobraćaju u 1963, ukupni prihodi zajednice od kamata u ovoj grani smanjeni su za 32%. Pored toga, na neka sredstva poslovnog fonda ne plaća se kamata (zemljišta, železničke pruge, tuneli i galerije).

Kamate po nižim stopama plaćaju i privredne organizacije iz stambeno-komunalne delatnosti, a znatan broj delatnosti i u drugim oblastima plaća kamatu na poslovni fond po nižim stopama, ili je sasvim oslobođen.

Porez na promet u 1963. porastao je za 26%, što je nešto sporije od porasta ukupnog prihoda. Savezni porez na promet je povećan za 21%, opšti porez na promet za 47% i opštinski porez za 30%. Na sporiji porast saveznog poreza na promet uticale su izmene u tarifama u cilju poboljšanja položaja pojedinih grupa privrednih organizacija (proizvodnja uglja, industrija građevinskog materijala, drvena industrija, PTT saobraćaj itd.), usled čega je u ovim granama došlo do smanjenja mase poreza na promet u odnosu na prethodnu godinu, i pored znatnog povećanja ukupnog prihoda.

Kod ostalih poreza porast je brži. Opštine nastoje da obezbede što više sredstava za svoje budžete, pa često određuju maksimalne stope poreza. Opštinski porez na promet najznačajnije mesto zauzima u oblasti trgovine i ugostiteljstva (preko 60% ukupnog poreza ove oblasti).

Industrija i trgovina učestvuju sa 87,3% u ukupno plaćenom porezu svih oblasti, što je za 1 poen manje nego u prethodnoj godini. Ove dve oblasti, međutim, imaju nešto sporiju dinamiku porasta poreza nego druge oblasti.

U oblasti industrije neke grane su osnovni nosioci plaćanja poreza na promet: proizvodnja nafte, metalna industrija, elektroindustrija, hemijska, tekstilna, prehrambena i industrija duvana. Ove industrijske grane učestvuju sa 76,5% u ukupnom porezu ove oblasti u 1963. U tome, industrija duvana učestvuje sa 17,0%, tekstilna industrija sa 16,6% i proizvodnja nafte sa 12,6%.

Putem doprinosa iz dohotka zajednica je u 1963. zahvatila 192 milijarde dinara, što je za 37,6% više nego u prethodnoj godini. Ovaj doprinos je proporcionalan za sve privredne oblasti, sem za one koje su oslobođene plaćanja doprinosa ili im je taj doprinos ustupljen radi unošenja u fondove.

U 1963. nisu ostvarene intencije bržeg porasta sredstava za ostale društveno-političke zajednice od sredstava za federaciju, jer je ovaj deo rastao brže od sredstava za ostale društveno-političke zajednice (tabela 11).

U 1963. nije bilo bitnijih promena u instrumentima raspodele sredstava u okviru zajednice na federaciju i ostale društveno-političke zajednice. Federacija najveći deo svojih prihoda ostvaruje iz kamata, poreza, rudničkog doprinosa, doprinosa iz dohotka i doprinosa na vanredni prihod.

TABELA 11 — RASPODELA SREDSTAVA ZA ZAJEDNICU 1962. I 1963.

	Struktura		Indeks 1963/62
	1962	1963	
Za zajednicu — ukupno	100	100	133,4
Federacija	51,2	51,5	134,0
Ostale društveno-političke zajednice	24,4	23,2	126,7
Za određene društvene potrebe	24,4	25,3	138,9

Prihodi ostalih društveno-političkih zajednica, najvećim delom — 83,9%, formiraju se iz raspodele dohotka privrednih organizacija, dok kod federacije ovi prihodi učestvuju sa 29,4%, a ostatak se formira iz prometa i po osnovi sredstava. Osnovice za obračun doprinosa, takođe, stavljaju federaciju u povoljniji položaj, jer njeni prihodi, pri nepromenjenim instrumentima, uglavnom, zavise od faktora realizacije i visine ukupnih sredstava privrede. Kod ostalih društveno-političkih zajednica, sem ovih faktora, na visinu prihoda u znatnoj meri utiče visina dohotka i interna raspodela u privrednim organizacijama.

Sredstva za određene društvene potrebe imala su brži tempo porasta od sredstava za federaciju i od sredstava ostalih društveno-političkih zajednica. Povećanje učešća sredstava za određene društvene potrebe u ukupnom zahvatanju neto-produkta zajednice za 0,9 poena posledica je, u prvom redu, znatnog porasta doprinosa za socijalno osiguranje — za 38,2%, koji u ukupnim prihodima za određene društvene potrebe učestvuje sa 78%, kao i povećanja osnovica za obračun ostalih doprinosa.

Federacija učestvuje vrlo različito u neto-produktu pojedinih oblasti. Ta razlika se kreće od 28,9% u šumarstvu do 63,8% u industriji. Procent učešća u prvom redu zavisi od strukture poslovanja privrednih organizacija. Kod industrije preovlađuju prihodi federacije od kamata i poreza na promet. Slična je situacija i sa trgovinom.

U onim oblastima u kojima su osnovni prihodi zajednice doprinosi iz ličnih dohodaka, koji najvećim delom pripadaju ostalim društveno-političkim zajednicama, učešće federacije je znatno manje. Isto tako, relativno niski organski sastav sredstava u nekim oblastima uticao je na manja zahvatanja federacije putem kamata. Izvesna oslobađanja i olakšice kod pojedinih doprinosa deluju, takođe, na manje učešće federacije.

U 1963. povećan je deo neto-produkta koji pripada *privrednim organizacijama* za 33,9%. Tempo porasta pojedinih oblika ovih sredstava je različit (tabela 12).

TABELA 12 — STRUKTURA I DINAMIKA SREDSTAVA ZA PRIVREDNE ORGANIZACIJE U 1962. I 1963.

	Procent		Indeks 1963/62
	1962	1963	
Ukupno za privredu	100	100	133,9
Lični neto-dohoci	60,5	60,4	134,8
Fondovi iz čistih prihoda	24,7	23,9	129,2
Ustupljeni doprinosi iz dohotka	2,7	2,9	143,3
Ostalo	12,1	12,8	135,7

I pored povećanja za 79,6 milijardi dinara, fondovi iz čistog prihoda u 1963. imaju sporiju dinamiku porasta od ostalih prihoda privrednih organizacija. Takođe, i učešće fondova u strukturi prihoda privrednih organizacija najviše opada — za 0,8 poena.

Bržu dinamiku porasta i povećano učešće u prihodima privrednih organizacija pokazuju ustupljeni doprinosi iz dohotka za fondove i ostala izdvajanja. To je posledica većeg ustupanja dela doprinosa iz dohotka za fondove kod građevinskih preduzeća, režijskih odbora, građevinskog

zanatstva, ugostiteljstva i dr., kao i povećanja dohotka, odnosno mase doprinosa iz dohotka kod ovih grupa.

Najznačajniji oblik ostalih prihoda privrednih organizacija su lični izdaci na teret troškova poslovanja (učestvuju sa 91,4%). Njihovo povećanje od 120,8 milijardi dinara u 1962. na 172,9 milijardi dinara u 1963. posledica je povećanog angažovanja povremenih radnika na sezonskim radovima (u građevinarstvu, poljoprivredi, nekim granama industrije itd.).

RASPODELA ČISTOG PRIHODA

Ostvareni rezultati kod ukupnog prihoda i neto-produkta doveli su do brzog porasta čistog prihoda privrednih organizacija. On je u 1963. veći za 34% nego u prethodnoj godini (tabela 13).

TABELA 13 — UPOREDNI PREGLED DINAMIKE UKUPNOG PRIHODA, NETO-PRODUKTA I ČISTOG PRIHODA 1963. PO OBLASTIMA

(Indeks 1963/62)

	Ukupan prihod	Neto- produkt	Čist prihod
Oblasti — ukupno	132	134	134
Industrija	134	134	134
Poljoprivreda	129	126	120
Šumarstvo	135	125	118
Građevinarstvo	136	135	134
Saobraćaj	122	128	128
Trgovina	129	129	132
Zanatstvo	147	152	151
Stambeno-komunalna delatnost	143	143	146
Kulturno-socijalna delatnost	133	136	134
Društvene i državne službe	194	182	380

U poljoprivredi, šumarstvu i građevinarstvu došlo je do nešto sporijeg porasta čistog prihoda od neto-produkta i ukupnog prihoda, zbog većeg zahvatanja zajednice putem doprinosa, koji se plaćaju od čistog prihoda privrednih organizacija. U ovim oblastima je i visok porast ličnih izdataka na teret troškova poslovanja (za 37% u poljoprivredi, 50% u šumarstvu i 47 u građevinarstvu) delovao na sporije kretanje čistog prihoda.

Usled toga u poljoprivredi, šumarstvu i građevinarstvu opada učešće čistog prihoda u ukupnom prihodu. Međutim, u ostalim oblastima došlo je do bržeg porasta čistog prihoda, odnosno do njegovog većeg učešća u ukupnom prihodu. To je uticalo i na brži porast čistog od ukupnog prihoda u privredi, u celini, za 2 poena.

RASPODELA ČISTOG PRIHODA, u prvom redu, zavisi od politike privrednih organizacija u raspodeli na lične dohotke i fondove. Pored toga, na raspodelu utiče i veličina ostvarenog čistog prihoda, kao i instrumenti zahvatanja zajednice.

Čist prihod, po odbitku doprinosa na vanredni prihod, raspodeljuje se prema pravilnicima o raspodeli čistog prihoda privrednih organizacija. Doprinos na vanredni prihod porastao je za 33,1%, odnosno za 15,2 milijarde dinara. Pošto on u ukupnom čistom prihodu učestvuje neznatno, njegovo povećanje nije bitno delovalo na porast ostatka čistog prihoda (indeks 134).

Najznačajnije povećanje doprinosa na vanredni prihod bilo je u industriji (za 9,1 milijardu dinara) i u trgovini (4,6 milijardi dinara). Ove dve oblasti učestvuju sa 79,2% u ukupnom doprinosu na vanredni prihod. Karakteristično je da je u granama, koje su imale i u 1962. teškoće u poslovanju, došlo do većeg porasta doprinosa na vanredni prihod (proizvodnja uglja, metalna industrija, elektroindustrija, industrija građevinskog materijala, tekstilna i prehrambena industrija).

Visina ostatka čistog prihoda, instrumenti zahvatanja zajednice iz čistog prihoda, kao i politika privrednih organizacija uticali su na odnose u raspodeli (tabela 14).

TABELA 14 — FONDOVI, LIČNI DOHOCI I DOPRINOSI ZAJEDNICE IZ ČISTOG PRIHODA PO OBLASTIMA

(Indeks 1963/62
1962 = 100)

	Fondovi	Lični dohoci indeks	Doprinosi zajednici iz čistog prihoda indeks
Oblasti — ukupno	129	134	136
Industrija	125	136	137
Poljoprivreda	112	119	126
Šumarstvo	82	129	120
Građevinarstvo	140	133	135
Saobraćaj	130	126	130
Trgovina	137	128	134
Zanatstvo	163	146	153
Stambeno-komunalna delatnost	137	149	151
Kulturno-socijalna delatnost	139	132	136
Društvene i državne službe	344	409	370

Izdavanja za fondove privrednih organizacija sporije rastu za 5 poena od ličnih neto-dohodaka, neto-produkta i čistog prihoda, a za 7 poena od doprinosa zajednici, koji se plaćaju iz čistog prihoda. Ovo je dovelo i do opadanja učešća fondova u čistom prihodu privrednih organizacija od 18% u 1962. na 17,4% u 1963. Isto tako, opada učešće fondova privrednih organizacija u višku rada sa 16,7% u 1962. na 16,1% u 1963. Smanjenje učešća fondova, pri znatno boljim ostvarenim rezultatima, nepovoljno utiče na jačanje sredstava privrednih organizacija. Pri postojećem načinu raspodele neto-produkta i čistog prihoda, fondovi su, kao poslednji element u raspodeli, najjače izloženi svim faktorima koji deluju neposredno ili posredno na čist prihod i njegovu raspodelu.

Najveći deo čistog prihoda (44%) i u 1962. i u 1963. izdvaja se za lične dohotke.

Povećano je učešće doprinosa zajednici iz čistog prihoda za 0,6 poena (od 38,0% na 38,6%), što se odrazilo na smanjeno učešće fondova u čistom prihodu. Više od jedne trećine čistog prihoda zahvata zajednica, što znatno menja

ekonomsku sadržinu čistog prihoda kao kategorije kojom samostalno raspolažu privredne organizacije.

U svim privrednim oblastima došlo je do porasta učešća doprinosa zajednici iz čistog prihoda, a najjače u onim oblastima u kojima lični dohoci u strukturi čistog prihoda najviše učestvuju (zbog većih doprinosa iz ličnih dohodaka nego iz doprinosa društvenim investicionim fondovima).

Upoređenje ostvarenih rezultata po jednom zaposlenom, sa izdvajanjima iz čistog prihoda za lične dohotke i fondove, pokazuje kakvu su politiku vodile privredne organizacije u raspodeli čistog prihoda. To se vidi iz dinamike porasta ukupnog prihoda, neto-produkta, čistog prihoda, ličnih neto-dohodaka i fondova izdvojenih iz čistog prihoda po jednom zaposlenom (tabela 15).

Lični dohoci po jednom zaposlenom u privredi, u celini, i kod većine privrednih oblasti kreću se u skladu sa ostvarenim rezultatima. U oblasti industrije, šumarstva i stambeno-komunalne delatnosti lični dohoci rastu nešto brže od neto-produkta i čistog prihoda po jednom zaposlenom.

Međutim, izdvajanja za fondove po jednom zaposlenom u privredi su znatno sporija od porasta ličnih dohodaka, neto-produkta i čistog prihoda, što pokazuje da sredstva privrednih organizacija za proširenu reprodukciju ne prate ostale rezultate u poslovanju.

Srazmerno najveća izdvajanja za fondove iz čistog prihoda u 1963. imala je trgovina. Ovakva izdvajanja za fondove u trgovini omogućila je prilično visoka razlika u ceni koju ostvaruje trgovina, a, s druge strane, veći promet. Najveći porast izdvajanja za fondove po jednom zaposlenom bio je u trgovini (42 hiljade dinara). U stambeno-komunalnoj delatnosti i trgovini izdvajanja za fondove po jednom zaposlenom su tri i po puta veća od izdvajanja u šumarstvu, građevinarstvu ili zanatstvu.

Veoma različita izdvajanja za fondove po jednom zaposlenom ukazuju na nejednake mogućnosti obezbeđenja sopstvenih sredstava za proširenu reprodukciju, kao i sredstava za povećanje standarda putem izdvajanja u fond zajedničke potrošnje. Ovo produbljuje razlike u položaju pojedinih grupacija privrednih organizacija.

Najmanje prosečne mesečne lične dohotke po jednom zaposlenom iz čistog prihoda imale su iste oblasti u kojima su i izdvajanja za fondove najniža: poljoprivreda, šumarstvo, građevinarstvo i zanatstvo. Ovakva izdvajanja za fondove nisu posledica samo politike interne raspodele, već pretežno faktora koji su doveli u nepovoljniji položaj ove oblasti.

TABELA 15 — IZDVAJANJA ZA FONDOVE I LIČNE DOHOTKE PO JEDNOM ZAPOSLENOM 1962. I 1963. PO OBLASTIMA

(U hiljadama dinara)

	Indeks po jednom zaposlenom 1963/62			Po jednom zaposlenom					
	ukupan prihod	neto-produkt	čist prihod	fondovi privrednih organizacija			mesečni lični neto-dohodak iz čistog prihoda		
				1962	1963	indeks	1962	1963	indeks
Oblasti — ukupno	123	125	125	106	127	120	21,7	26,9	124
Industrija	126	126	126	131	153	117	21,4	27,3	128
Poljoprivreda	124	123	115	78	83	106	15,6	17,9	114
Šumarstvo	130	118	114	71	56	79	18,1	22,5	124
Građevinarstvo	124	124	122	47	59	126	20,3	24,5	121
Saobraćaj i veze	117	123	122	86	108	126	25,1	30,3	120
Trgovina i ugostiteljstvo	120	120	122	157	199	127	24,3	28,7	118
Zanatstvo	127	130	130	60	84	140	19,9	25,1	126
Stambeno-komunalna delatnost	120	119	122	181	206	114	21,2	26,3	124
Kulturno-socijalna delatnost	125	127	110	81	106	131	28,1	34,9	124

Između pojedinih grana u industriji u 1963. postoje znatne razlike u izdvajanjima za fondove iz čistog prihoda po jednom zaposlenom. Najniža izdvajanja su u proizvodnji uglja 62 hiljade, a najveća u proizvodnji nafte — 534 hiljade dinara. Sem proizvodnje uglja, niska izdvajanja za fondove po jednom zaposlenom imale su: brodogradnja (97 hiljada), industrija građevinskog materijala (96 hiljada), drvna industrija (86 hiljada), tekstilna industrija (96 hiljada), industrija kože i obuće (68 hiljada) itd.

Znatna izdvajanja za fondove po jednom zaposlenom ostvarile su, takođe i proizvodnja elektroenergije (509 hiljada), hemijska industrija (286 hiljada), industrija papira (272 hiljade), industrija gume (224 hiljade), industrija duvana (295 hiljada dinara) itd.

FONDOVI IZ ČISTOG PRIHODA

Izdvajanja za fondove privrednih organizacija iz čistog prihoda povećana su u 1963. za 29% (tabela 16).

Jedino je u šumarstvu došlo do opadanja izdvajanja za fondove, što se odrazilo i na smanjenje po pojedinim vrstama fondova.

Na izdvajanja za *rezervni fond* — *obavezni deo* i doprinos za zajedničke rezerve nema uticaja interna politika raspodele. Ova izdvajanja zavise od propisanih stopa i prosečno korišćenih obrtnih sredstava, odnosno od visine ostatka čistog prihoda. Privredne organizacije su samostalne u odlučivanju o izdvajanju za poslovni fond, fond zajedničke potrošnje i neobavezni deo rezervnog fonda.

Izdvojena sredstva obaveznog dela rezervnog fonda, zajedno sa sredstvima rezervnog fonda prenetim iz ranijih godina, učestvuju u 1963. u ukupnim prosečno korišćenim obrtnim sredstvima, za privredu u celini, sa 6,62%. Po pojedinim oblastima ovo učešće je različito: u industriji 6,0%, u poljoprivredi 5,9%, u šumarstvu 7,0%, u građevinarstvu 11,9%, u saobraćaju 6,64%, u trgovini 4,3% itd. Ukupna sredstva obaveznog rezervnog fonda, sa izdvajanjem po završnom računu, iznose 189 milijardi dinara, a najvećim delom predstavljaju i neaktivna sredstva privrednih organizacija.

Najbržu dinamiku i najveći porast učešća od svih fondova ima *neobavezni rezervni fond*. Mogućnost da privredne organizacije ne raspodele jedan deo čistog prihoda otežava sagledavanje stvarnih kretanja izdvajanja za lične dohotke i fondove, jer se neobavezni deo rezervnog fonda, iskazan u završnim računima, može raspodeliti naknadno na lične dohotke i fondove. U praksi se pokazalo da se najveći deo, a često i ceo izdvojeni iznos rezervnog fonda — neobavezni deo, prenosi u lične dohotke, koji se isplaćuju po završnom računu, odnosno predstavljaju potencijalne lične dohotke.

Najbrži porast rezervnog fonda — neobaveznog dela je u trgovini (za 157%). Takođe, znatan porast ovih izdvajanja je u industriji — za 86%, u zanatstvu i kulturno-socijalnoj delatnosti za 73%. Izdvajanja za neobavezni rezervni fond u 1963. opala su jedino u oblasti šumarstva.

Po pojedinim industrijskim granama različit je porast izdvajanja za neobavezni rezervni fond. Izrazito visok porast ovih izdvajanja po jednom zaposlenom je u proizvodnji elektroenergije — 101 hiljadu, u obojenoj metalurgiji — 62 hiljade, u elektroindustriji — 55 hiljada, u hemijskoj industriji — 72 hiljade din. itd.

U saobraćaju najveći porast izdvajanja po jednom zaposlenom u neobavezni deo rezervnog fonda je u pomorskom saobraćaju — 120 hiljada. U spoljnoj trgovini ova izdvajanja iznose 129 hiljada, i u trgovini na veliko 34 hiljade dinara.

Najsporiju dinamiku porasta od svih fondova u 1963. imala su izdvajanja za *poslovni fond*, zbog bržeg porasta izdvajanja za druge fondove, a ovaj porast je posledica interne raspodele čistog prihoda.

Usporeni porast izdvajanja za poslovni fond uticao je i na smanjenje njegovog učešća u ukupnim fondovima iz čistog prihoda. Ovakva kretanja su nepovoljna, jer ne obezbeđuju odgovarajući porast sopstvenih sredstava za reprodukciju.

U pogledu izdvajanja za poslovni fond u najnepovoljnijem položaju je šumarstvo, jer je u 1963. smanjeno izdvajanje u ovaj fond za 30%. Jedino je u građevinarstvu ostvaren relativno brz porast izdvajanja u poslovni fond (49%).

I pored porasta izdvajanja za poslovni fond u zanatstvu za 61% i u trgovini za 23%, smanjeno je učešće poslovnog fonda u ukupnim izdvajanjima za fondove, zbog brže dinamike izdvajanja za ostale fondove, što je zavisilo isključivo od interne raspodele sredstava za fondove.

Ostvareni rezultati poslovanja i visina ukupnih sredstava za fondove stvorili su povoljnije mogućnosti za proširenje sopstvene materijalne baze privrednih organizacija. Međutim, privredne organizacije, najvećim delom, nisu bile orijentisane na brže jačanje sredstava poslovnog fonda, što će se, svakako, odraziti na mogućnosti otplate anuiteta iz ovih sredstava, kao i na mogućnosti ulaganja u osnovna i obrtna sredstva.

Izdvajanja za *fond zajedničke potrošnje* su povećana u 1963. za 19,8 milijardi dinara, ili za 32%, što je brže od ukupnih izdvajanja za fondove. Usled toga je učešće fonda, zajedničke potrošnje povećano za 2,2% u ukupno izdvojenim sredstvima za fondove.

U većini oblasti brža su izdvajanja za fond zajedničke potrošnje od ukupnih izdvajanja za fondove. Najbrža dinamika porasta izdvajanja za fond zajedničke potrošnje ostvarena je u saobraćaju, trgovini i zanatstvu.

TABELA 16 — DINAMIKA IZDVAJANJA ZA FONDOVE IZ ČISTOG PRIHODA 1963. PO OBLASTIMA

(1962 = 100)

	Indeksi 1963/62					
	ukupni fondovi	rezervni fond		zajedničke rezerve	poslovni fond	fond zajedničke potrošnje
		obavezni deo	neobave- zni deo			
Oblasti — ukupno	129	119	172	131	120	132
Industrija	125	117	186	127	115	120
Poljoprivreda	112	107	136	140	108	101
Šumarstvo	82	127	77	91	70	86
Građevinarstvo	140	111	148	137	149	134
Saobraćaj	130	129	117	124	115	160
Trgovina	137	128	257	137	123	139
Zanatstvo	163	137	173	177	161	181
Stambeno-komunalna delatnost	137	149	156	138	127	187
Kulturno-socijalna delatnost	139	128	173	129	117	171
Društvene i državne službe	344	78	344	137	243	217

U oblasti industrije smanjena su ova izdvajanja u 1963, u odnosu na 1962: u crnoj metalurgiji za 30%, u brodogradnji za 58%, u elektroindustriji za 15%, u hemijskoj industriji za 6% i u grafičkoj industriji za 9%. Do smanjenja je, uglavnom, došlo zbog veoma brzog porasta izdvajanja za rezervni fond — neobavezni deo.

Izdvajanja za fond zajedničke potrošnje po jednom zaposlenom ukazuju na znatne razlike u potencijalnim mogućnostima povećanja životnog standarda u pojedinim oblastima (tabela 17).

TABELA 17 — IZDVAJANJA ZA FOND ZAJEDNIČKE POTROŠNJE PO JEDNOM ZAPOSLENOM U 1962. I 1963. PO OBLASTIMA

	(U hiljadama dinara)		
	1962	1963	Indeks 1963/62
Oblasti — ukupno	23,3	28,5	122
Industrija	31,9	35,7	112
Poljoprivreda	11,3	10,9	97
Šumarstvo	20,3	16,8	83
Građevinarstvo	15,6	19,8	122
Saobraćaj	22,5	34,8	155
Trgovina	24,1	31,1	129
Zanatstvo	6,9	10,5	152
Stambeno-komunalna delatnost	24,5	38,2	156
Kulturno-socijalna delatnost	22,5	37,0	164

U 1963. opada izdvajanje sredstava za fond zajedničke potrošnje po jednom zaposlenom u poljoprivredi i šumarstvu. Isto tako i u zanatstvu su ova sredstva vrlo niska, i pored ubrzane dinamike u 1963.

Razlike u izdvajanjima za fondove po jednom zaposlenom su još veće po industrijskim granama. Izrazito niska izdvajanja imaju: brodogradnja 16,0 hiljada, drvna industrija 12,9 hiljada, tekstilna industrija 18,2 hiljade, industrija kože i obuće 10,7 hiljada dinara itd. S druge strane, u nekim industrijskim granama, izdvojena su znatno veća sredstva: u proizvodnji elektroenergije — 147,8 hiljada, u proizvodnji nafte — 170,6 hiljada, u obojenoj metalurgiji — 76,9 hiljada dinara itd.

I u oblasti trgovine postoje znatne razlike: u spoljnoj trgovini izdvojeno je po jednom zaposlenom 127,7 hiljada dinara, u trgovini na veliko 31,7 hiljada, u trgovini na malo 22,3 hiljade, dok je u ugostiteljstvu izdvojeno svega 10,4 hiljade dinara.

Ovakvo velike razlike u izdvajanjima po jednom zaposlenom za fond zajedničke potrošnje uglavnom su uslovljene visinom sredstava izdvojenih za fondove, kao rezultat boljeg ili lošijeg položaja pojedinih privrednih organizacija na tržištu ili u globalnoj raspodeli.

ISPLAĆENI LIČNI DOHOCI

Isplaćeni lični neto-dohoci u 1963. veći su za 24% nego u prethodnoj godini (tabela 18).

TABELA 18 — DINAMIKA ISPLAĆENIH LIČNIH DOHODAKA 1963. PO OBLASTIMA

	Indeks 1963/62
Oblasti — ukupno	124
Industrija	122
Poljoprivreda	122
Šumarstvo	119
Građevinarstvo	123
Saobraćaj	120
Trgovina	124
Zanatstvo	133
Stambeno-komunalna delatnost	137
Kulturno-socijalna delatnost	117

Dinamika isplaćenih ličnih neto-dohodaka je sporija od dinamike izdvojenih ličnih neto-dohodaka iz čistog prihoda za 10 poena. Dok su u 1962. isplaćeni lični dohoci bili veći od ličnih dohodaka sadržanih u čistom prihodu za 107,1 milijardu din., ova razlika se u 1963. smanjila za 75,5 milijardi dinara. Znači da je u 1962. znatno veći iznos isplaćenih ličnih dohodaka bio nerealizovan (sadržan u zalihama gotovih proizvoda i nedovršene proizvodnje, u nenaplaćenim proizvodima i uslugama), što je uticalo na bržu dinamiku izdvojenih od isplaćenih ličnih dohodaka.

Prosečni isplaćeni mesečni lični dohoci po jednom zaposlenom povećani su u 1963. za 3.744 dinara, odnosno 14,9%, dok je ovaj porast u 1962. prema 1961. iznosio 7%.

Prosečni mesečni isplaćeni lični dohoci po pojedinim privrednim oblastima pokazuju različite tendencije (tabela 19).

Najbrži porast je ostvaren u oblastima koje imaju najveće prosečne isplaćene lične dohotke: u saobraćaju, trgovini i industriji. Najniže lične dohotke i najmanji porast ostvarili su poljoprivreda, šumarstvo i zanatstvo.

Svakako da i kvalifikaciona struktura zaposlenih delimično utiče na postojanje razlika u visini prosečnih isplaćenih ličnih dohodaka. Međutim, visina prosečnih isplaćenih ličnih neto-dohodaka po jednom zaposlenom u prvom redu zavisi od boljih ili lošijih rezultata, odnosno od položaja pojedinih oblasti, kao i od različitih kriterijuma u raspodeli sredstava za lične dohotke.

Razlike u prosečnim isplaćenim ličnim dohocima po industrijskim granama su još veće kako u tempu porasta, tako i u apsolutnim iznosima. Odnos između najnižih prosečnih ličnih dohodaka (u drvnoj industriji) i najviših (u proizvodnji elektroenergije) iznosi 1:1,75 (tabela 20).

TABELA 19 — PROSEČNI MESEČNI ISPLAĆENI LIČNI NETO-DOHOCI U 1962. I 1963. PO OBLASTIMA

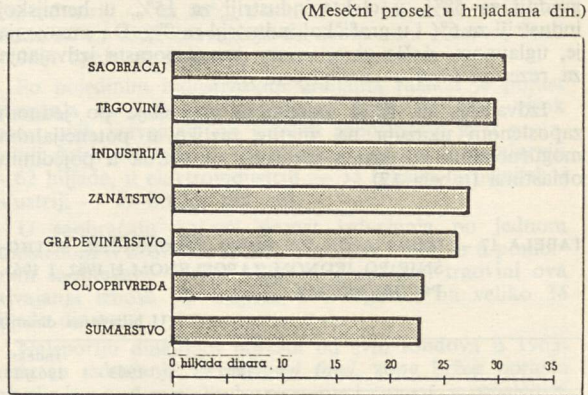
	1962	1963	rang* 1963	Indeks 1963/62
Oblasti — ukupno	25.134	28.878	126,1	114,9
Industrija	25.912	29.572	129,1	114,1
Poljoprivreda	19.564	22.989	100,4	117,5
Šumarstvo	19.887	22.904	100,0	115,2
Građevinarstvo	23.583	26.446	115,5	112,0
Saobraćaj	26.689	30.803	134,5	115,4
Trgovina	25.783	29.759	129,9	115,4
Zanatstvo	23.784	27.294	119,2	115,0
Stambeno-komunalna delatnost	24.245	27.667	120,8	114,1
Kulturno-socijalna delatnost	31.909	35.082	153,2	110,0

* Najmanji prosečni lični dohoci u 1963 = 100.

TABELA 20 — PROSEČNI ISPLAĆENI LIČNI NETO-DOHOCI U INDUSTRIJI U 1962. I 1963. PO OBLASTIMA

(U dinarima)				
	1962	1963	rang 1963	Indeks 1963/62
Proizvodnja elektroenergije	35.190	41.235	175,4	117
Proizvodnja uglja	25.886	31.085	132,3	120
Proizvodnja nafte	33.443	40.187	171,0	113
Crna metalurgija	31.052	34.269	145,8	110
Metalurgija obojenih metala	27.817	33.033	140,1	119
Proizvodnja nemetala	22.209	25.088	106,8	113
Metalna industrija	28.414	32.354	137,7	114
Brodogradnja	31.359	36.862	156,8	118
Elektroindustrija	28.811	32.085	136,5	111
Hemijska industrija	28.809	33.985	144,6	118
Industrija građevinskog materijala	21.944	24.770	105,4	113
Drvena industrija	21.100	23.503	100,0	111
Industrija papira	27.609	30.653	130,4	111
Tekstilna industrija	21.773	24.111	102,5	111
Industrija kože i obuće	23.489	36.924	114,6	115
Industrija gume	27.534	30.377	129,2	110
Prehrambena industrija	23.710	27.010	114,9	114
Grafička industrija	30.953	34.513	146,8	112
Industrija duvana	21.122	26.510	112,8	126
Filmska industrija	34.778	38.405	163,4	110
Geološka i rudarska istraživanja	25.643	34.930	148,6	136
Raznovrsna industrija	26.944	26.277	124,6	109

GRAFIKON 2 — LIČNI DOHOCI RADNIKA U 1963. PO PRIVREDNIM OBLASTIMA

Najznačajnije povećanje u masi ostvareno je u industrijskim granama koje imaju najveće prosečne lične dohotke u 1963: u elektroenergiji, proizvodnji nafte, obojenoj metalurgiji, brodogradnji i u geološkim i rudarskim istraživanjima. Najniže prosečne lične dohotke i najmanji porast imaju proizvodnja nemetala, drvena industrija i tekstilna industrija.

IZVOR: »Analiza poslovanja privrednih organizacija u 1963. godini — prema završnim računima«, Služba društvenog knjigovodstva pri Narodnoj banci Jugoslavije.

TABELA 19 — PROSEČNI MESEČNI ISPLAĆENI LIČNI NETO-DOHOCI U PRIVREDNIM OBLASTIMA

(U hiljadama din.)				
	1962	1963	1964	Indeks 1964/63
SAOBRAĆAJ	28,5	30,5	31,0	101,6
TRGOVINA	29,0	31,0	31,5	101,6
INDUSTRIJA	28,0	30,0	30,5	101,7
ZANATSTVO	26,0	28,0	28,5	101,8
GRADEVINARSTVO	24,0	26,0	26,5	101,9
POLJOPRIVREDA	21,0	22,0	22,5	102,3
SUMARSTVO	21,0	22,0	22,5	102,3

IZDAVAČKA DELATNOST 1956—1963.

U informaciji o izdavačkoj delatnosti u Jugoslaviji koju je »Jugoslavenski pregled« objavio u 1957. godini¹ prikazani su, prema Osnovnom zakonu o izdavačkim preduzećima i izdavačkim ustanovama,² karakter, status, organizacija, upravljanje i oblici udruživanja u izdavačkoj delatnosti, kao i obim i struktura izdanja u periodu 1954—1956. U ovoj informaciji prikazuju se značajnije promene³ do kojih je kasnije došlo u tim institucionalnim okvirima i opširnije se prikazuju rezultati izdavačke delatnosti u periodu 1956—1963.

POLOŽAJ IZDAVAČKIH PREDUZEĆA I USTANOVA

STATUS IZDAVAČKIH PREDUZEĆA. Osnovni zakon o izdavačkim preduzećima i izdavačkim ustanovama iz 1955. omogućio je izdavačkim preduzećima da mogu imati sopstvenu materijalno-tehničku bazu proizvodnje (štampanje, knjigoveznice i druge pogone), kao i prodavnice sopstvenih i tuđih izdanja u kojima mogu prodavati i raznu drugu robu srodnu knjizi (školski i tehnički pribor, učila, kancelarijski materijal i pribor, muzičke instrumente i pribor, i dr.). Ova mera je doprinela jačanju ekonomske osnove rada izdavačkih preduzeća, jer su se iz dohotka ostvarenog u ovim delatnostima izdvajala znatna sredstva za fondove preduzeća. Iz prihoda ostvarenih u tim delatnostima preduzeća su dotirala svoju izdavačku delatnost i pokrivala deo troškova koji u opštim troškovima terete knjigu, omogućujući na taj način nižu cenu knjige.

Međutim, postojala je potencijalna opasnost da se ove druge delatnosti razviju nezavisno od izdavačke i da pri tom takva preduzeća koriste povoljnije ekonomsko-finanjske instrumente koji su ustanovljeni za izdavačka preduzeća. Zato su krajem 1962. utvrđeni minimalni uslovi koje treba da ispunjava svako izdavačko preduzeće koje se bavi i drugim delatnostima.⁴ Takvo preduzeće treba da ostvari godišnji obim izdavačke delatnosti od najmanje 800 autorskih tabaka (u Makedoniji i Crnoj Gori 500), s tim što republički organ nadležan za kulturu može ovaj obim povećati najviše do 1.000 autorskih tabaka, ili da iz izdavačke delatnosti ostvari preko 50% od ukupnog godišnjeg prihoda. Za izdavačka preduzeća koja izdaju na jezicima narodnosti, kao i za uže specijalizovane izdavačke kuće, republike mogu pojedinačno utvrditi posebne uslove.

IZDAVAČKI SAVETI. Osnovnim zakonom o izdavačkim preduzećima i izdavačkim ustanovama iz 1955. utvrđeno je da izdavačkim preduzećima kao privrednim organizacijama upravljaju: radnički savet, upravni odbor i direktor, a da izdavački saveti imaju zadatak da pomažu preduzećima u poboljšavanju kvaliteta i strukture izdanja.

Zakonom o izmenama i dopunama Osnovnog zakona o izdavačkim preduzećima i ustanovama predviđeno je da u izdavačke savete, pored lica koja imenuje osnivač, ulaze i članovi koje biraju zainteresovane društvene, kulturne, stručne i druge organizacije i ustanove. Obavezni minimalni broj članova izdavačkih saveta povećan je na sedam.

Precizirani su i poslovi izdavačkog saveta (čl. 27): sastavljanje programa izdanja preduzeća po vlastitoj inicijativi ili na predlog upravnog odbora preduzeća; davanje mišljenja radničkom savetu preduzeća o prioritetu izdavanja pojedinih dela iz programa izdanja; predlaganje, u saglasnosti sa radničkim savetom, pojedinih izdanja za dotiranje iz republičkog fonda za unapređivanje izdavačke delatnosti; davanje mišljenja radničkom savetu o upotrebi sredstava koja preduzeću ostaju od saveznog poreza na dobit (od 1959. sredstava doprinosa iz dohotka koji federacija ustupa preduzeću za poslovni fond); davanje mišljenja radničkom savetu o dotiranju pojedinih izdanja iz sredstava preduzeća. Pored toga, izdavački savet može raspravljati i o drugim pitanjima u vezi sa programom izdanja i o njima davati svoje mišljenje i predloge radničkom savetu, upravnom odboru i direktoru preduzeća. Izdavački savet je dužan da osnivaču preduzeća svake godine podnosi izveštaj o svom radu.

EKONOMSKI POLOŽAJ IZDAVAČKIH PREDUZEĆA. Izdavačka delatnost se u principu tretira kao privredna delatnost. Osnovni nosioci ove delatnosti su izdavačka preduzeća. Međutim, znatan deo izdavačke delatnosti ostvaruju i izdavačke ustanove. One se osnivaju radi izdavanja literature koja služi pretežno za potrebe državnih organa i ustanova i za izvršavanje njihovih zadataka (čl. 40. Osnovnog zakona o izdavačkim preduzećima i izdavačkim ustanovama). Državni organi, ustanove i organizacije mogu biti izdavači samo one literature koja služi sprovođenju njihovih ciljeva i zadataka, a pojedinci mogu biti izdavači samo svojih dela i dela za koja su nasledstvom stekli autorsko pravo.

Stavljanjem izdavačke delatnosti u privredne okvire nastojalo se obezbediti takve uslove poslovanja koji omogućavaju stalan razvoj izdavačke delatnosti u skladu sa društvenim potrebama. Da bi se cena knjige održala na nivou što pristupačnijem neposrednom korisniku, organi društvene zajednice utvrđivali su za izdavačka preduzeća posebne stope obaveza i poseban način njihovog obračuna, posebne uslove za dobijanje kredita i za kreditne obaveze, kao i druge posebne uslove.

Kamatu na sredstva poslovnog fonda izdavačka preduzeća plaćaju po stopi od 1% (opšta stopa 6%). Do kraja 1962. ova niža stopa primenjena je na sva sredstva poslovnog fonda preduzeća, tj. i na sredstva preduzeća koja su bila uložena u druge delatnosti. Od 1963. stopa od 1% primenjuje se samo na sredstva poslovnog fonda koja izdavačko preduzeće angažuje u izdavačkoj delatnosti i u prometu knjiga i drugih publikacija (svojih i tuđih izdanja), što u proseku predstavlja oko 50% svih sredstava poslovnog fonda (vrednost poslovnog fonda 56 izdavačkih preduzeća, prema podacima Službe društvenog knjigovodstva, iznosila je 31. XII 1963. godine 10.173,8 miliona din.), dok se na sredstva uložena u trgovinu ostalom robom i u štamparsku delatnost plaća kamata po opštoj stopi od 6% godišnje.⁵ i ⁶

Izdavačka preduzeća plaćaju po nižoj stopi *kamatu na kredite za obrtna sredstva*. Tako, na kredite za trajna obrtna sredstva plaćaju kamatu po nižoj stopi od 1% (opšta stopa 6%), a rok za vraćanje tih kredita je najduži mogući rok: 35 godina (opšti rok iznosi 25 godina)⁶. Na kredite za povremene potrebe izdavačka preduzeća plaćaju kamatu po nižoj stopi od 3% (slobodno formirana kamatna stopa

¹ Vidi: »Izdavačka delatnost«, »Jug. pregled«, 1957, avgust, str. 391—395 (55—59).

² »Službeni list FNRJ«, 11/55.

³ Zakon o izmenama i dopunama Osnovnog zakona o izdavačkim preduzećima i izdavačkim ustanovama, »Službeni list FNRJ«, 27/59; prečišćen tekst Zakona objavljen u »Službenom listu FNRJ«, 44/59.

⁴ Naredba o minimalnim uslovima koje treba da ispunjava izdavačko preduzeće koje se pored izdavačke delatnosti bavi i drugim delatnostima, »Službeni list FNRJ«, 53/62.

⁵ Odluka o kamatnim stopama za fondove u privredi, »Službeni list FNRJ«, 8/61, 13/61, 26/61, 1/62, 7/62, 12/62, 30/62, i 63/62, i Zakon o dopuni Zakona o ustanovljenju kamate na fondove u privredi, »Službeni list FNRJ«, 13/63.

⁶ Odluka o uslovima i rokovima za vraćanje određenih kredita za trajna obrtna sredstva, »Službeni list FNRJ«, 13/61. i 20/61).

kreće se do 7,5%).⁷ (Krediti za obrtna sredstva 56 izdavačkih preduzeća iznosili su 31. XII 1963. godine 17.417,4 miliona.)

Na prodaju knjiga i drugih publikacija ne plaća se porez na promet.

Izdavačkim preduzećima ustupan je u korist poslovnog fonda i *doprinos iz dohotka* (jedinstvena stopa za sva privredna preduzeća 15%), i to do kraja 1962. iz ukupnog dohotka koji su preduzeća ostvarivala,⁸ a u 1963. samo doprinos iz dohotka ostvarenog u izdavačkoj delatnosti i u prometu knjiga.⁹ i ⁹ (Ukupan dohodak 56 izdavačkih preduzeća iznosio je 1962. godine 7.460,2 miliona din., a u 1963. godini 9.915,0 miliona din.) Na osnovu odluke republičke skupštine preduzeća su 50% tog doprinosa uplaćivala u republičke fondove za unapređivanje izdavačke delatnosti. (U 1962 godini. — 56 izdavačkih preduzeća unelo je ovim putem u svoje fondove 628,8, a u 1963 — 406,2 miliona din.) U 1964. izdavačka preduzeća su sasvim oslobođena od plaćanja doprinosa iz dohotka ostvarenog u izdavačkoj delatnosti i prodaji svojih i tuđih izdanja.¹⁰

Uveden je i poseban *sistem kreditiranja pripreme i zaliha određenih izdanja*.¹¹ Od jula 1963. izdavači mogu dobiti kredite od poslovnih banaka za pripremanje izdanja čija je izrada skuplja i dugotrajnija (do jedne godine za udžbenike, osim udžbenika za III stepen studija, a za ostala izdanja; do 18 meseci za udžbenike III stepena studija, naučnu i stručnu literaturu i sabrana dela; do 2 godine za enciklopedijska i slična izdanja). Takođe se daju krediti za pokriće zaliha određenih izdanja sa rokom koji zavisi od prirode trajanja prodaje tiraža (do 2 godine za sve udžbenike, osim udžbenika za narodnosti i za III stepen studija, zatim za lepu književnost i dr., a do 3 godine za sva ostala izdanja).

UDRUŽIVANJE IZDAVAČKIH PREDUZEĆA. Udruženje izdavačkih preduzeća i organizacija FNRJ delovalo je kao samostalna organizacija od 1954. do 1961. kada su se izdavačka preduzeća obavezno učlanila u Saveznu industrijsku komoru,¹² obrazujući u njoj posebnu sekciju. Marta 1961. formiran je Savet za novinsku i izdavačku delatnost Savezne industrijske komore. U aprilu iste godine formirano je, kao dobrovoljna organizacija, Poslovno udruženje izdavačkih preduzeća i organizacija. Istovremeno je osnovan Savez izdavača Jugoslavije kao profesionalna organizacija izdavačkih radnika.

Savet grane preuzeo je brigu o opštim problemima razvoja izdavačke delatnosti, o ekonomskom položaju izdavačkih preduzeća, o saradnji sa državnim organima na donošenju normativnih akata, o održavanju međunarodnih veza, itd. Poslovno udruženje preuzelo je izdavanje lista »Knjiga i svet«, organizaciju Međunarodnog sajma knjiga i konkretne oblike poslovne saradnje među izdavačima. Savez izdavača Jugoslavije odnosno republička udruženja izdavača imali su obavezu da rade na unapređivanju izdavačke delatnosti i izdavačkog rada, kao i na rešavanju profesionalnih pitanja izdavačkih radnika.

Februara 1963. posle novih izmena u sistemu udruživanja u privredi, izvršeno je spajanje Saveta za novinsku i izdavačku delatnost i Saveta za grafičku industriju u jedan savet pod nazivom: Savet za novinsku i izdavačku delatnost

i grafičku industriju Savezne privredne komore, koji i danas postoji. Savet se naročito bavio pitanjima materijalno-tehničke baze i kompleksnim problemima proizvodnje

Savet je dosad delao kao organizaciona celina, a njegova radna tela bila su sastavljena od predstavnika sve tri grupe delatnosti. Korisna za raspravljanje kompleksnih problema, ovakva organizacija Saveta nije bila podesna za rad na specifičnim problemima svake delatnosti posebno. Zbog toga je u toku unutrašnja reorganizacija Saveta, u kome treba da se formiraju tri posebna stručna odbora: za novinsku, za izdavačku i za grafičku delatnost.

Rešavanje problema izdavačke delatnosti dosta otežava činjenica da udruživanjem nisu obuhvaćene izdavačke ustanove i neki drugi veći izdavači.

POSLOVANJE REPUBLIČKIH FONDOVA ZA UNAPREĐIVANJE IZDAVAČKE DELATNOSTI

Ovi fondovi formirani su 1956. u svrhu unapređivanja izdavačke delatnosti (čl. 35. Osnovnog zakona o izdavačkim preduzećima i izdavačkim ustanovama). Osnovni prihod ovih fondova čini doprinos koji izdavačka preduzeća uplaćuju po posebnim saveznim propisima (čl. 36. Zakona). Sredstva fondova za unapređivanje izdavačke delatnosti mogu se upotrebljavati isključivo za pomaganje izdavanja pojedinih naučnih, umetničkih i stručnih dela, udžbenika i drugih publikacija od interesa za prosvetni, naučni i kulturni život (čl. 39).

Osnovni izvor prihoda fondova do 1958. bio je porez na dobit, a od 1959. do 1962. deo doprinosa iz dohotka izdavačkih preduzeća (do 50%).

U periodu 1956—1962. pojedini republički fondovi dobijali su i dotacije iz republičkih budžeta.

SREDSTVA REPUBLIČKIH FONDOVA U PERIODU 1960—1962. U ovom periodu ukupna sredstva fondova za unapređivanje izdavačke delatnosti iznosila su 3.086,9 miliona din., pri čemu je izrazita neujednačenost sredstava između pojedinih fondova (tabela 1).

U republikama u kojima su izdavačka preduzeća pored izdavačke imala snažnije razvijene i druge delatnosti (štamarsku i trgovinsku), bio je veći i doprinos za ove fondove (Hrvatska i Slovenija). U Srbiji i Bosni i Hercegovini izdavanje udžbenika obavljaju izdavačke ustanove, koje ne plaćaju doprinos iz dohotka, pa su zato bila i relativno niža sredstva fondova.

Politika ovih fondova po republikama (jednim delom ona je bila uslovljena i obimom sredstava) u pomaganju razvoja određene vrste literature je različita i uglavnom se nije menjala od 1956.

U periodu 1960—1962. iz republičkih fondova dodeljena je sledeća pomoć:

— u *Bosni i Hercegovini* od ukupno raspoloživih 220,9 utrošeno je 209,2 miliona, i to: za književne i umetničke časopise 40%, za naučne i stručne časopise 27%, za dela iz književnosti 17%, za dečje i omladinske časopise 4%, itd.;

— u *Crnoj Gori* od ukupno raspoloživih 15,5 utrošeno je 13,1 milion, i to: za dela iz književnosti 49%, za naučnu literaturu 19%, za udžbenike 15%, itd.;

— u *Hrvatskoj* od ukupno raspoloživih 1.026,7 utrošeno je 784,6 miliona, i to: za naučne i stručne časopise 29,4%, za umetničke časopise 17%, za dela iz književnosti 14%, za naučnu i stručnu literaturu 11,3%, za likovne reprodukcije 9,3%, za udžbenike 6,8%, za naučno-popularnu literaturu 4%, itd.;

— u *Makedoniji* od ukupno raspoloživih 233,5 utrošeno je 201,9 miliona, i to: za dela iz književnosti 26,5%, za dečje i omladinske časopise 24,3%, za književne i umetničke časopise 17,5%, za političku literaturu 17,0%, itd.;

— u *Sloveniji* od ukupno raspoloživih 803,5 utrošeno je 643,3 miliona, i to: za naučne i stručne časopise 22,0%,

⁷ Odluka o nižim stopama kamate na kredite za povremena obrtna sredstva i na potrošačke kredite, »Službeni list FNRJ«, 53/61. i 31/62.

⁸ Odluka o stopama doprinosa iz dohotka privrednih organizacija, »Službeni list FNRJ«, 8/61, 44/61, 52/61, 30/62. i 53/62.

⁹ Odluka o određivanju delatnosti za koje privredne organizacije plaćaju kamatu na poslovni fond po nižim stopama i delatnosti za koje su oslobođene od plaćanja te kamate i doprinosa iz dohotka, »Službeni list SFRJ«, 25/63.

¹⁰ Zakon o oslobođenju od plaćanja doprinosa iz dohotka ostvarenog za vršenje određenih delatnosti, »Službeni list SFRJ«, 26/64.

¹¹ Naredba o uslovima za odobravanje kredita za pripremanje i zalihe određenih izdanja, »Službeni list SFRJ«, 28/63. i 12/64.

¹² Zakon o udruživanju i poslovnoj saradnji u privredi, »Službeni list FNRJ«, 28/60, i Uputstvo o obaveznom učlanjivanju određenih privrednih organizacija u komore, »Službeni list FNRJ«, 6/61.

TABELA 1 — SREDSTVA REPUBLIČKIH FONDOVA 1960—1962. PO IZVORIMA

(U milionima din.)

Izvori sredstava po godinama	Jugoslavija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija
1960							
Ukupno	1.066,0	90,8	2,2	324,2	77,9	306,1	264,8
Doprinos izdavačkih preduzeća	521,3	39,6	0,6	236,4	17,8	89,3	137,6
Dotacije iz budžeta	87,0	30,0	—	—	57,0	—	—
Prenos iz 1959.	457,7	21,2	1,6	87,8	3,1	216,8	127,2
1961							
Ukupno	1.169,4	54,6	11,5	409,0	81,1	293,6	319,6
Doprinos izdavačkih preduzeća	979,8	19,6	9,6	409,0	23,1	258,9	259,6
Dotacije iz budžeta	154,9	35,0	1,9	—	58,0	—	60,0*
Vraćena pozajmica	34,7	—	—	—	—	34,7	—
1962							
Ukupno	886,2	75,5	1,8	293,5	74,5	203,8	237,1
Doprinos izdavačkih preduzeća	756,1	36,9	—	293,5	14,8	203,8	207,1
Dotacije iz budžeta	130,1	38,6	1,8	—	59,7	—	30,0*

* Dotacije u Srbiji bile su namenske: 1961. za jubilara izdanja povodom 20-godišnjice ustanka i revolucije i za list »Zadrugar«; 1962. za list »Zadrugar«.

Podaci: Izveštaji republičkih sekretarijata za kulturu.

za naučnu i stručnu literaturu 21%, za udžbenike i priručnike 15%, za dela iz književnosti 10%, za književne i umetničke časopise 9%, za dečje i omladinske časopise 8%, za političku literaturu 8%, za naučno-popularnu literaturu 6%, itd.;

— u Srbiji od ukupno raspoloživih 821,5 utrošeno je 685,9 miliona, i to: za dela iz književnosti 34%, za književne i umetničke časopise 18%, za naučnu i stručnu literaturu 14%, za naučno-popularnu literaturu 6%, za dečje i omladinske časopise 4%, za političku literaturu 3%, itd.

Pomoć je dodeljivana na razne načine: direktno za određeno izdanje, zatim kao dotacija preduzeću za određenu vrstu literature, za autorske honorare, za sniženje cena, i dr. Fond u Hrvatskoj je, pored toga, otkupljivao i knjige domaćih pisaca za narodne biblioteke i prvi uveo davanje pozajmica za pripremanje pojedinih izdanja.

FONDOVI U 1963. Nov sistem obračuna doprinosa iz dohotka preduzeća prema delatnostima, koji je uveden u 1963, doveo je do znatnih promena u pogledu izvora i namene sredstava republičkih fondova za unapređivanje izdavačke delatnosti. Kao prihod ovih fondova ostao je samo deo doprinosa iz dohotka koji je izdavačko preduzeće ostvarilo u izdavačkoj delatnosti, dok se doprinos iz dohotka ostvarenog u trgovinskoj i štamparskoj delatnosti izdavačkih preduzeća obračunavao kao prihod federacije. Pošto su i novinsko-izdavačka preduzeća, koja su dotle bila sasvim oslobođena od plaćanja doprinosa iz dohotka, takođe postala obavezna da plaćaju doprinos iz dohotka ostvarenog u trgovinskoj i štamparskoj delatnosti, doneta je odluka prema kojoj se u republički fond za unapređivanje izdavačke delatnosti unosi (pored dela dohotka ostvarenog

u izdavačkoj delatnosti u procentu koji odredi republika) kao udeo federacije i doprinos iz dohotka preduzeća ostvarenog štamparskom delatnošću.¹³ Namena sredstava republičkih fondova proširena je i na pružanje pomoći za unapređivanje novinske delatnosti, delatnosti novinskih štamparija, izdavačke i novinske delatnosti na jezicima narodnosti, kao i delatnosti prometa knjiga, novina i drugih publikacija.

Ukupna sredstva republičkih fondova za unapređivanje izdavačke i novinske delatnosti, prema podacima iz završnih računa za 1963, iznosila su 3.447,8 miliona din. (tabela 2).

Pošto su izmene u sistemu obračuna doprinosa i fondova vršene u toku godine, pojedini fondovi nisu do kraja 1963. iskoristili sva raspoloživa sredstva.

Prema podacima iz završnih računa za 1963. sredstva fondova korišćena su:

— u Bosni i Hercegovini od ukupno raspoloživih 161,4 utrošeno je 94,2 miliona, i to: za časopise 75% i za knjige 25% (neiskorišćeno je ostalo 67,2 miliona din.).

— u Hrvatskoj od ukupno raspoloživih 1.080,6 utrošeno je 437,1 milion, i to: za razne časopise 22,5%, za izdanja knjiga razne tematike 12,7%, za otkup knjiga domaćih pisaca za narodne biblioteke 7,8%, za izdavačku delatnost narodnosti 5,0%, u vidu pozajmice za pripremanje određenih izdanja 20,3% (neiskorišćeno je ostalo 643,5 miliona din.);

— u Makedoniji od ukupno raspoloživa 144,4 utrošeno je 92,3 miliona, i to: za dečje časopise svih narodnosti 29,0%, za ostale časopise 17,0%, za izdavanje

TABELA 2 — SREDSTVA REPUBLIČKIH FONDOVA U 1963. PO IZVORIMA

(U milionima din.)

Izvori sredstava	Jugoslavija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija
Ukupno	3.447,8	161,4	...	1.080,6	144,4	870,3	1.191,1
Doprinos iz dohotka izdavačke delatnosti	467,2	15,3	...	200,0	17,9	35,1	198,9
Doprinos iz dohotka štamparske delatnosti	2.010,1	74,0	...	534,4	24,1	501,0	876,6
Ostali prihodi	324,9	60,0*	...	20,0	70,8*	174,1*	—
Prenos iz 1962.	645,6	12,1	...	326,2	31,6	160,1	115,6

* Sredstva republičkog budžeta. U Sloveniji ova sredstva potiču iz ustupanja doprinosa republičkom budžetu iz ličnih dohodaka radnika u izdavačkim, štamparskim i novinskim preduzećima i knjižarama.

Podaci: Završni računi republičkih fondova za 1963.

¹³ Odluka o ustupanju republičkim fondovima za unapređivanje izdavačke delatnosti doprinosa iz dohotka privrednih organizacija ostvarenog iz štamparske delatnosti, »Službeni list SFRJ«, 25/63.

razne druge literature 52,2%. U ukupnim rashodima za literaturu narodnosti dato je oko 44,1 milion din. (Neiskorišćeno je ostalo 52,1 milion din.);

u Sloveniji je od raspoloživih 870,3 utrošeno 799,0 miliona, i to: za izdavanje knjiga i časopisa 46%, za izdavanje novina 18,4%, u vidu zajma za unapređivanje grafičke industrije i knjižarstva 27,5%. (Neiskorišćeno je ostalo 71,0 milion din.);

u Srbiji od ukupno raspoloživih 1.191,1 utrošeno je 657,9 miliona, i to: za izdavačku delatnost i štampu narodnosti 56,8%, za raznu literaturu i časopise 43,3%. Za novinsku delatnost predviđeno je naknadno dodeljivanje pomoći iz neutrošenih sredstava. (Neiskorišćeno je ostalo 533,2 miliona din.).

FONDOVI U 1964. Osnovni prihod republičkih fondova za unapređivanje izdavačke delatnosti u 1964. ostao je samo doprinos iz dohotka preduzeća ostvaren u štamparskoj delatnosti (izdavačka preduzeća oslobođena su od plaćanja doprinosa iz dohotka ostvarenog u izdavačkoj delatnosti i prometu knjiga).

IZDAVAČKA DELATNOST U PERIODU 1956—1963.

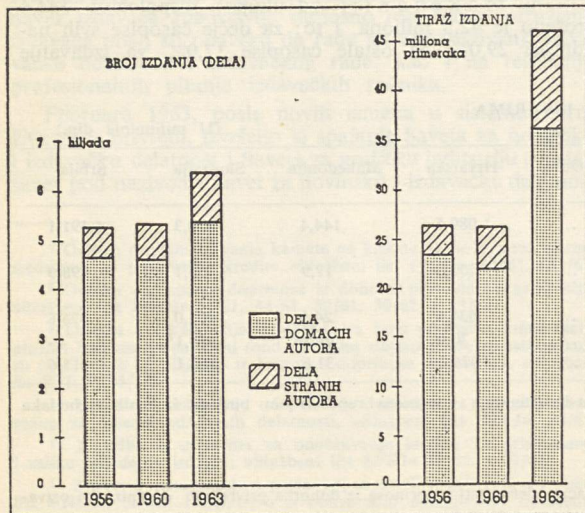
U izdavačkoj delatnosti od 1956. (tabela 3), razlikuju se dva perioda: do 1960. i od 1961. Izdavačka delatnost u periodu 1956—1960. održavala se sa približno istim brojem izdanja (dela) i ukupnim tiražom. Od 1961, međutim, izdavačka delatnost je u znatnom porastu i po broju izdatih dela i po tiražu: ako se rezultati iz 1960. obeleže sa 100, u 1963. broj izdatih dela povećan je na 115, a ukupan tiraž na 174.

TABELA 3 — BROJ I TIRAŽ IZDANJA (DELA) 1956—1963.

Godina	Broj izdanja (dela)			Tiraž u hiljadama primeraka		
	svega	domaćih autora	stranih autora	svega	domaćih autora	stranih autora
1956	5.276	4.660	616	26.351	23.501	2.850
1957	5.768	5.063	705	26.281	23.521	2.760
1958	5.276	4.639	637	25.445	22.836	2.609
1959	5.060	4.348	712	26.133	21.980	4.153
1960	5.355	4.645	710	26.332	21.908	4.424
1961	5.531	4.718	813	33.186	27.570	5.616
1962	5.637	4.787	850	39.667	33.968	5.699
1963	6.400	5.343	1.057	45.722	36.181	9.541

Podaci: Bilten Saveznog zavoda za statistiku »Kultura i umetnost«, br. 206, 233, 253 i 294. Za 1963. prethodni podaci Saveznog zavoda za statistiku. Ukoliko nije drukčije navedeno, ovo važi za sve podatke o broju izdanja i tiražu u ovoj informaciji.

GRAFIKON 1 — IZDAVAČKA DELATNOST U 1956, 1960. I 1963. PO POREKLU AUTORA

Održavanje izdavačke delatnosti u istom obimu u periodu 1956—1960. bilo je uslovljeno nizom okolnosti: postavljanjem izdavačke delatnosti u okvire ekonomskog poslovanja, opterećenošću izdavača znatnim zalihama iz ranijih godina, problemima kreditiranja, i sl. Nije bilo dovoljno autorskih ostvarenja u pojedinim vrstama literature, čemu je doprinela nedovoljna materijalna stimulacija (relativno niski honorari nisu mogli privući na pisanje širi krug naučnih radnika, prevodilaca i drugih stvaralaca). Na spor porast u izdavanju udžbenika dobrim delom su uticali nerešeni organizacioni i nastavni problemi u periodu rada na reformi školstva. U periodu 1956—1960, zbog povećanja troškova proizvodnje (cene hartije i štamparskih usluga, plaćanje zakupnina i dr.), porasla je cena knjige, a lični dohoci najvećeg broja građana nisu omogućavali orijentaciju na veću kupovinu knjiga.

Međutim, iako je izdavačka delatnost ostajala u granicama od 26 miliona primeraka ukupnog tiraža godišnje (tabela 3), u tom periodu se postupno poboljšava i obogaćuje struktura izdanja i njihova grafičko-tehnička oprema. Sve je više novih imena domaćih autora, a povećava se i obim prevoda dela većeg broja naroda i svih epoha. Mnoga dela svetske kulture, iz gotovo svih oblasti, prvi put su izdata u Jugoslaviji. U tom periodu se izdavači rasterećuju zaliha iz ranijih godina.

U periodu 1961—1963. ukupan broj izdatih dela u zemlji (5.531 do 6.400) kretao se približno evropskom proseku (u 1961: Austrija 3.237, Bugarska 3.716, ČSSR 9.728, Francuska 12.705, Grčka 1.362, Italija 7.684 — podatak samo za knjige u 1959, Mađarska 5.672, Poljska 7.224, Švedska 5.345, itd.).¹⁴

Povećanju broja izdatih dela doprinelo je izdavanje sabranih dela i sve brojnijih biblioteka, serija i kola domaćih i stranih autora, klasika i savremenih, iz književnosti i drugih oblasti.

U poslednje dve godine (1962, 1963) zapažena su izdanja kompleta odnosno sabranih ili izabranih dela, kao i pojedine biblioteke i kola: »Srpski pisci u 100 knjiga« (koprodukcija Matice srpske iz Novog Sada i Srpske književne zadruge iz Beograda), »Pet stoleća hrvatske književnosti« (koprodukcija Matice hrvatske i »Zore« iz Zagreba), dela Šekspira i Šolohova (»Kultura« iz Beograda), dela Tolstoja i Turgenjeva (Matica hrvatska iz Zagreba), »Veliki romani« (»Prosveta« iz Beograda), »Mala umetnička enciklopedija« (»Nolit« iz Beograda), serije stručne literature (»Informator« iz Zagreba i »Savremena administracija« iz Beograda), popularno-naučna serija »Radnički univerzitet« (»Rad« iz Beograda), kulturno-umetničke edicije (Izdavački zavod »Jugoslavija« iz Beograda), dečje biblioteke »Lastavica« (»Veselin Masleša« iz Sarajeva), »Vjeverica« i »Jelen« (»Mladost« iz Zagreba), »Pčelica« (»Mladinska knjiga« iz Ljubljane) i dr.

U svim republikama poklanja se velika pažnja izdanjima domaćih klasika i savremenih autora. Dela klasične i savremene marksističke teorije i političku literaturu u vidu kompleta, izabranih dela, serija i dr. izdaju naročito »Kultura« iz Beograda, »Naprijed« iz Zagreba, »Kultura« iz Skopja i »Cankarjeva založba« iz Ljubljane. Takođe se znatna pažnja u svim republikama poklanja sistematskom izdavanju literature sa temama iz narodnooslobodilačke borbe.

Ukupni godišnji tiraž izdanja sve više se (naročito u poslednje dve godine) približava evropskom proseku. Na jednog stanovnika izdavano je u 1963. prosečno oko 2,35 primeraka knjiga (evropski prosek približno 4 primerka).

Poslednjih godina naročito su povećani tiraži udžbenika i književnih dela. Na srpskohrvatskom jezičkom području neki udžbenici se izdaju u tiražu od oko 100.000 primeraka, a pojedina književna dela u nekoliko desetina hiljada primeraka. (Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije izdao je u 1963. godini 16 udžbenika u tiražu od preko 100.000 primeraka i 39 udžbenika u tiražu od preko 50.000 prime-

¹⁴ Statistički godišnjak SFRJ, 1964.

raka, »Školska knjiga« iz Zagreba izdala je 19 udžbenika sa tiražom od preko 50.000 primeraka. »Zora« iz Zagreba izdaje biblioteku »Golub« — hrvatski pisci — u tiražima od 40.000 primeraka, a u biblioteci »Reč i misao« izdavačkog preduzeća »Rad« iz Beograda pojedina izdanja imaju tiraž od po 30.000 primeraka. »Prosveta« iz Beograda izdaje sabrana dela Ive Andrića u tiražu od 25.000 primeraka, a »Kultura« iz Beograda izdala je Šekspirova sabrana dela u tiražu od 21.000 primeraka po delu. »Dnevnik« iz Novog Sada izdaje zabavnu literaturu na roto štampi u tiražu od po 35.000 do 48.000 primeraka. »Savremena škola« iz Beograda izdaje tzv. »radne sveske« u tiražima i do 50.000 primeraka. Prešernova družba iz Ljubljane ima izdanja sa preko 40.000 primeraka i Mohorjeva družba iz Celja sa preko 70.000 primeraka po delu.

Prosečan tiraž po jednom izdanju, koji se godinama održavao na nivou od oko 5.000 primeraka, povećan je u 1963. na 7.000 primeraka. Velik broj dela, naročito naučne i stručne literature i zvaničnih publikacija, izdaje se u ograničenom broju primeraka, često ispod 1.000, što smanjuje opšti prosek.

Učešće stranih autora u ukupnom broju izdatih dela povećano je od 11,7% u 1956, na 16,5% u 1963, a u ukupnom tiražu od 10,8% na 20,9%.

IZDAVAČKA DELATNOST PO JEZIČKIM PODRUČJIMA I REPUBLIKAMA. Izdavačku delatnost u proteklom osmogodišnjem periodu po jezičkim područjima i republikama prikazuje tabela 4.

S obzirom na to da se dela izdata u bilo kojoj od republika srpskohrvatskog jezičkog područja plasiraju u svakoj od ovih republika, odnosno da je ovo područje jedinstveno tržište za knjige na srpskohrvatskom jeziku, u ovoj informaciji uveden je metod po kome se srpskohrvatsko jezičko područje posmatra u celini i svaka republika tog područja posebno. Na srpskohrvatskom području izdaje se i pretežni deo literature na stranim jezicima, i to uglavnom u Srbiji, u kojoj se izdaje i najveći deo političke, zvanične i druge literature vezane za rad saveznih organa i centralnih foruma društvenih organizacija.

Najveća stopa porasta broja izdatih dela i ukupnog tiraža je u Makedoniji (indeks 1963:1956 za izdanja 172, za ukupni tiraž 274), zatim na srpskohrvatskom jezičkom području (za izdanja 119, za tiraž 186), i u Sloveniji (za izdanja 117, za tiraž 125).

Po broju izdanja ističe se srpskohrvatsko jezičko područje. U ovom broju ima uporednih izdanja iste tematike, do kojih dolazi zbog specifičnosti po republikama i užim područjima (dva pisma, više narodnosti, neravnomernosti

u razvoju obrazovanja i kulture, i dr.), ali i zbog nedovoljne koordinacije izdavačkih programa.

U Sloveniji se izdaje poslednjih godina prosečno oko 800 dela godišnje (najviše u 1962. godini — 836), a u Makedoniji je u 1963. postignut dosad najveći broj od 445 izdatih dela. Dok u Sloveniji postoji izvesna kumuliranost fondova literature izdate ranijih godina, u Makedoniji je stanje nepovoljnije. Ove republike koriste određenu literaturu sa srpskohrvatskog jezičkog područja: Slovenija uglavnom naučnu i stručnu literaturu, a Makedonija gotovo sve vrste literature osim udžbenika osnovnih škola, dečje i omladinske, a u izvesnoj meri i političke literature. Ograničeno tržište knjige u ovim republikama čini da mnoga dela koja su namenjena manjem broju korisnika nije rentabilno izdavati. Međutim, koprodukcijom sa izdavačima na srpskohrvatskom jezičkom području, prilikom izdavanja dela koja zahtevaju skuplju grafičku obradu, preovlađuju se momenti nerentabilnosti. To pokazuju primeri zajedničkog izdavanja dečjih slikovnica, bajki i druge dečje ilustrovane literature od strane preduzeća »Mladinska knjiga« iz Ljubljane, »Naša djeca« iz Zagreba, »Svetlost« iz Sarajeva, »Savremena škola« iz Beograda, »Rilindja« iz Prištine i »Kočo Racin« iz Skopja.

TABELA 5 — PROSEČAN TIRAŽ I BROJ KNJIGA PO 1 STANOVNIKU PO JEZIČKIM PODRUČJIMA I REPUBLIKAMA 1956, 1960. I 1963.

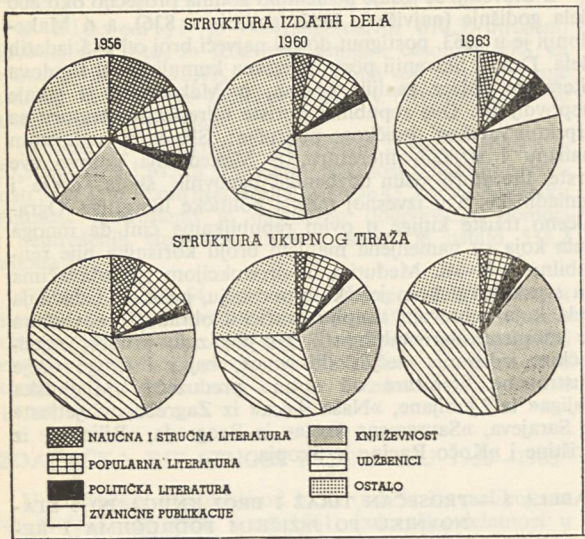
Jezičko područje	Prosečan tiraž po jednom delu			Broj knjiga po 1 stanovniku		
	1956	1960	1963	1956	1960	1963
Jugoslavija	4.990	4.920	7.000	1,4	1,4	2,4
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	5.020	5.070	7.500	1,5	1,5	2,4
Bosna i Hercegovina	5.970	7.420	10.200	0,6	0,9	1,4
Crna Gora	2.950	2.500	3.500	0,4	0,3	0,6
Hrvatska	4.900	5.050	6.250	1,6	1,4	2,0
Srbija	5.000	5.000	8.000	1,7	1,8	3,2
Makedonija	3.700	2.950	5.900	0,7	0,6	1,8
Slovenija	5.150	4.200	5.500	2,3	2,0	2,7

Po broju izdatih knjiga po 1 stanovniku (tabela 5) na srpskohrvatskom jezičkom području je stanje isto kao u celoj zemlji. U Makedoniji je u odnosu na ranije stanje ostvaren relativno najveći napredak, ali još uvek sa 1,8 knjiga po jednom stanovniku ovo područje znatno zaostaje za ostalim. U Sloveniji su rezultati povoljniji (2,7 knjiga po 1 stanovniku) uzimajući u obzir i korišćenje literature sa srpskohrvatskog jezičkog područja.

TABELA 4 — IZDANJA PO JEZIČKIM PODRUČJIMA I REPUBLIKAMA 1956—1963.

Jezičko područje	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Broj izdanja (dela)								
Jugoslavija	5.276	5.768	5.276	5.060	5.355	5.531	5.637	6.400
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	4.329	4.797	4.338	4.034	4.413	4.343	4.440	5.140
Bosna i Hercegovina	321	373	395	323	392	415	358	457
Crna Gora	55	58	44	68	49	52	43	87
Hrvatska	1.287	1.443	1.270	1.157	1.176	1.264	1.251	1.367
Srbija	2.666	2.923	2.629	2.486	2.697	2.612	2.788	3.229
Makedonija	259	223	281	315	302	389	361	445
Slovenija	688	748	657	711	739	799	836	806
Koprodukcije	—	—	—	—	—	—	—	9
Tiraž izdanja (u hiljadama)								
Jugoslavija	26.352	26.281	25.445	26.133	26.332	33.186	39.667	45.722
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	21.852	22.376	21.364	22.000	22.344	27.611	33.686	38.636
Bosna i Hercegovina	1.896	2.151	2.123	2.075	2.907	3.660	3.830	4.654
Crna Gora	162	186	145	178	121	178	158	304
Hrvatska	6.287	5.883	5.992	6.204	5.934	6.678	7.191	8.516
Srbija	13.507	14.156	13.104	13.543	13.382	17.095	22.507	25.162
Makedonija	953	785	1.096	984	892	1.756	1.820	2.607
Slovenija	3.547	3.120	2.985	3.149	3.096	3.819	4.161	4.432
Koprodukcije	—	—	—	—	—	—	—	46

GRAFIKON 2 — STRUKTURA IZDAVAČKE DELATNOSTI U 1956, 1960. I 1963. PO VRSTAMA LITERATURE

IZDAVAČKA DELATNOST PO VRSTAMA LITERATURE. Povećanje ukupnog obima izdavačke delatnosti postignuto je povećanjem izdanja udžbenika, dela iz književnosti, i delimično političke literature (tabela 6).

Broj izdanja i ukupan tiraž naučne i stručne literature smanjuju se iz godine u godinu, sa neznatnim i kolebljivim poboljšanjima u poslednje dve godine (tabela 7). U ukupnom broju izdatih dela ova literatura učestvovala je 1956. sa 14,0%, a 1963. sa 5,3%; njeno učešće u ukupnom tiražu bilo je 1956. godine 6,2%, a 1963. godine 1,6%. Na sastancima izdavača poslednjih godina konstatovano je da se, i pored smanjenja broja izdatih dela, struktura izdanja poboljšava. Međutim, u izdavačkoj delatnosti iz pojedinih naučnih oblasti ispoljavaju se nedostaci. Tako je u oblasti

marksizma relativno dovoljno izdavanje klasika, ali ne i savremene marksističke domaće i svetske literature. Iz oblasti filozofije pojavljuju se imena novih domaćih i stranih autora, ali je nedovoljno sistematičnosti u izdavanju i kompletiranju dela klasika i savremene filozofije. U medicini je zapaženo neujednačeno izdavanje dela po tematici. U ekonomskim naukama je sve bolji izbor dela, ali još nema dovoljno izdanja savremene svetske ekonomske literature i domaćih originalnih radova. Mali broj izdanja iz sociologije, koja tretiraju posebne sociološke probleme, u nesrazmeri je sa interesovanjem koje postoji za ovu oblast.

Relativno je malo prevoda naučnih i stručnih dela stranih autora (u 1963. od 337 izdanja 32 prevoda, u 1962. od 359 izdanja 36 prevoda; broj izdanja opada prema ranijim godinama: u 1956—1959. bilo je 71 do 96 prevoda godišnje). Iako se uvozi znatno strane naučne i stručne literature, to ne pokriva stalno rastuće potrebe, pogotovu s obzirom na stalan razvoj nauke, tehnike, tehnologije, itd.

Iz oblasti naučno-popularne i stručno-popularne literature 1962. i 1963. zabeležen je najmanji obim izdavanja za poslednjih sedam godina (tabela 7). Učešće u ukupnom broju izdanja opalo je od 14,6% u 1956. na 7,5% u 1963, a u ukupnom tiražu od 12,6% na 5,2%.

TABELA 7 — IZDANJA NAUČNE I STRUČNE I POPULARNE LITERATURE PO JEZIČKIM PODRUČJIMA I REPUBLIKAMA 1963.

Jezičko područje	Naučna i stručna literatura		Popularna naučna i stručna literatura	
	broj dela	tiraž (u hiljadama)	broj dela	tiraž (u hiljadama)
Jugoslavija	337	732	481	2.359
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	281	657	394	1.914
Bosna i Hercegovina	15	17	11	71
Crna Gora	3	3	4	11
Hrvatska	72	234	96	483
Srbija	191	403	283	1.349
Makedonija	17	21	29	109
Slovenija	37	53	58	336

TABELA 6 — IZDANJA PO VRSTAMA LITERATURE 1956—1963.

Vrsta literature	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Broj izdanja (dela)								
Ukupno	5.276	5.768	5.276	5.060	5.355	5.531	5.637	6.400
Naučna i stručna	735	634	632	366	213	398	359	337
Popularna naučna i stručna	765	962	670	540	614	702	445	481
Politička	118	101	196	157	138	194	137	244
Zvanične publikacije*	520	554	439	402	346	314	273	319
Književnost	1.060	1.134	1.066	1.209	1.264	1.323	1.616	1.930
Udžbenici	686	682	688	717	786	933	1.211	1.373
Karte-mape	18	22	13	15	21	13	9	6
Muzikalije	...	...	...	...	...	115	115	95
Ostalo**	1.374	1.679	1.572	1.654	1.973	1.539	1.472	1.615
Tiraž izdanja (u hiljadama)								
Ukupno	26.351	26.281	25.445	26.133	26.332	33.186	39.667	45.722
Naučna i stručna	1.623	1.401	1.422	792	576	1.004	1.184	732
Popularna naučna i stručna	3.313	3.861	3.181	2.648	2.445	3.144	2.036	2.359
Politička	468	435	1.348	691	449	684	1.563	1.694
Zvanične publikacije*	815	767	737	732	731	682	507	507
Književnost	5.148	4.878	5.149	7.019	7.813	8.464	9.889	16.014
Udžbenici	9.230	6.698	7.554	7.863	7.756	13.167	18.045	16.499
Karte-mape	114	622	59	258	311	106	80	40
Muzikalije	...	...	...	...	...	217	282	308
Ostalo**	5.640	7.619	6.005	6.130	6.251	5.718	6.081	7.569

* Zakonski propisi, izveštaji, zapisnici, bilteni, referati i sl.

** Informativna, sportska, umetnička, bibliografska, religiozna i druga izdanja, rečnici, almanasi, kalendari, prospekti, katalogi itd.

Među razlozima za ovakvo stanje u oblasti izdavanja naučne, stručne, kao i popularne literature su malobrojnost naučnih i stručnih radnika sposobnih za ovakva ostvarenja i njihova opterećenost, odsustvo stalne organizovane povezanosti odgovarajućih faktora u naučnim, prosvetnim, privrednim organizacijama i društvenim službama sa izdavačkim organizacijama, nedovoljnost autorskih honorara koji bi stimulirali naučne i stručne radnike da se orijentiraju u ovom pravcu; intervencija republičkih fondova za unapređivanje izdavačke delatnosti bila je nedovoljna. Sem toga, ima izvesnog nerazumevanja potreba za naučno-popularnom i stručno-popularnom literaturom.

Obim izdavanja *političke literature* varira iz godine u godinu, u zavisnosti od aktuelnih političkih zbivanja (tabela 8). Tako je, na primer, do znatnog porasta izdanja u 1963. došlo zbog izbora i donošenja novog Ustava. U celini se zapaža tendencija porasta obima izdanja. Međutim, broj i tiraž izdatih knjiga i brošura iz oblasti političke literature nije u srazmeri sa potrebama. Nedovoljno je izdavanje popularne političke literature u masovnim tiražima i različite tematike.

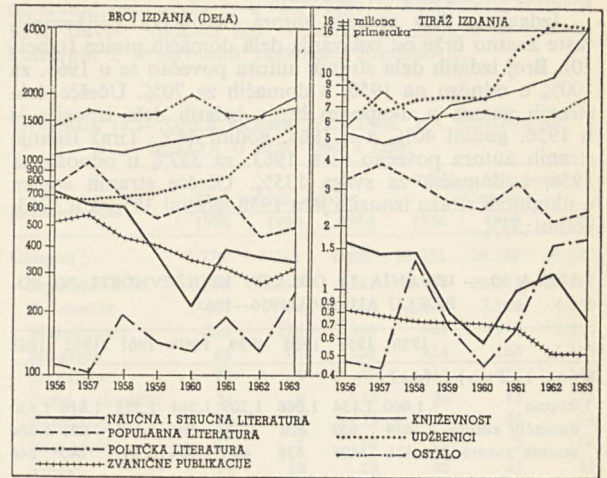
Izdavanje *zvaničnih publikacija* uglavnom zavisi od priređivanja zakonskih i drugih propisa i konkretnih potreba državnih organa, ustanova, privrednih i društvenih organizacija (tabela 8). Znatno broj publikacija internog karaktera se ne registruje.

TABELA 8 — IZDAVANJE POLITIČKE LITERATURE I ZVANIČNIH PUBLIKACIJA PO JEZIČKIM PODRUČJIMA I REPUBLIKAMA 1963.

Jezičko područje	Politička literatura		Zvanične publikacije	
	broj dela	tiraž (u hiljadama)	broj dela	tiraž (u hiljadama)
Jugoslavija	244	1.694	319	507
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	211	1.396	251	422
Bosna i Hercegovina	6	16	11	45
Crna Gora	6	10	11	6
Hrvatska	56	80	64	95
Srbija	143	1.290	165	276
Makedonija	14	86	26	60
Slovenija	16	180	42	25

Izdavanje dela iz oblasti *književnosti*, uz izvestan zastoj od 1956. do 1958, pokazuje stalan porast i po broju dela,

GRAFIKON 3 — KRETANJE IZDAVAČKE DELATNOSTI 1956—1963. PO VRSTAMA LITERATURE

koji je u 1963. gotovo udvostručen u odnosu na 1956, i po tiražu, koji je u 1963. za preko tri puta veći nego u 1956. (tabela 9).

Posle višegodišnjeg postupnog porasta broja izdanja iz oblasti književnosti, u 1963. dolazi do naglog uspona. U ukupnom broju izdanja književnost je učestvovala 1956. sa 20,1%, a 1963. sa 30,2%. Učešće književnosti u ukupnom tiražu 1956. bilo je 19,5%, a 1963. godine 35,0%. U većoj meri se počinju izdavati kompleti dela pojedinih autora i kompleti dela po određenim zajedničkim obeležjima.

Zapaža se nedovoljno koordiniranje izdavačkih programa. Pojedina dela ili autore izdaje istovremeno više izdavača, što se smanjuje mogućnosti visokih tiraža i nižih cena. Krajem 1963, u okviru udruženja izdavača, preduzete su organizacione mere za koordiniranje izdavačkih programa.

Izrazitije pojave šunda, u 1961. i 1962, suzbijene su energičnim reagovanjem kulturnih i političkih faktora.

Opšti porast izdanja iz oblasti književnosti odnosi se na sve rodove. Ističu se rezultati postignuti u izdavanju poezije i pripovedaka, književne istorije i esejistike (mada još uvek nedovoljni), zatim putopisa, romana itd. Izdavanje omladinske i dečje proze još uvek ozbiljno zaostaje

TABELA 9 — IZDANJA IZ OBLASTI KNJIŽEVNOSTI PO RODOVIMA 1956—1963.

Književni rodovi	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Broj izdanja (dela)								
Ukupno	1.060	1.134	1.066	1.209	1.264	1.323	1.616	1.930
Romani	597	382	318	356	407	372	484	657
Pripovetke	—	126	132	145	160	154	218	261
Omladinska i dečja proza	200	207	181	215	192	289	300	337
Ostala proza*	—	201	146	178	206	205	290	272
Drama	39	38	54	69	48	51	46	92
Dečja drama	7	4	12	13	4	4	—	3
Poezija	157	146	163	182	199	217	244	258
Dečja poezija	60	30	60	51	48	31	34	50
Tiraž izdanja (u hiljadama)								
Ukupno	5.148	4.878	5.149	7.019	7.813	8.464	9.889	16.014
Romani	3.244	1.889	1.735	2.159	2.590	2.685	3.868	6.244
Pripovetke	—	585	677	842	1.021	1.243	1.595	2.373
Omladinska i dečja proza	980	978	1.148	1.630	1.413	2.087	1.763	3.057
Ostala proza*	—	695	612	1.295	1.559	1.341	1.514	1.781
Drama	107	82	158	195	203	203	245	831
Dečja drama	11	10	65	58	2	5	—	21
Poezija	541	512	468	605	783	763	731	1.263
Dečja poezija	265	126	286	235	242	138	173	444

* Eseji, putopisi, biografije i dr.

za potrebama čitalaca kojima je ta proza namenjena (iznosi manje od 1 knjige po stanovniku od 5 do 19 godina, evropski prosek je 6 knjiga po 1 čitaocu).

Izdavanje dela stranih autora iz oblasti književnosti raste znatno brže od izdavanja dela domaćih pisaca (tabela 10). Broj izdatih dela stranih autora povećao se u 1963. za 100% u odnosu na 1956, a domaćih za 70%. Učešće dela stranih autora u ukupnom broju izdatih dela iznosilo je u 1956. godini 40%, a u 1963. godini 44%. Tiraž izdanja stranih autora povećao se u 1963. za 337% u odnosu na 1956, a domaćih za svega 135%. Učešće stranih autora u ukupnom tiražu iznosilo je u 1956. godini 38%, a u 1963. godini 53%.

TABELA 10 — IZDANJA IZ OBLASTI KNJIŽEVNOSTI PO PO-REKLU AUTORA 1956—1963.

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Broj izdanja (dela)								
Ukupno	1.060	1.134	1.066	1.209	1.264	1.323	1.616	1.930
domaćih autora	639	639	628	723	766	776	971	1.086
stranih autora	421	495	438	486	498	547	645	844
Tiraž izdanja (u hiljadama)								
Ukupno	5.148	4.878	5.149	7.019	7.813	8.464	9.889	16.014
domaćih autora	3.213	2.700	3.024	3.665	4.244	4.174	5.071	7.545
stranih autora	1.935	2.178	2.125	3.354	3.569	4.317	4.818	8.469

U izdavanju stranih autora izdavači sve brže reaguju na pojave dela savremenih svetskih pisaca. Obogaćeno je i izdavanje zabavnih biblioteka, kao i omladinskih i dečjih klasika. Međutim, još nisu postignuti veći rezultati u izdavanju prevoda književnih dela manjih naroda, naročito sa vanevropskih kontinenata. Pogotovu nema njihove savremene literature (od azijskih i afričkih naroda, osim izuzetaka, jedino je izdato nekoliko knjiga bajki i drugih vidova narodne književnosti).

Obimnije izdavanje *udžbenika* počinje tek od 1961. godine (tabela 12). U 1963. udžbenici su iznosili nešto više od jedne petine izdatih naslova (dela), i nešto više od jedne trećine ukupnog tiraža. Prema 1956. broj izdatih udžbenika je u 1963. udvostručen, a tiraž je veći za 80%. Ipak, još se ne podmiruju potrebe u udžbenicima po školama, osim za gimnazije i, donekle, za osnovne škole. Naročito se oseća oskudica u udžbenicima za stručne škole. Izdavanje udžbenika je još uvek orijentisano uglavnom na godišnje potrebe, tako da, osim nekih izuzetaka iz 1963, ne postoje zalihe udžbenika iz ranijih godina.

U 1962, u kojoj je zabeležen dosad najveći obim izdavanja udžbenika, bilo je u proseku 5,1 udžbenika po 1 učenicu i studentu, a u 1963. godini 4,5 udžbenika. (Godišnje potrebe su u proseku oko 8 udžbenika po jednom učeniku i studentu, bez uporednih izdanja udžbenika raznih autora, koja u određenoj meri omogućavaju širi izbor).

TABELA 11 — IZDANJA IZ OBLASTI KNJIŽEVNOSTI PO JEZIČKIM PODRUČJIMA I REPUBLIKAMA U 1963.

Jezičko područje	Ukupno	Romani	Pripovetke	Omladinska i dečja proza	Ostala proza*	Drama	Dečja drama	Poezija	Dečja poezija
Broj izdanja (dela)									
Jugoslavija	1.930	657	261	337	272	92	3	258	50
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	1.492	498	204	258	214	76	2	204	36
Bosna i Hercegovina	231	56	32	81	34	4	—	22	2
Crna Gora	18	3	—	—	7	2	—	6	2
Hrvatska	352	148	41	57	29	14	—	53	10
Srbija	891	291	131	120	144	56	2	123	24
Makedonija	137	21	23	36	17	2	—	28	10
Slovenija	301	138	34	43	41	14	1	26	4
Tiraž izdanja (u hiljadama)									
Jugoslavija	16.014	6.244	2.373	3.057	1.781	831	21	1.263	444
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	13.590	5.279	2.134	2.432	1.422	811	20	1.116	376
Bosna i Hercegovina	2.030	676	299	640	270	40	—	85	20
Crna Gora	28	7	—	—	11	5	—	5	—
Hrvatska	2.493	1.198	307	586	147	26	—	153	76
Srbija	9.039	3.398	1.528	1.206	994	740	20	873	280
Makedonija	586	87	108	192	73	2	—	86	39
Slovenija	1.838	878	131	433	286	18	1	61	29

* Eseji, putopisi, biografije i dr.

TABELA 12 — IZDANJA UDŽBENIKA PO VRSTAMA ŠKOLA 1956—1963.

Vrste udžbenika	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Broj izdanja (dela)								
Ukupno	686	682	688	717	786	933	1.211	1.373
Univerzitetski*	93	132	123	126	236	260	358	395
Gimnazijski	328	258	136	114	95	98	124	143
Za stručne škole	139	91	124	120	116	80	162	184
Za osnovne škole	126	120	227	259	184	296	385	456
Ostali**	—	81	78	98	155	199	182	195
Tiraž izdanja (u hiljadama)								
Ukupno	9.230	6.698	7.550	7.863	7.756	13.167	18.045	16.499
Univerzitetski*	173	223	232	246	367	442	658	686
Gimnazijski	4.944	3.053	1.380	819	830	753	1.720	1.570
Za stručne škole	672	306	565	458	446	333	916	888
Za osnovne škole	3.441	2.809	5.030	5.671	5.258	10.735	13.265	12.037
Ostali**	—	307	347	669	855	904	1.486	1.318

* Zajedno sa skriptama.

** Za učenje jezika, i dr.

Tiraž izdatih udžbenika po jednom učeniku i studentu u toku poslednje dve godine je bio sledeći:

Godina	Ukupno	Univerzitet- ski (sa skrip- tama)	Gimnazijski	Za stručne škole	Za osnovne škole
1962	5,1	4,2	18,1	2,9	4,6
1963	4,5	4,3	13,6	2,7	4,1

Podaci pokazuju neravnomernost u izdavanju udžbenika za pojedine vrste škola (tabela 13).

Tiraž udžbenika u 1963. po 1 učeniku i studentu iznosio je: na srpskohrvatskom jezičkom području 4,3, u Makedoniji 4,5, a u Sloveniji 2,9 udžbenika. Po republikama: u Srbiji 5,6, u Hrvatskoj 4,7, u Makedoniji 4,5, u Bosni i Hercegovini 2,9, u Sloveniji 2,9, i u Crnoj Gori 2,0 udžbenika. Na srpskohrvatskom jezičkom području udžbenici izdati u jednoj republici koriste se i u drugim republikama. Prema prirodi ove literature, škole i nastavnici se sve izrazitiije orijentisu na kvalitetnije udžbenike, bez obzira na poreklo autora ili izdavača, naročito za srednje i visoke škole.

Izvesne pojave uspešne saradnje ostvarene su dosada uglavnom među izdavačima udžbenika za osnovne škole.

Pored izdavanja udžbenika na jezicima naroda Jugoslavije, izdaju se i udžbenici i na jezicima pojedinih narodnosti, za koje postoje škole sa nastavom na njihovom jeziku. Te udžbenike uglavnom izdaju posebna izdavačka preduzeća.

Izdavanje udžbenika i priručnika za učenje stranih jezika uzelo je poslednjih godina široke razmere, mada je ograničeno gotovo isključivo na četiri svetska jezika.

IZDAVAČKA DELATNOST PO JEZICIMA NA KOJIMA SU DELA IZDATA (tabela 14). Porast obima izdavačke delatnosti praćen je srazmernim porastom izdanja na srpskohrvatskom, na slovenačkom i na makedonskom jeziku. Konstantan i brz razvoj pokazuje izdavačka delatnost na šiptarskom jeziku, koja je za poslednje tri godine (1961—1963) utrostručena. Potrebna literatura na jezicima ostalih narodnosti, naročito književna dela svetskih klasika i nacionalnih autora, u sve većoj meri se uvozi. Od

izdanja na jezicima drugih naroda povećava se naročito broj izdanja na ruskom, engleskom, nemačkom i francuskom. Izdavanje dela na ostalim jezicima, uključujući i esperanto, ne razvija se u meri koja bi odgovarala intencijama da se omogući šire upoznavanje drugih naroda sa kulturom i društvenim razvojem Jugoslavije.

TABELA 14 — DELA PREMA JEZICIMA NA KOJIMA SU IZDATA U 1956, 1960. I 1963.

Jezik izdanja	Broj izdatih dela			Tiraž u hiljadama primeraka		
	1956	1960	1963	1956	1960	1963
Ukupno	5.276	5.355	6.400	26.351	26.332	45.722
Srpskohrvatski	3.797	3.877	4.543	19.255	20.541	35.111
Slovenački	647	706	756	3.445	2.980	4.236
Makedonski	228	275	384	967	816	2.210
Šiptarski	65	44	134	414	160	1.113
Mađarski	58	35	42	213	175	149
Češki i slovački	24	9	35	34	13	73
Italijanski	19	14	20	43	36	24
Rumunski	18	7	14	25	5	18
Turski	11	18	23	35	23	61
Ruski i rusinski	21	31	44	78	81	511
Engleski	50	86	126	175	277	627
Francuski	69	57	84	294	258	499
Nemački	31	49	68	201	401	447
Esperanto	3	5	4	15	15	11
Na više jezika	220	124	89	1.099	507	445
Ostali jezici	15	18	34	58	44	187

PREVEDENA DELA. Učešće prevedenih dela u ukupnom broju izdanja povećano je od 17,0% u 1956. na 28,6% u 1963, a tiraž ovih dela u ukupnom tiražu od 15,5% na 33,0% (tabela 15).

U prevodenju sa jednog na drugi jezik jugoslovenskih naroda postoji relativna neravnomernost. Povećan je broj preвода sa srpskohrvatskog. Nedovoljno se prevodi sa slovenačkog na makedonski i obratno, kao i sa slovenačkog i makedonskog na srpskohrvatski.

TABELA 13 — IZDAVANJE UDŽEBNIKA PO JEZIČKIM PODRUČJIMA I REPUBLIKAMA U 1963.

Jezičko područje	Ukupno	Univerzitet- ski*	Gimnazijski	Za stručne škole	Za osnovne škole	Ostali**
Broj izdanja udžbenika						
Jugoslavija	1.373	395	143	184	456	195
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	1.122	306	119	153	374	170
Bosna i Hercegovina	101	23	4	11	56	7
Crna Gora	18	—	2	—	10	6
Hrvatska	323	101	43	39	85	55
Srbija	680	182	70	103	223	102
Makedonija	132	33	15	21	58	5
Slovenija	118	56	9	10	24	19
Tiraž izdanja (u hiljadama)						
Jugoslavija	16.499	686	1.570	888	12.037	1.318
Srpskohrvatsko jezičko područje — svega	14.118	591	1.435	808	10.086	1.198
Bosna i Hercegovina	1.851	35	33	52	1.672	59
Crna Gora	207	—	36	—	85	86
Hrvatska	3.701	115	394	169	2.686	337
Srbija	8.359	441	972	587	5.643	716
Makedonija	1.447	25	69	45	1.274	34
Slovenija	923	69	66	35	677	76

* Vidi napomene uz tabelu 12.

TABELA 15 — IZDANJA PREVODA PREMA JEZICIMA ORIGINALA 1956, 1960. I 1963.

Jezik	Broj izdatih dela			Tiraž u hilj. primeraka		
	1956	1960	1963	1956	1960	1963
Ukupno	889	1.133	1.831	3.973	5.805	14.065
Srpskohrvatski	236	282	456	882	700	2.294
Slovenački	36	53	54	173	241	450
Makedonski	7	15	24	39	33	158
Arapski	9	3	6	42	15	43
Češki i slovački	12	10	26	48	39	61
Danski	10	9	16	57	256	159
Engleski	194	205	339	859	1.230	3.274
Francuski	106	128	206	477	819	1.745
Grčki	15	8	13	57	55	103
Italijanski	19	27	53	78	117	403
Mađarski	10	14	31	36	35	150
Nemački	95	134	205	701	863	1.635
Norveški	7	10	10	27	51	52
Poljski	8	18	30	30	86	281
Rumunski	2	—	7	3	—	31
Ruski i naroda SSSR	77	95	199	314	484	2.130
Španski	7	6	11	18	20	74
Švedski	2	6	6	6	24	76
Turski	1	—	10	1	—	20
Na više jezika	11	74	74	39	438	536
Ostali jezici	25	36	55	86	299	390

CENA KNJIGE

Cena knjige¹⁵ raste sporije nego cene drugih dobara životnog standarda. Indeks cene knjige 1963:1939 iznosi 2.400, prema indeksu 2.730 za ostala dobra (podaci iz ekspozea saveznog sekretara za prosvetu i kulturu Janeza Vipotnika povodom donošenja Preporuke o unapređivanju izdavačke delatnosti).

Prema podacima za 771 izdanje raznih vrsta literature 1963. prosečna prodajna cena 1 stranice knjige iznosi 4 din. Cena knjige, koja je naglo porasla od 1956. sporije raste posle 1960. Cena 1 stranice knjige iznosila je u 1956. godini 1,46 din., u 1960. godini 3,20 din. (podaci za period 1956—1960: »Kulturni život«, br. 9—10/1961, a za 1963. Savezni sekretarijat za prosvetu i kulturu).

Prosečan obim 1 knjige (podaci za 771 izdanje) iznosio je 230 stranica, a njena prosečna cena 920 din. Prosečna cena 1 stranice knjige po republikama: Slovenija 4,9, Hrvatska 4,2, Srbija 3,9, Bosna i Hercegovina i Makedonija 2,3 din. (u ove dve republike relativno veće učešće jeftinijih izdanja udžbenika za osnovne škole i dela iz književnosti znatno utiče na nižu cenu knjige).

Cena izdanja sa jeftinom opremom u masovnom tiražu (džepne knjige, roto i sličnih izdanja) iznosila je 1 do 1,50 din. po 1 stranici. Međutim, ovakva izdanja su još uvek malobrojna, a naročito je nedovoljno izdavanje stručne naučno-popularne i stručno-popularne literature u ovom obliku.

Na sporiji porast cene knjige poslednjih godina utiče i promena u strukturi znatno povećanog ukupnog tiraža: sve veće učešće udžbenika i književnih dela. Na ovakvo kretanje uticalo je i usavršavanje sistema ekonomsko-finansijskih instrumenata, koji su omogućili poslovanje izdavačkih preduzeća pod povoljnijim uslovima. Cene pojedinih izdanjima održane su na nižem nivou i neposrednom intervencijom republičkih fondova za izdavačku delatnost, dotacijama iz budžeta, kao i naporima izdavačkih preduzeća, itd.

Struktura prosečne prodajne cene knjige bila je 1963. sledeća: troškovi hartije i grafičkih usluga 39%, autorski honorari, 11% marža izdavača 25% i rabat knjižarama 25% (prethodni podaci u istraživanju problema strukture cene knjige koje je započeto u Savetu za novinsku i izdavačku delatnost i grafičku industriju). Ovakva struktura predstavlja poboljšanje u odnosu na ranije godine, kada su industrijski troškovi (hartija i grafičke usluge) iznosili i do 50% od prodajne cene. Visoko učešće štamparskih troškova u ceni knjige utiče na smanjivanje iznosa za autorske honorare, akumulaciju izdavača i rabat knjižara.

PLASMAN KNJIGE

Iako se ne raspolaže potpunim podacima o stanju plasmana knjige,¹⁶ razne ankete, a naročito podaci o zalihama izdavačkih preduzeća, pokazuju da prodaja knjige, i po količini i po vrednosti, stalno raste. U periodu 1956—1960. postojale su znatne zalihe koje su usporavale izdavanje novih knjiga. Stalno smanjivanje zaliha u tom periodu pokazuje da se više prodavalo nego što se štampalo. Prodaja knjiga naročito se povećala u poslednje tri godine kao rezultat povećanja obima i poboljšanja strukture izdavačke delatnosti, većeg izbora literature i razvijanja novih oblika prodaje i propagande knjige.

KUPCI KNJIGA. Knjigu kupuju pretežno građani, a u manjoj meri biblioteke, zatim državni organi, ustanove i organizacije.

Gradani kao kupci knjige. Pored kupovine za gotovo, koja stalno raste, građani sve više kupuju knjige na otplatu (do 1 godine) bez meničnog pokrića i bez zabrane na lična primanja. Ovaj popularni način prodaje knjiga, uveden 1953, znatno je proširio krug kupaca. Prema podacima Komunalne banke, samo kod 9 beogradskih preduzeća koja prodaju knjige na otplatu bila su u 1963. registrovana 183.562 kupca koji su uzeli knjiga na otplatu u vrednosti od 854,4, miliona din. (prema 542,2 miliona u 1962).

U poslednje vreme uočeno je da su postojeće uzanse sistema kupovine knjiga na otplatu prevaziđene: ovim sistemom još nisu obuhvaćene neke kategorije stanovništva (zemljoradnici, daci i studenti); sadašnji otplatni rok do jedne godine je kratak, jer su knjige skuplje, a, pored toga, ima više izdanja enciklopedijskog karaktera, sabranih dela i drugih kolekcija, čija je cena iznad 12.000 din., koliko obično najviše iznosi jednogodišnje zaduženje kupca knjige na otplatu.

U stalnom porastu je i prodaja knjiga u pretplati pre izlaska iz štampe. Ovo se naročito odnosi na pokretanje izdanja sabranih dela autora iz oblasti književnosti, na izdanja enciklopedijskog karaktera i druga izdanja sa skupljom pripremom. Takvom pretplatom kupac i sam učestvuje u pripremi izdanja, dok izdavač na ovaj način obrađuje i priprema tržište. Međutim, pojave neispunjavanja obećanog roka izdanja mogu da usporavaju razvoj ovog načina povezivanja izdavača i kupaca knjige.

Biblioteke kao kupci knjiga (tabela 16). Mreža biblioteka svih vrsta još je nerazvijena, a fond knjiga kojima biblioteke raspolažu je mali: u 1961. u celoj zemlji je bilo 3.065 narodnih biblioteka sa 7,611.000 svezaka (od toga 1.333 biblioteke pri društvenim organizacijama, radničkim i narodnim univerzitetima, bolnicama i sl., sa 1,626.000 svezaka), oko 12.000 školskih biblioteka (oko 18.000 škola) sa 7,722.000 svezaka i 1.223 naučne i stručne biblioteke sa 11,360.000 primeraka knjiga i brošura.¹⁷ Pa ipak, biblioteke otkupljuju neznatan deo — oko 3% od ukupnog tiraža izdatih knjiga u jednoj godini, ili oko 8%, ako se ne računaju udžbenici (u zemljama sa razvijenom mrežom

¹⁵ U dosadašnjem periodu nije vršena svestranija analiza cene knjige niti je obezbeđeno stalno i sistematsko praćenje njenog kretanja. Ostvarivanje tog zadatka zavisi od prethodnog utvrđivanja adekvatne metodologije. Međutim, povremena ispitivanja cene knjige koja su vršila izdavačka udruženja, savezni organi uprave i Kulturno-prosvetno veće Jugoslavije, ipak omogućavaju sagledavanje nekih osnovnih karakteristika cene knjige i njenog kretanja.

¹⁶ Savezni zavod za statistiku evidentira samo prodaju preko maloprodajne mreže.

¹⁷ SZS registruje stručne biblioteke samo ako imaju knjižni fond od 500 i više primeraka, tako da mnoge manje biblioteke državnih organa, ustanova i organizacija nisu registrovane.

biblioteka, biblioteke otkupljuju 40%—60% ukupnog tiraža). U periodu 1959—1961. sve biblioteke kupovale su godišnje oko 1,1 milion primeraka, ili po 1 biblioteci: narodnoj oko 160, školskoj oko 33 i naučnoj i stručnoj biblioteci oko 450 primeraka knjiga i brošura. Situacija u pogledu obnavljanja knjižnog fonda u bibliotekama godinama se ne poboljšava.

TABELA 16 — NABAVKA KNJIGA I BROŠURA PO VRSTAMA BIBLIOTEKA I NAČINU NABAVKE U 1961*

Način nabavke knjiga	(U hiljadama primeraka)			
	Svega	Naučne i stručne	Školske	Narodne
Ukupno	1.564	514	409	641
Kupljeno	1.075	258	340	477
Obavezni primerak	84	78	—	6
Razmena	55	53	—	2
Poklon	325	109	69	147
Ostalo	25	16	—	9

* Za školske biblioteke nema podataka o tome na koji je način ostvarena nabavka knjiga i brošura, te je uzeto da se ona sastoji iz kupljenih svezaka i poklona u sličnoj srazmeri kao kod naučnih i stručnih biblioteka.

Nema podataka ni o tome koliko je inostranih izdanja kupljeno, razmenjeno i dobijeno na poklon, kojih sigurno ima više, naročito kod naučnih biblioteka, a ovde su i ta izdanja uključena.

Od 1964. izdavačkim preduzećima se odobravaju krediti za prodaju knjiga bibliotekama na otplatu do 3 godine.¹⁸ Očekuje se da će to biti podsticaj za jačanje i aktualiziranje knjižnih fondova biblioteka, a istovremeno i za rešavanje drugih problema rada ovih važnih institucija (prostorijska kadrova, finansiranja, i dr.).

ORGANIZACIJA PLASMANA KNJIGE. Knjiga se plasira na više načina: preko knjižarske mreže, putem akvizicija i direktnom isporukom izdavača. Potpune evidencije o svakom od ovih načina prodaje zasada nema.

Knjižarsku mrežu u 1963. sačinjavala je 801 knjižara (prema 486 u 1956), od kojih je 419 (u 1956. godini 356) bilo samostalnih, a 382 (u 1956. godini 130) u sastavu izdavačkih preduzeća (prema podacima Poslovnog udruženja izdavačkih preduzeća i organizacija Jugoslavije). Vrednost prodatih knjiga preko knjižara iznosila je (u tekućim cenama) 1962. godine 7.530 miliona din., prema 2.580 miliona u 1956 (podaci Saveznog zavoda za statistiku). Povoljniji ekonomsko-finansijski instrumenti odnose se samo na promet knjiga knjižara u sastavu izdavačkih preduzeća, a ne i na samostalne knjižare. Ovo je svakako jedan od razloga sporijeg razvoja mreže samostalnih knjižara.

Sa jednom knjižarom na 22.500 stanovnika Jugoslavija spada među evropske zemlje sa slabije razvijenom knjižarskom mrežom. Problem knjižarskih kadrova takođe je konstantno akutan.

¹⁸ Naredba o odobravanju izdavačkim preduzećima kredita za prodaju knjiga na kredit bibliotekama, »Službeni list SFRJ«, 22/64.

Poslednjih godina se sve više proširuje mreža punktova za prodaju knjiga postavljanjem štandova knjiga i posebnih odeljenja u robnim kućama, samouslužnim radnjama, na železničkim stanicama, itd.

Razvijena je i prodaja knjiga preko predstavnika izdavačkih preduzeća (trgovačkih putnika, propagandista i sl. i posebnih poverenika i poslovnih agenata (akvizitera). Međutim, radnici koji obavljaju tu delatnost često nisu dobri poznavaoци knjige i orijentisani su u većini slučajeva uglavnom na rentabilna izdanja.

Širenje i plasmanu knjige poslednjih godina doprinela je organizacija tzv. »Meseca knjige« u oktobru i »Majskog pohoda knjige«. U vezi s tim širi se ulična prodaja u velikim gradovima, kao i drugi vidovi približavanja knjige čitaocu.

Propaganda knjige postaje poslednjih godina inventivnija i raznovrsnija. Pored daleko većeg korišćenja prostora u dnevnoj i periodičnoj štampi, razvija se i propaganda knjige preko bioskopskih ekrana i radio-televizije. Angažuju se i društvene organizacije (društva književnika, omladinske organizacije), škole i biblioteke koje organizuju književne večeri, izložbe knjiga, sastanke sa autorima i druge oblike popularisanja knjige.

Uvoz i izvoz knjiga se uspešno razvija. Uvoz knjiga kreće se u jednom konstantnom obimu u godišnjoj vrednosti između 1,8 i 1,9 miliona dolara, dok izvoz knjiga stalno i brzo raste, ali nije dostigao vrednost uvoza. U 1960. izvezeno je knjiga za 233.000, a u 1963. za 754.000 dolara. U izvozu i uvozu kontakti se ostvaruju sa sve širim krugom zemalja.

Posebno mesto u međunarodnoj razmeni knjiga i unutrašnjoj propagandi knjiga ima Međunarodni sajam knjiga koji se svake godine održava u Beogradu. Godine 1963, na VIII međunarodnom sajmu knjiga, bio je zastupljen 61 izlagač iz 17 zemalja. Ovi izlagači su izložili izdanja oko 2.500 inostranih izdavača. Na sajmu je učestvovalo 90 domaćih izlagača. Ukupno je na Sajmu bilo izloženo oko 60.000 naslova iz svih vrsta literature.

Jugoslavija takođe redovno učestvuje na međunarodnim sajmovima u inostranstvu. Pored, toga sve se češće organizuju posebne izložbe inostrane knjige u Jugoslaviji, kao i izložbe jugoslovenske knjige u inostranstvu.

IZVOR: *Savezni zavod za statistiku* — Bilteni »Kultura i umetnost«, br. 206, 233, 253, 294, rukopis Biltena za 1963. godinu i Statistički godišnjak SFRJ, 1964; *Jugoslovenski bibliografski institut* — Bibliografija knjiga, brošura i muzikalija Jugoslovenskog bibliografskog instituta za 1961, 1962, 1963. i 1964. godinu — do br. 11; Publikacija »Knjiga i svet« od 1959. do 1964. i katalozi međunarodnih sajmova knjiga za 1962. i 1963; podaci *Poslovnog udruženja izdavačkih preduzeća i organizacija Jugoslavije* zaključno sa brojem 66; *časopis »Kulturni život«* br. 9—10/61; Propisi koji se odnose na izdavačku delatnost i promet knjiga odnosno na poslovanje izdavačkih preduzeća, izdavačkih ustanova i organizacija, a koji su u informaciji navedeni; elaborat *Saveznog sekretarijata za prosvetu i kulturu* »O nekim osnovnim problemima proizvodnje, plasmana i cene knjige« (februar 1964); *skupštinski materijali* u vezi sa donošenjem Preporuke o unapređivanju izdavačke delatnosti i Preporuka.

LJ. L.

PREGLED IZDAVAČKIH PREDUZEĆA I DRUGIH ZNAČAJNIJIH IZDAVAČA U 1963.

Naziv i sedište preduzeća — ustanove i karakter
osnovne izdavačke delatnosti

Izdanja u 1963
broj tiraž

BOSNA I HERCEGOVINA

Izdavačka i novinsko-izdavačka preduzeća

Sarajevo:

ZADRUGAR (NIP), stručna i naučno- popularna	(12)	(67.000)*
SVJETLOST, domaća i strana književnost, savremena i klasična	158	1,444.900

Izdavačke ustanove

ZAVOD ZA IZDAVANJE UDŽBENIKA SR BiH — Sarajevo, sve vrste udžbenika, pedagoška literatura i priručnici	78	1,348.800
--	----	-----------

Ostali značajniji izdavači:

Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Uni-
verzitet u Sarajevu i dr.

CRNA GORA

Izdavačka i novinsko-izdavačka preduzeća

Titograd:

GRAFIČKI ZAVOD, savremena domaća književnost	16	70.000
---	----	--------

Cetinje:

OBOD, domaća i strana književnost, bajke raznih naroda, rečnici i priručnici za strane jezike	19	85.200
---	----	--------

HRVATSKA

Izdavačka i novinsko-izdavačka preduzeća

Zagreb:

EPOHA, raznovrsna literatura	18	171.171
INFORMATOR (NIP), stručna i stručno- popularna i priručna literatura	36	244.500
GRAFIČKI ZAVOD HRVATSKE, turi- stičke i informativne edicije, i dr.	6	31.000
MATICA HRVATSKA, domaća i strana književnost, savremena i klasična	62	577.000
MLADOST (NIP), omladinska i dečja literatura	157	1,570.000
MUZIČKA NAKLADA, muzikalije (note)	27	50.930
NAPRIJED, marksizam, naučna, politička, naučno-popularna, likovna, umetnička, odabrana domaća i strana književnost	50	215.371
NAŠA DJECA, ilustrovana dečja lite- ratura	15	...
PRIVREDA, stručna i priručna literatura	21	351.000
STVARNOST (NIP), publicistika i politička literatura	27	156.000
SPORTSKA ŠTAMPA (NIP), stručna sportska literatura	25	163.500
ŠKOLSKA KNJIGA, sve vrste udžbenika, pedagoški i školski priručnici	173	3,170.400
TEHNIČKA KNJIGA, udžbenici za visoke i srednje tehničke škole	21	107.500
ZNANJE, raznovrsna literatura	25	110.500
ZORA, domaća i strana književnost, savre- mena i klasična literatura	53	486.500

Rijeka:

EDIT (NIP), udžbenici, književnost i poli- tička literatura na italijanskom jeziku	(7)	(6.600)*
OTOKAR KERŠOVANI, domaća i strana književnost, savremena i klasična	(50)	(435.000)*

Naziv i sedište preduzeća — ustanove i karakter
osnovne izdavačke delatnosti

Izdanja u 1963
broj tiraž

Izdavačke i novinsko-izdavačke ustanove

Zagreb:

IZDAVAČKI ZAVOD JAZU, naučna literatura	(18)	(14.750)*
JUGOSLOVENSKI LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD, enciklopedije i sl.	(6)	(82.000)*
NARODNE NOVINE, zvanične publi- kacije i stručna literatura	23	66.500

Ostali značajniji izdavači:

Čehoslovački savez u Hrvatskoj, Ekonomski
institut, Orbis, Pododbori Matice hrvatske,
Progres, Radničko sveučilište »Moša
Pijade«, Savez narodnih sveučilišta, Sa-
vezni centar za obrazovanje rukovodnih
kadrova u industriji, Sveučilište u Zagrebu,
Učila (atlas, karte-mape) i dr.

MAKEDONIJA

Izdavačka i novinsko-izdavačka preduzeća

Skopje

KOČO RACIN, domaća i strana knji- ževnost, školski i dečji pisci (izdaje i književnost na turskom i šiptarskom jeziku)	102	326.700
KULTURA, marksizam, politička, naučno- popularna, domaća književnost i školska literatura	63	143.200
PROSVETNO DELO, udžbenici za sve škole i naučno-popularna literatura	88	1,084.800
NARODNA ZADRUGA (NIP), stručna i naučno-popularna literatura	(22)	(122.900)*
NOVA MAKEDONIJA (NIP), politička i dečja literatura	(8)	(142.600)*

Ostali značajniji izdavači:

Jugoslovenski crveni krst — Glavni odbor
za Makedoniju, Komunist — makedonsko
izdanje, Univerzitet u Skopju i dr.

SLOVENIJA

Izdavačka i novinsko-izdavačka preduzeća

Ljubljana:

CANKARJEVA ZALOŽBA, marksizam, naučna, naučno-popularna i stručna, odabrana domaća i strana književnost	67	200.290
DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE, domaća i strana književnost savremena i klasična, udžbenici za sve vrste škola i muzikalije	133	649.895
MLADINSKA KNJIGA, omladinska i dečja literatura, udžbenici za osnovne škole i priručnici za strane jezike	130	1,192.908
PREŠERNOVA DRUŽBA, domaća i strana književnost, naučna, popularna	(13)	(256.500)*
KOMUNIST (NIP — Slovenačko izdanje), politička literatura	(6)	(63.000)*
KURIRČEK (revija), dečja literatura NOB	(6)	(46.800)*

Ostala mesta:

MOHORJEVA DRUŽBA — Celje, domaća književnost, naučno-popularna	(10)	(396.285)*
OBZORJA — Maribor, domaća i strana književnost, savremena i klasična, naučno- popularna, udžbenici i dr.	56	140.945
PRIMORSKI TISK — KOPER (NIP), -popularna domaća i strana književnost	13	24.400
POMURSKI TISK — MURSKA SOBOTA (NIP), popularna domaća i stručna lite- ratura	(13)	(27.200)*

Naziv i sedište preduzeća — ustanove i karakter osnovne izdavačke delatnosti	Izdanja u 1963	
	broj	tiraž
<i>Izdavačke ustanove</i>		
Ljubljana:		
BOREC, literatura NOB-e	14	39.996
URADNI LIST SR SLOVENIJE, zvanične publikacije i stručna literatura	...	...
<i>Ostali značajniji izdavači:</i>		
Centralni zavod za unapređivanje domaćinstva »Jugoreklam«, Matica slovenska, Slovenska akademija znanosti i umetnosti, Univerzitet u Ljubljani, Zavod za statistiku SR Slovenije i dr.		
SRBIJA		
<i>Izdavačka i novinsko-izdavačka preduzeća</i>		
Beograd:		
BRANKO ĐONOVIĆ, popularna dela domaće i strane književnosti i bajke	67	79.000
GRAĐEVINSKA KNJIGA, stručne, naučno-popularne i univerzitetske udžbenike	47	145.800
GRAFOS, priručnici za strane jezike i obrazovanje i rečnici	8	58.000
KOMUNIST (NIP), politička literatura	(17)	(715.400)*
KOSMOS, raznovrsna literatura	34	198.000
KULTURA, marksizam, naučna i politička literatura, odabrana domaća i strana književnost, školski pisci	54	924.000
MEDICINSKA KNJIGA, stručna, naučna, popularna, udžbenici za srednje škole i univerzitete	19	73.200
MEĐUNARODNA POLITIKA (NIP), informativna i politička literatura na srpskohrvatskom i stranim jezicima	(18)	(83.830)*
MLADO POKOLJENJE (NIP), školski pisci za osnovne škole i dečja literatura	53	831.000
NARODNA KNJIGA, domaća i strana književnost, naučno-popularna literatura	48	440.000
NAUČNA KNJIGA, naučna, stručna, univerzitetski udžbenici i priručnici za strane jezike	88	285.600
NOLIT, savremena domaća i strana književnost i likovna umetnost	70	310.900
PRIVREDNI PREGLED (NIP), stručna privredna literatura	16	39.800
PROSVETA, domaća i strana, savremena i klasična književnost, likovna umetnost i muzikalije	219	2.789.765
RAD, naučno-popularna i stručno-popularna, socijalna književnost (u džepnom izdanju)	169	3.314.500
SAVREMENA ADMINISTRACIJA, zvanična, stručna, udžbenici i priručnici za visoke škole	79	313.550
SAVREMENA ŠKOLA, pedagoška, školski priručnici, dečja literatura	114	2.207.500
SEDMA SILA (NIP), publicistika, informativno-politička literatura	(45)	(608.000)*
SPORTSKA KNJIGA (NIP), stručna, sportska literatura, omladinska i dečja književnost	27	221.500
TEHNIČKA KNJIGA (NIP), tehničko-stručni i popularno-tehnički priručnici	42	199.000
TURISTIČKA ŠTAMPA (NIP), informativne i turističke edicije	33	1.947.000
ZADRUŽNA KNJIGA (NIP), poljoprivredna, stručna i popularna literatura	31	206.000
Novi Sad:		
BRATSTVO-JEDINSTVO, popularno-stručna literatura, romani i dr.	9	38.300

Naziv i sedište preduzeća — ustanove i karakter osnovne izdavačke delatnosti	Izdanja u 1963	
	broj	tiraž
DNEVNIK (NIP), roto izdanja iz književnosti, pretežno zabavnog karaktera	(18)	(717.000)*
FORUM (NIP), raznovrsna literatura i udžbenici na mađarskom jeziku	60	280.496
MATICA SRPSKA, naučna, naučno-popularna, domaća i strana književnost, savremena i klasična	47	225.700
PROGRES (NIP), mala knjiga domaće i strane književnosti i dečje slikovnice	38	662.000
<i>Ostala mesta:</i>		
MINERVA (NIP) — Subotica, udžbenici (na mađarskom), savremena strana i domaća književnost	45	187.000
RILINDJA (NIP) — Priština, raznovrsna literatura na šiptarskom jeziku	52	131.500
OBZOR (NIP) — Bački Petrovac, udžbenici, književnost i politička literatura na slovačkom jeziku	24	36.300
LIBERTATEA (NIP) — Pančevo, udžbenici, književnost i politička literatura na rumunskom jeziku	19	17.100
RUSKE SLOVO (NIP) — Ruski Krstur, udžbenici, književnost i politička literatura na rusinskom jeziku	12	11.500
<i>Izdavačke i novinsko-izdavačke ustanove</i>		
Beograd:		
GEOKARTA, atlas, karte i mape	27	612.200
»JUGOSLAVIJA«, likovna umetnost, turističke edicije, politička literatura i domaća književnost na srpskohrvatskom i stranim jezicima	90	355.825
NAUČNO DELO (SAN), naučna literatura	47	...**
SLUŽBENI LIST SFRJ, zvanična i stručna literatura	(32)	(167.200)*
SRPSKA KNJIŽEVNA ZADRUGA, domaća i strana književnost	(6)	(39.500)*
VOJNO DELO, stručna i istorijska vojna literatura	25	114.800
ZAVOD ZA IZDAVANJE UDŽBENIKA SR SRBIJE, sve vrste udžbenika i udžbenika na šiptarskom i bugarskom jeziku	340	6.439.911**

Ostali značajniji izdavači:

Auto-moto savez Jugoslavije, Bagdala — Kruševac (književnost), »Ekonomika preduzeća«, Institut društvenih nauka, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Jugoslovenski crveni krst, Jugoslovenski građevinski centar, Jugoslovenski savetodavni centar za poljoprivredu i šumarstvo, Kolarčev narodni univerzitet (priručnici za strane jezike), Radnički univerzitet »Đuro Salaj«, Savez geoloških društava, Savez udruženja pravnika, Savezni zavod za statistiku, Savezni odbor jugoslovenskih pionirskih igara, Zavod za javnu upravu, Zavod za novinsku i propagandnu delatnost na JŽ, Zavod za stručno obrazovanje zdravstvenih radnika SR Srbije, itd.

* Podaci iz publikacija Jugoslovenskog bibliografskog instituta »Bibliografija — knjige, brošure i muzikalije«, br. 1—24/1963. i 1—11/64.

** Podaci dobijeni od ustanova

IZVOR: iz publikacije Poslovnog udruženja izdavačkih preduzeća i organizacija Jugoslavije »Knjiga i svet«, Izveštaj o izvršenju plana izdavačkih preduzeća za 1963. godinu.

PREPORUKA

SAVEZNE SKUPŠTINE O UNAPREĐENJU
IZDAVAČKE DELATNOSTI

I

Prosvetno-kulturno veće Savezne skupštine na svojoj sednici od 15. maja 1964. godine razmatralo je stanje i aktuelne probleme izdavačke delatnosti, materijalne i društvene uslove proizvodnje i plasmana knjige i, s tim u vezi, ulogu biblioteka.

Na osnovu dokumentacije i analiza Saveznog sekretarijata za prosvetu i kulturu, Savezne privredne komore, Saveza izdavača Jugoslavije, Saveza društava bibliotekara Jugoslavije i na osnovu izveštaja Odbora za izdavačku delatnost Prosvetno-kulturnog veća, kao i mišljenja i stavova društvenih i stručnih organizacija koje su izneli njihovi predstavnici na sednici Odbora, posle svestrane diskusije u Veću, konstatovano je sledeće:

1. Uloga izdavačke delatnosti u savremenom materijalnom, društvenom i kulturnom životu naše zemlje sve je značajnija. Duboke transformacije koje se vrše u socijalnoj strukturi i porast standarda; uloga obrazovanja u naporima za što brže ovladavanje savremenom tehnologijom i stvaranje novih društvenih odnosa; kulturni preobražaj koji zahvata sve šire slojeve radnih ljudi i zaoštavanje borbe protiv svih vidova zaostalosti i primitivizma — sve to iziskuje veću potrebu za knjigom i postavlja sve veće i nove zahteve pred izdavačku delatnost.

2. Izdavačka delatnost ostvarila je poslednjih godina značajan napredak u zadovoljavanju društvenih potreba. Postignut je broj od 6.000 naslova i tiraž od preko 40 miliona primeraka knjiga godišnje. Izdavačka delatnost obogaćena je tematikom i raznovrsnošću izdanja. Postignuti su početni rezultati u izdavanju jevtine, džepne knjige sa visokim tiražom. Izdavanje knjige sve više postaje faktor međusobnog prožimanja kultura naših naroda i narodnosti, kao i prožimanja naše kulture sa kulturama ostalih naroda sveta, čemu posebno doprinosi obimna prevodilačka delatnost.

3. Napredak je ostvaren i u ekonomskom poslovanju radnih organizacija koje se bave izdavačkom delatnošću. Prevazilaženjem ranijih etatiističko-administrativnih odnosa, ove radne organizacije se sve uspešnije uklapaju u društveno-ekonomski sistem, zahvaljujući, između ostalog, i merama koje je zajednica preduzimala da bi se izdavačkoj delatnosti obezbedili što povoljniji uslovi za vršenje njene društvene i kulturne uloge. Preduzete mere u okviru privrednog sistema, kao i uticaj društvenih fondova za izdavačku delatnost u socijalističkim republikama, omogućili su održavanje relativno pristupačnih cena knjige i usmeravanje izdavačke delatnosti ka stvarnim društvenim potrebama.

4. Preko mreže od 16.322 biblioteke i 801 knjižare (i pored toga što veći deo biblioteka raspolaže vrlo oskudnim knjižnim fondom i zaostaje u organizaciji i metodima rada) i preko drugih vidova plasmana knjige, a naročito razvijanjem sistema kupovine na otplatu i pretplatu, kojim je obuhvaćeno više od milion građana naše zemlje, knjiga dolazi do sve širih krugova čitalaca. Biblioteke, čitaonice i knjižare dobijaju sve više uдела u sistemu obrazovanja i u kulturnom uzdizanju građana.

5. Razvitkom društvenog samoupravljanja u radnim organizacijama u izdavačkoj delatnosti, u društvenim fondovima za izdavačku delatnost, u bibliotekama i čitaonicama,

kao i ostvarivanjem principa javnosti u ovoj oblasti i većim angažovanjem stručne kritike — stvoreni su uslovi za još veću orijentaciju izdavačke delatnosti i bibliotekarstva prema potrebama radnih ljudi, za veći demokratski uticaj na tokove razvitka u ovim posebno značajnim oblastima društvene i kulturne delatnosti.

II

I pored ostvarenog napretka u izdavačkoj delatnosti i plasmanu knjige od izdavača do neposrednih korisnika, postoji još nemali broj problema koje treba rešavati trajnim zalaganjem svih društvenih snaga, kako bi ova delatnost mogla potpunije ostvarivati svoje društvene zadatke.

1. Obim, a naročito tematska struktura izdavačke delatnosti, još uvek zaostaju za sve većim i raznovrsnijim potrebama radnih ljudi za knjigom. Postoje velike disproporcije koje su posledica sporog razvoja izdavačke delatnosti u pojedinim oblastima, a naročito u oblasti priručne, stručne i naučno-popularne literature. Posebno zaostaje literatura neophodna za brže osposobljavanje proizvođača u savladivanju složenih tehnoloških problema u različitim oblastima industrije i poljoprivrede, odnosno za osposobljavanje kadrova u vanprivrednim delatnostima. I pored značajnog napretka u izdavanju udžbenika, još uvek ova delatnost ne prati adekvatno razvoj strukture obrazovnih institucija i potreba obrazovanja kadrova različitih profila u pojedinim oblastima privrede i vanprivrednim delatnostima. Naročito nedostaje veliki broj udžbenika za stručne, visoke i više škole.

Isto tako, izdavačka delatnost za decu i omladinu koja bi se zasnivala na novim i savremenim saznanjima iz oblasti nauke i tehnike, kao i uopšte izdavanje literature koja razvija stvaralačku maštu mladih ljudi i odgaja svestranu aktivnu ličnost, nije dovoljno razvijena. Nedostatak ove literature odražava se neposredno i na sam pedagoško-obrazovni proces.

Izdavanje savremenih domaćih autora i napore u cilju upoznavanja sa delima svih naroda i narodnosti Jugoslavije, kao i prevodilačka delatnost — još nisu dostigli nivo koji bi omogućio da najbolja ostvarenja u literaturi postanu svojina svih naših naroda.

2. Nedovoljno razvijena materijalna baza, sporo modernizovanje grafičke industrije i nezadovoljavajuća tehnička opremljenost izdavačke delatnosti, kao i izvesne organizaciono-poslovne slabosti, otežavaju brži prelazak na serijsku proizvodnju visokotiražnih i jeftinijih izdanja. U uslovima relativno velikog broja preduzeća koja posluju izolovano, s malim sredstvima i s malim brojem stručnih kadrova, još uvek su prisutni zanatski elementi u proizvodnji knjige, što onemogućava da tiraž postane odlučujući ekonomski faktor sniženja cene knjizi. Isto tako, i nedovoljna elastičnost kreditnog sistema u obezbeđivanju investicionih i drugih kredita za razvoj grafičke industrije i izdavačke delatnosti je jedan od faktora koji je do sada usporavao razvitak ove delatnosti.

3. Ubrzani razvoj izdavačke delatnosti ne prati na odgovarajući način promet i plasman knjige. Pretežno su kupci knjige u našoj zemlji građani pojedinci, što je svakako veoma značajna činjenica. Međutim, ni tu nisu iskorišćene sve mogućnosti u proširivanju kruga korisnika knjige među svim kategorijama građana, kao i u popularisanju knjige.

Nedovoljno učešće biblioteka u kupovini knjiga jedan je od najozbiljnijih problema od čijeg rešenja zavisi dalji razvoj izdavačke delatnosti. Biblioteke sada učestvuju u kupovini knjiga sa 3% od ukupnog godišnjeg prosečnog tiraža, što ograničava u najvećoj meri ostvarivanje njihove funkcije u obrazovnom sistemu i kulturnom uzdizanju građana.

Pored ograničenog knjižnog fonda u bibliotekama, i mreža biblioteka je nerazvijena, a oseća se i nedostatak kvalifikovanih bibliotekarskih kadrova. Osnovni uslovi mnogih biblioteka još nisu obezbeđeni, te ne postoji mogućnost za stabilnije programiranje njihovog razvoja. Poseban problem predstavlja obezbeđenje izvora finansijskih sredstava, pre svega od strane komuna, a zatim od radnih i društvenih organizacija, kao i samih korisnika. Nedostatak tešnje saradnje biblioteka i čitaonica sa radnim i društvenim organizacijama, kao i sporo uvođenje savremenih i elastičnih oblika i metoda vezivanja čitalaca za biblioteku, usporavali su ostvarivanje njihove društvene uloge.

Iako se proširuje praksa kupovine knjiga na otplatu i pretplatu, još uvek ovim sistemom nisu obuhvaćene sve kategorije građana niti su dovoljno razvijeni drugi oblici prodaje knjige — putem komisijone prodaje, antikvarnica, prodaje u kioscima, samouslugama, preko akvizitera itd.

U knjižarstvu takođe postoji niz nedostataka koji se naročito ispoljavaju u nedovoljnoj razvijenosti mreže knjižara, zatim u zanemarivanju i potiskivanju prodaje knjiga u knjižarskim radnjama na račun kancelarijskog i drugog materijala, u nedostatku stručnih kadrova za rad u knjižarama i sl. Osim toga, relativno nizak knjižarski rabat u sadašnjim uslovima ne stimulira dovoljno knjižarstvo za razvijanje prometa knjige.

III

Imajući u vidu sve veći značaj i ulogu knjige u našem društvenom, kulturnom i privrednom razvitku, a u cilju daljeg unapređenja materijalnog i društvenog položaja izdavačke delatnosti, Prosvetno-kulturno veće Savezne skupštine donosi sledeću

PREPORUKU

1. Radne organizacije i organi samoupravljanja u izdavačkoj delatnosti i grafičkoj industriji treba da se odlučnije usmere na ovladavanje savremenim tehnološkim procesima, da organizovanje pristupe istraživanju i iskorišćavanju postojećih rezervi i drugih mogućnosti u cilju unapređenja izdavačke delatnosti. Značajnu ulogu u tome mogu da imaju stalni naponi na razvijanju i produbljivanju saradnje među radnim organizacijama u izdavačkoj delatnosti. Treba težiti sve organizovanijem koordiniranju i usaglašavanju izdavačkih programa, kooperaciji na zajedničkim izdavačkim poduhvatima i drugim oblicima poslovne saradnje i integracije, na bazi udruživanja i specijalizacije delatnosti. Postojeće pozitivne oblike saradnje i koordinacije u izdavačkoj delatnosti treba i dalje razvijati.

2. Za dalji razvoj izdavačke delatnosti, pored napora na povećanju obima i tiraža, od posebnog značaja je aktivnost na poboljšanju strukture knjižnog fonda u pravcu jače afirmacije izdavanja naučne i stručne literature, izdavanja potrebnih udžbenika za sve obrazovne institucije, kao i šireg izdavanja literature za decu i omladinu. Treba i dalje nastojati na što širem uzajamnom prevođenju i izdavanju dela naroda i narodnosti Jugoslavije putem razvijanja raznih oblika saradnje, koordinacije izdavačkih planova i obezbeđivanja materijalnih i drugih uslova u tu svrhu. Isto tako, od naročitog značaja je kompletiranje knjižnih fondova najvrednijim ostvarenjima kulture drugih naroda, a posebno naroda novooslobođenih zemalja.

Pri tome treba stalno voditi brigu o umetničkom, naučnom i idejnom nivou izdavačke delatnosti, sa težnjom da se taj nivo stalno uzdiže u duhu našeg socijalističkog stremjenja. Takođe treba poboljšavati kvalitet zabavne literature, a posebno one koja je namenjena omladini i široj čitalačkoj publici. Na taj način bi se odstranila još uvek česta pojava u izdavačkoj delatnosti nekih preduzeća da se publikuju dela lišena idejnih, estetskih i moralnih kvaliteta.

Pored uloge koju u sagledavanju i rešavanju strukturalnih i drugih problema u izdavačkoj delatnosti treba da imaju prvenstveno izdavačke organizacije i njihovi organi samoupravljanja, neophodno je da se u ovome angažuju i širi društveni faktori, a pre svega oni koji su neposredno zainteresovani za razvoj pojedinih vrsta izdavačke delatnosti. Značajnu ulogu u tome treba da ima perspektivno programiranje, dosledna primena principa javnosti u radu izdavačkih preduzeća, kao i razvijanje kritičkog odnosa prema kretanju i problemima izdavačke delatnosti.

3. Pored podizanja kvaliteta izdavačke delatnosti, potrebno je upornije zalagati se i za ekonomičniju i pristupačniju cenu knjige, putem šireg uvođenja izdanja jeftine džepne knjige, i to iz svih oblasti literature, i preduzimati mere za otklanjanje dejstva vanekonomske faktora koji utiču na povećanje cene knjige. S tim u vezi treba razmotriti način formiranja i strukturu cene knjige i nastojati da se jačaju oni elementi u strukturi cene koji stimuliraju kvalitet i autora, razvijaju osnov za proširenu reprodukciju u izdavačkim organizacijama i doprinose širem plasmanu knjige.

U izdavačkoj delatnosti će i ubuduće imati značaja intervencija društvenim sredstvima u podsticanju izdanja za koja je društvena zajednica posebno zainteresovana. U tom smislu, društveno-političke zajednice i svi zainteresovani faktori treba i dalje, putem raznih oblika materijalne i moralne stimulacije, da poklanjaju pažnju unapređenju izdavačke delatnosti, a naročito izdavačke delatnosti ustanova koje imaju posebne zadatke na području nauke i kulture.

4. Za dalji razvoj izdavačke delatnosti kao privredne grane posebno je značajno da se prilikom razrade instrumenata privrednog sistema i društvenog plana imaju u vidu potrebni materijalni i društveni uslovi (kreditni sistem, doprinosi zajednici, jednaki ekonomski uslovi privredivanja, cena reprodukcionog materijala, cena knjige i njena struktura i sl.), kao i nerešeni problemi ove delatnosti, kako bi se našla odgovarajuća rešenja za njen optimalni razvoj u narednom periodu.

5. Treba uložiti svestrane napore u cilju poboljšavanja uslova i proširivanja raznovrsnih oblika plasmana knjige. Potrebno je razmotriti mogućnost uvođenja odgovarajućih stimulativnih elemenata u prometu knjige, posebno putem kreditiranja najširih kategorija čitalaca, zatim biblioteka i knjižara, što će doprineti široj i bržoj cirkulaciji knjige. Potrebno je razvijati i usavršavati propagandu knjige, kao i svestrano podsticati interesovanje širokog kruga čitalaca za knjigu. Ovo zahteva veće i organizovanije angažovanje radnih organizacija u izdavačkoj delatnosti i prometu knjige, u čemu treba da im pomognu društvene organizacije i institucije, posebno one koje se bave obrazovanjem i vaspitanjem omladine.

6. Prosvetno-kulturno veće posebno preporučuje društveno-političkim zajednicama da se angažuju na daljem razvijanju mreže biblioteka i čitaonica i njihovom organizacionom, materijalnom i kadrovskom učvršćenju. Biblioteke treba da postanu prvenstveni nabavljači knjiga i kulturne ustanove koje će znati zainteresovati čitaoca za knjigu i učiniti je dostupnom najširim krugovima radnih ljudi. Putem osposobljavanja biblioteka da postanu najveći kupci knjige istovremeno bi se stvorili uslovi za stabilniju izdavačku delatnost, za dalji porast tiraža, a time i smanjenje cene knjige i ostvario bi se neposredniji uticaj korisnika knjige na strukturu izdavačke delatnosti.

Stoga u okviru stvaranja povoljnijih materijalnih uslova za obrazovne i kulturne delatnosti u narednom periodu, treba obezbediti odgovarajuće mesto za izgradnju biblioteka i čitaonica i finansiranje njihove delatnosti. Rad biblioteka trebalo bi tretirati kao neophodan, sastavni deo celokupne kulturno-obrazovne delatnosti, te i pitanje njihovog finansiranja rešavati u tim okvirima. Biblioteke, pored sticanja dohotka od strane osnivača i mobilisanja drugih izvora sredstava, treba da se orijentišu i na angažo-

vanje sredstava od korisnika usluga i radnih organizacija, čime će se obezbediti njihovo brže ekonomsko osamostaljenje i efikasniji uticaj čitalaca na njihov rad.

Pored razvoja specijalizovanih naučnih i stručnih biblioteka, treba naročito insistirati na razvijanju i jačanju prvenstveno većih matičnih biblioteka u opštinama i odgovarajućim regionima, kao i na širenju ambulantnih, pozajmnih biblioteka i otvaranju bibliotečkih punktova i čitaonica u naseljima i mesnim zajednicama, a u cilju maksimalnog približavanja knjige čitaocima.

Poseban značaj imaju biblioteke u školama i drugim institucijama, sindikalnim i drugim društvenim organizacijama, te bi pri formiranju ovih biblioteka i obezbeđivanju uslova za njihov rad, kao i za jačanje njihovih knjižnih fondova, trebalo imati u vidu ulogu koju one vrše u ostvarivanju osnovnih zadataka ovih ustanova i organizacija.

7. Prosvetno-kulturno veće takođe preporučuje društveno-političkim zajednicama da se angažuju na daljem razvijanju mreže knjižara i na jačanju njihove delatnosti.

Posebnu pažnju treba pokloniti kadrovima koji rade u knjižarstvu, naročito njihovom obrazovanju.

8. Prosvetno-kulturno veće Savezne skupštine izražava svoje uverenje da se problemi izdavačke delatnosti mogu efikasno rešavati samo zajedničkim, koordiniranim naporima svih društveno-političkih faktora, radnih organizacija i društveno-političkih zajednica, ne samo u rešavanju materijalno-društvenih uslova za izdavanje knjige već i u razvijanju interesovanja i potreba za knjigom, boljem korišćenju i čuvanju vrednih knjižnih fondova i uopšte u razvijanju odnosa prema knjizi kao neophodnom faktoru kulturnog napretka.

Veće preporučuje društveno-političkim i drugim društvenim i stručnim organizacijama da sistematski prate i razmatraju aktuelne probleme izdavačke delatnosti i plasmana knjige i pružaju i dalje pomoć izdavačkim preduzećima, bibliotekama i čitaonicama pri programiranju njihove delatnosti u skladu sa potrebama društva i privrede.

SADRŽAJ 1964.

STANOVNIŠTVO

Stanovništvo Jugoslavije po polu i starosti	51—58	(1—8)
Pismenost i školska sprema stanovništva	101—108	(9—16)
Porast gradskog stanovništva	191—194	(17—20)

OPŠTA POLITIKA

Društveni plan Jugoslavije za 1964. i mere za njegovo izvršenje	1—6	(1—6)
---	-----	-------

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Organizacija i metodi rada Savezne skupštine (referat Edvarda Kardelja)	59—76	(1—18)
Ustavno sudstvo	149—154	(43—48)
Kriminalitet i neke druge društveno štetne pojave	195—204	(53—62)
Preporuka Savezne skupštine o daljem radu na suzbijanju kriminala i nekih drugih društveno štetnih pojava	205—206	(63—64)
Izbor organa upravljanja u radnim organizacijama	155—158	(49—52)
Funkcioneri političko-izvršnih, upravnih i pravosudnih organa federacije, republika i pokrajina	77—100	(19—42)
SFR Jugoslavija	77—81	(19—23)
SR Bosna i Hercegovina	81—83	(23—25)
SR Crna Gora	84—86	(26—28)
SR Hrvatska	86—88	(28—30)
SR Makedonija	89—91	(31—33)
SR Slovenija	91—94	(33—36)
SP Srbija	94—97	(36—39)
AP Kosovo i Metohija	97—98	(39—40)
AP Vojvodina	98—100	(40—42)

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

VI plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije	109—116	(1—8)
Članstvo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije 1959—1963.	159—161	(17—19)
Peti kongres Saveza sindikata Jugoslavije	162—166	(20—24)
Razvoj Saveza sindikata Jugoslavije	117—121	(9—13)
Međunarodna aktivnost Saveza sindikata	121—124	(13—16)

PRIVREDA

Rezolucija Savezne skupštine o osnovnim smernicama za dalji razvoj privrednog sistema ..	167—169	(31—33)
Oporezivanje individualnih poljoprivrednih proizvođača	125—129	(17—21)
Oporezivanje samostalnih zanatlija	170—174	(34—38)
Ukupan prihod i njegova raspodela u 1963.	207—216	(39—48)
Proširenje površina društvenih poljoprivrednih gazdinstava	7—13	(1—7)
Proizvodnja i potrošnja belih žita	130—135	(22—27)
Govedarstvo	14—29	(8—13)
Proizvodnja i potrošnja cementa	136—138	(28—30)
Industrija piva	20—22	(14—16)

SOCIJALNA POLITIKA I ZDRAVSTVO

Zdravstveno stanje i zaštita odojčadi i male dece	175—178	(1—4)
---	---------	-------

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Preporuka Savezne skupštine u vezi sa stanjem i problemima u oblasti osnovnog obrazovanja	179—181	(1—3)
Nastavni kadar u osnovnoj školi	182—184	(4—6)
Izdavačka delatnost 1956—1963.	217—227	(7—17)
Pregled izdavačkih preduzeća i drugih značajnijih izdavača u 1963.	228—229	(18—19)
Preporuka Savezne skupštine o unapređenju izdavačke delatnosti	230—232	(20—22)

SPOLJNA POLITIKA

Spoljna politika Jugoslavije u 1963.	185—190	(37—42)
Učešće Jugoslavije na XVIII zasjedanju Generalne skupštine UN	23—32	(1—10)
Govor predsednika Tita na XVIII zasjedanju Generalne skupštine UN	33—35	(11—13)
Pripreme za konferenciju UN o trgovini i razvoju	139—144	(31—36)
SFR Jugoslavija i Rumunska Narodna Republika	36—40	(14—20)
Međunarodni ugovori zaključeni u drugoj polovini 1963.	41—44	(21—24)
Diplomatsko-konzularna predstavništva	45—50	(25—30)

»Jugoslovenski pregled« izlazi u mesečnim sveskama.
Godišnja pretplata 8.000 dinara / Redakcija: Terazije 41/I/tel. 33-610.
Administracija: Terazije 41/I, Beograd, tel. 33-611, pošt. fah 677.
Žiro račun br. 101-14-637-195, Beograd, uz naznaku »Za Jug. pregled«.

Štampa: Beogradski grafički zavod, Beograd.